

Др Душка Кликовац
др Љиљана Бајић
др Зона Мркаљ

НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
У 8. РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Рецензенти
проф. др Милорад Дешић
мр Миодраг Павловић

Уредник
мр Бранислава Марковић

Одговорни уредник
Слободанка Ружичић

Директор и главни уредник
Милољуб Албијанић

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

ISBN 978-86-17-17121-4

© ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ, Београд, 2010.

Ово дело не сме се умножавати, фотокопирати и на било који начин репродуковати, ни у целини, а ни у деловима, без писменог одобрења издавача.

Др Душка Кликовац
др Љиљана Бајић
др Зона Мркаљ

НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

у 8. разреду основне школе
ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ • БЕОГРАД

Садржај

Душка Кликовац	
Приручник уз Уџбеник <i>Српски језик и језичка култура</i>	7
Љиљана Бајић, Зона Мркаљ	
Приручник уз <i>Читанку</i>	111

Душка Кликовац

ПРИРУЧНИК УЗ УЏБЕНИК
СРПСКИ ЈЕЗИК И ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

РЕЧ УНАПРЕД

Овај приручник прати уџбеник и радну свеску из српског језика за 8. разред основне школе у издању Завода за уџбенике.

О уџбенику и радној свесци

Уџбеник и радна свеска рађени су према програму за 8. разред донетом 2010. године.

У њима су обрађене следеће области: дијалекти и развој књижевног језика, граматика, значење речи, правопис и култура изражавања. При томе је из свих области, осим из последње, изложено целокупно основношколско градиво, и то на два начина. Ново градиво, чија се обрада предвиђа у 8. разреду, дато је у виду лекција с вежбањима; градиво из ранијих разреда, чије обнављање програм за 8. разред такође предвиђа, обрађено је кроз вежбања, састављених управо тако да послуже у ту сврху.

С обзиром на то да су циљеви наставе предмета Српски језик не само образовни него и васпитни, нарочиту пажњу сам посветила лекцијама у којима се обрађује манипулација језиком – било у виду бирократског језика, било у виду реклама. Исто тако, на више места у уџбенику (у овире лекције о расправи, али и другде) проблематизују се неке појаве које се у савременом свету сматрају уобичајеним, али се никако не могу сматрати пожељним (а то су превласт „великих“ језика над малима, схватање рада као пуког средства за зараду, језичка и друга малограђанштина и др.).

Трудила сам се да текстови у уџбенику и радној свесци буду разноврсни; да буду образац књижевног језика и доброг стила, али на многим местима и духовити и забавни; да побуде у ученику љубав према језику и да га подстакну да га креативно користи. Да би се граматичко градиво, које је често сувопарно, приближило ученицима, коришћени су, у различите сврхе (као лингвометодички предлошци, као подлога за вежбања, или једноставно да привуку пажњу) и вицеви и духовите словне омашке. Део градива (нпр. о глаголским именицама или рекламама) изложен је у виду драмског дијалога. Најзад, да би се ученици додатно мотивисали, у уџбенику су дати и неки занимљиви подаци о српском језику.

Вежбања и задаци у уџбенику могу послужити за рад на часу (фронтално или по групама); на њих се надовезују они из радне свеске, што је сваки пут у уџбенику означено на одговарајућим местима. Та вежбања и задаци из радне свеске могу послужити и за рад на часу – ако они из самог уџбеника из неког

разлога нису довољни – али могу послужити и за самосталан рад код куће или за обнављање и проверу знања.

О овом приручнику

Пошто је свака лекција у уџбенику обрађена детаљно, корак по корак, тако да се води дијалог с учеником, сматрала сам да додатна методичка упутства нису неопходна. Међутим, уз поједине лекције додате су стручне или методичке напомене.

Приручник садржи и решења готово свих задатака из уџбеника и радне свеске, да би се наставнику олакшао рад и да би се избегли евентуални неспоразуми.

Бићу захвална за све сугестије које проистекну из примене уџбеника и оног дела радне свеске који се тиче наставе језика. Наставници ми се могу обратити на електронску адресу srpskijezik@fil.bg.ac.rs (у наслову поруке ставити моје име).

ГОВОР И ПИСАЊЕ

Решења задатака

Уџбеник

[Захтеви у лекцији у вези са говором]

- Разговор између две особе назива се и дијалог.
- Дечакова реченица није потпуна јер он изговара само онај њен део који носи нову информацију, док су остали делови поменути у претходној реплици. Такве реченице се називају елиптичне. Друге елиптичне реченице (делови који су изостављени наведени су у угластим заградама):

... *ља кажиље [од чеља сам болесљан].*

[То је] Ољредољина.

Па зар [имаш ољредољину] љреко целих леђа?

... *љрођи ће [ољредољина].*

[Ољредољина изљлега] као да си се борио са љиљровима.

А [од чеља је] ово црвенило?

Јака му боја, ља не може [да се скине].

Баљ се сви чуде [љиљо не може да се скине].

- Дечакова реченица је остала недовршена зато што ју је доктор могао разумети и без наставка. Још једна недовршена реченица: ... *нељо љај цвељ...*
- У овом тексту реченице су сразмерно кратке; а и кад су дуже, нису синтаксички компликоване (већином су састављене од кратких независних реченица у напоредном односу).
- Глас за који није предвиђено слово у азбуци обележен је у тексту словом *љ*. Такви су још гласови *а-ха, м-хм, хм* итд.
- Ово је употребљено да значи нешто из говорне ситуације још у следећим реченицама: *О-хо, а љиља је ово?*; *А ово црвенило?*
- Покрети руку, поглед и сл. којима указујемо на оно што се око нас налази називају се гестови.
- Лекар изражава своје чуђење и изненађење узвицима (*ј...ј... О-хо*), као и упитном речцом *зар*. У реченици *Па ваљда си се куљао љосле мора, забоља?* употребљене су чак три речце које изражавају став (*ља, ваљда, забоља*).
- Покрети лица који изражавају осећања називају се мимика.
- У званичним приликама се уместо *мама* употребљава реч *мајка*. Дечакове неформалне реченице би у формалним приликама изгледале овако:

Да ли да се скинем?

... *и ја сам се сасуљао* (или, још формалније: *и ја сам склизнуо*) *низ једну љрану...*

... *ља сам се одерао.*

- Дечак поздравља лекара кад улази у ординацију, а овај му узвраћа поздрав.
- Дечак се обраћа лекару са „Ви“, а овај њему са „ти“, зато што је то начин на који разговарају деца и одрасли.

1. Микица се користи гестом да позове другове да се попну.

Елиптичне реченице: *Сад ћу [диџи њоџов]; Ево сад ћу ја [диџи њоџов]; Неће [се љуџиџи].*

Павле исказује чуђење: *Зар још ниси њоџов?*

У реченици *Па нећеш ваљда и џај кофер да носиш на излеџ!* реченични акценат је на *џај кофер* – дакле, информативно најважнији члан истиче се реченичним акцентом, а не редом речи.

Драган употребљава заменицу *џо* да упути на нешто што се налази у ситуацији у којој говоре: *А џџа џи је џо?*

[Захтев у лекцији у вези са писањем]

- Овај текст је монологички. Није везан за ситуацију у којој је писан.
- Нема ни елиптичних ни недовршених реченица. Реченице су прилично дуге и прилично сложене.
- Говорник значења може да изрази гестовима и мимиком, као и интонацијом; то аутор писаног текста не може. С друге стране, у писању постоје знакови интерпункције, велика слова, различит тип слова, пасуси, наслови...
- Аутор текста изражава топлину и захвалност према Павлу Бељанском, али то чини уздржано и посредно – тако што наводи шта је он све учинио за српски народ.
- Тај језик је формалан.

ПОДСЕТИМО СЕ... ШТА ЈЕ ТО РЕЧЕНИЧНИ АКЦЕНАТ

Решења задатака

Уџбеник

1. Шта је упецао Јоца?

Какву је ципелу упецао Јоца?

Ко је упецао пробушену ципелу?

2. Бурна времена новије српске прошлости била су тесно скопчана са мојим животом; и као што су она променљива била, тако је и мој живот био променљив. Ја сам служио и господарио, поповао и војводовао; путовао по народном

послу далеке путове и код куће мирно седео и у мојој башти воће калемио; војевао сам опасне ратове и уживао благодет општег мира; с царевима говорио сам слободно, а каткад збунио ме је говор простог кмета; гонио сам непријатеље и бежао од њих; живио у свакаком благу и изобиљу и опет долазио до сиротиње; имао сам лепе куће и гледао их из шуме спаљене и срушене; пред мојим шатором вриштали су у сребро окићени арапски хатови и возио сам се у својим неокованим таљигама; војводе ишчекивали су заповест из мојих уста и опет судба ме доводила да пред онима што су били моји пандури на ноге устајем. – То је, децо, вечна променљивост судбине, коју сам рано познао и на коју се нигда тужио нисам; из те променљивости научите: да се не треба у срећи гордити, ни у несрећи очајавати.

[Задатак у оквиру лекције]

Јоца с ПЕРОМ иде на пецање.

С ПЕРОМ Јоца иде на пецање.

Писани одговор на питање *С ким иде Јоца на ђецање?* гласиће *Јоца иде на ђецање с Пером*.

3. Јоца и Пера су на пецању провели цео дан.

Вратили су се кући тек увече.

Свој неуспех нису смели да признају никоме.

Радна свеска

2. Шта су изводили добри клизачи?

Ко је изводио пируете?

Какви клизачи су изводили пируете?

3. Миља је пала само једанпут.

Јована клиза уназад одлично.

Обе су у клизању уживале.

МЕСТО СРПСКОГ ЈЕЗИКА МЕЂУ ДРУГИМ СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Решења задатака

Уџбеник

1. Јабука не пада далеко од стабла.

2. Што посејеш, оно ћеш и жети.	– српски
Coś posiał – zbieraj.	– пољски
Каквото посееш, това ще пожънеш.	– бугарски
Kar kdo seje, to bo tudi žet.	– словеначки
Што ќе посејеш, то ќе пожнијаш.	– македонски
Что посеешь, то и пожнешь.	– руски

Радна свеска

1. Источнословенски: белоруски, украјински
Западнословенски: лужичкосрпски, чешки
Источнословенски: словеначки, македонски
2. руски – источнословенски
српски – јужнословенски
лужичкосрпски – западнословенски
пољски – западнословенски
украјински – источнословенски
3. Ко много говори, мало чини.
Ко ветар сеје, буру жање.
4. Ко у блато иде, тај се њиме укаља.
5. Prijatelja v nesreči spoznaš. – словеначки
Przyjaciela poznaje się w biedzie. – пољски
Пријател в нужда се познава. – бугарски
Пријатељ се у невољи познаје. – српски
Друзья познаются в беде. – руски
Пријатељот во невоља се познат. – македонски
6. Гвожђе се кује док је вруће.
Двапут мери, једанпут сеци.
Једна ласта не чини пролеће.

Да ли је српски велики или мали језик?

Напомена. – Овај део лекције важан је да би ученици увидели потребу да свој језик негују, а и да га више цене. Наиме, као и на многим другим местима у свету, страни језици (нарочито енглески) сматрају се престижним, пожељним, модерним и сл. – до те мере да се избегава употреба матерњег језика за неке

садржаје који су стручни или који треба говорника да представе савременим или образованим. Та иста тема се, на различите начине, покреће и на другим местима у овом уџбенику (у поглављу о развоју књижевног језика, кад се говори о „англосрпском“, а и у лекцији о писаној расправи, кад је изабран текст о смрти језика). Свако то место прилика је да се отвори дискусија о томе и да се разбијају предрасуде о матерњем језику као мање вредном, односно о туђем као престижном.

АКЦЕНАТ РЕЧИ

Напомене. – Акценат речи традиционално се сматра тежом облашћу у настави и учењу нашег језика мада не увек оправдано. Од пресудне је важности, наравно, ученикова дијалекатска база: ако сâм изговара речи по правилима књижевног језика (као што је случај у новоштокавским дијалектима), учење акцената своди се на то да научи да обележи акценте које изговара – другим речима, он само треба да освести своје знање. Уколико пак ученик говори неким од староштокавских дијалеката, биће му знатно теже: он прво треба да научи да чује, односно распозна акценте кад их изговара неко ко то правилно чини (или са магнетофонске траке), а затим – у идеалном случају – треба и сам да научи да речи изговара правилно. Градиво у уџбенику изложено је тако да задовољи пре свега потребе оних првих ученика, мада су примери бирани тако да могу бити од користи и онима чија је дијалекатска база другачија. Међутим, за те друге потребно је дуже, и нешто другачије учење акцента, за шта се морају користити нарочити приручници, а нарочито аудитивна средства (в. нпр. Милорад Дешић, *Српски акценати с лакоћом*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1992).

Добро је скренути ученицима пажњу на евентуалне разлике између њихове и књижевнојезичке акцентуације. Ако у свом говору имају силазне акценте на унутрашњим слоговима, треба им рећи да у књижевном језику тада долазе узлазни акценти на слогу испред (нпр. *девђ́јка* и *дѐвђјка*); београдским ђацима треба скренути пажњу на примере типа *Поздрáви ја* (императив), *Прии́йиснуо сам*, са карактеристичним дужењем на другом слогу (уместо *Пòздрави ја*, *При́йиснуо сам*). Такође, будући да се у градским говорима (нарочито београдском) неакцентоване дужине скраћују, а и саме разлике међу акцентима (нарочито кратким) губе, такав говор ђаци често доживљавају као престижан и понекад се чак труде да га опонашају; треба им скренути пажњу на то да су наведене особине градског говора заправо супстандардне, а да је поштовање акценатске норме одлика културног, образованог човека.

Градиво је изложено поступно: почиње се од места акцента у речи, затим се прави разлика између дугих и кратких акцената, па између силазних и уз-

лазних најпре у оквиру дугих, а затим и у оквиру кратких акцената. Потом се уводи постаценатска дужина и ненаглашене речи. Вежбања у уџбенику су основна, и наставник се на часу може ограничити само на њих ако су ученицима довољна. Ако нису, може на часу користити и додатна вежбања из радне свеске. Ова друга су, иначе, погодна и за допунску или додатну наставу (зависно од тежине задатака), или за рад код куће.

Решења задатака

Уџбеник

1. *йисайи, йрейисайи, йрейисивайи, йискарайи, йрейис*
2. Дуги акценти: *река, дреї, йуї*
Кратки акценти: *йоїюк, дрдо, друм*
3. Дуго *лук* – „лучни облик“; кратко *лук* – „врста поврћа“
Дуго *йас* – „појас“; кратко *йас* – „врста животиње“
Дуго *їрад* – „насељено место“; кратко *їрад* – „врста падавине“
4. Дугоузлазни акценат: *їлава, лице, устїа, леђа*
Дугосилазни акценат: *нос, врайї, сїйрук, лакаїи*
5. Краткосилазни: *шака, очи, раме, уши*
Краткоузлазни: *ноїа, колено, сїйойало, надланица*
6. *мѡрнѡр, кѡрѣн, ауїомѡбїл, шїйшѡрка*
7. *(ог) Вѣрѣ, (с) Вѣрѡм;*
(йиїїа ог) јѡбѣкѡ; (далеко ог) ѡчију;
вїсокї, вїсокѡї, вїсокѡм;
чїїїѡм, чїїїѡмо, чїїїајѡ, чїїїајѡћи, йрочїїїѡвиши, чїїїѡн
8. *Јуче је|йадала|киша|и дувао је|ветїар,|а данас је|лейо|и їойло.*
9. *Пчеле се у їомилама їочеше враћайи са йаше својим кошиницама. Чобанин је сео крај їуїїа и дројао их једну їо једну.*
Проклитике: *у, са, крај, и, їо*
Енклитике: *се, је, их*

10. *rādīm – nè rādīm, ráдио – не ráдио*
dájēm – не dájēm, dām – nè dām
най́исаше – не най́исаше, нăйисă – нѐ найй сă
знām – nè знām, знăдох – nè знадох

12. Слўшао сам од сељака: бїо дѣка, бїла бака, па од јўтра свѐ до мрāка двѳрила / двѳрила је дѣку бака.

Дѣка стѣнѐ из буцака: „Бако, ја бих ваљушака“. А на тѳ / на тѳ ће бака рѣћи:
„Умѣсићу јѣдан вѣћи“.

Радна свеска

1. *їовориїи, їовор, изїовориїи, изїовор, їоразїовариїи*
2. *їрикочийи, исїиїаїи, їаћи, їонесїаїи, скинуїи, исїреїакаїи*
Ко їиїа, не скиїа.
3. *кућерина, їокућсїво*
4. *ученик – ученица, водиїељ – водиїељка*
5. *Оїкинуло ми се једно дуїме!*
Нема моїа дуїмеїа!
Променићу сва дуїмеїа.
6. *Питао сам га неколико пута, али неће никако да ми одГОвори.*
Питаћу те нешто, а ти ми искрено одгоВОри.
Они га нешто упиташе, а он се замисли и напокон ОДговори.
7. *Насїавница је чиїав дан їреїледала домаће задайке.*
Глагол је несвршеног вида.
Кад је їреїледала и їоследњи, одахнула је.
Глагол је свршеног вида.
8. а) *јуїро.* Све речи осим подвучене имају дуг акценат.
б) *снеї.* Све речи осим подвучене имају кратак акценат.
9. Дуг акценат: *јеж, їуж, црв, кос, ћук, дик.*
Кратак акценат: *миш, лав, слон, їас, коњ, рис.*

10. *шрава, река, сшабло*
11. *сено, дугосилазни*
12. Речи са дугосилазним акцентом: *їлаве, Зоро!, шравка, иишем*
Речи са дугоузлазним акцентом: *їлава, Зора, шрава, иисайи*
13. *јѣдука, кѣжара, маљина, јѣѣода, куїина, крушка*
14. *грѣво, їрана, зелѣнило, лїсїї*
кљѣн, ѣѣро, крїло, иїїїца
кућа, врїїа, крѣв, шѣрїса
15. *рѣчица, вїрови, шїїласи, шкѣљке*
икра
16. а) *На ѣолицѣ је сшїајала само једна књїїа.*
На ѣолицѣ је сшїајало неколико књїїїа.
б) *Јао, сшїао си ми на нѣїу.*
Од ѣосла је ѣао с нѣїу.
17. а) *Шшїа има у швојој шѣрѣди кад је шѣолико шѣшїка?*
Ово је шродавница шїїїних шѣрѣди.
б) *Молим шїе, дај ми рѣку.*
Ух, исїаде ми нешїїо из рѣкѣ.
18. *Поїѣди шїїа имам у руци!*
Више ѣуїїа је ѣокушавао, али никакo да ѣѣїѣди шїачан ѣѣѣвор!
Иїрач снажно шїїїну лѣїїу и ѣѣїѣди сшїаїїиву.
19. *То је један шїрїви манїуї.*
Он се само шїрївї важан.
Сви уїлови квадранїа су шїрїви.
20. а) *Видео сам їа на|улицѣ и|ѣоздравио се|са њим.*
б) *Јуїїрос сам се|ѣродудио|рано:|сунце је|їрејало|крѣз мој|їрозор|и није ми|*
дало|да дуже|сїавам.

21. Видевши ја замишљена, ливадски се цвећови сажале на малишана и почну ја иешијти. И шума му ионуди своју иомоћ. Уморан од ходања, чобанин је сео крај иоћока и иионоу у слушање жубора и своју брију.

Проклијике: на, и, од, крај, у

Енклијике: га, се, му, је

22. нѐ читам – нѐ читао, нѐ кѧжѧм – не кѧзах, не нѧсити – нѧ носѧм,
не вратити се – нѧ вратѧм се

КАДА СЕ ПИШЕ... УГЛАСТИ ЗНАК ДУЖИНЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. Именица *рука* може стајати у акузативу једине (нпр. ... *као да нема десну руку*) и у генитиву множине. Ту двосмисленост отклања угласти знак дужине (генитивни знак). Реченица би с њим изгледала овако:

Милан ништа неће да ради: понаша се као да нема рукѧ.

2. Реченица је двосмислена; може се наставити на следеће начине:

(а) Дете није хтело само да уђе него и да нешто пита.

Реч *само* је наглашена краткосилазним акцентом, који је знатно редукован због тога што реченични акценат пада на *уђе*.

(б) Дете није хтело само да уђе, него је хтело да га неко прати.

Реч *само* је наглашена дугоулазним акцентом, који је утолико упадљивији што на тој речи стоји и реченични акценат.

Ако се на реч *само* стави угласти знак дужине, то значи да је она наглашена дугим акцентом, па се разуме онако како је наведено под т. б.

Радна свеска

1. Није јасан облик речи *сѧага*, који може бити и ген. јд. и ген. мн. Ако се хоће прецизирати да је у питању ген. мн., ставља се угласти знак дужине: *сѧагаѧ*.

2. Хтео је да ми дѧ нешто за успомену.

То сам сѧм смислио.

ДИЈАЛЕКТИ (НАРОДНИ ЈЕЗИК)

Дијалекти српског језика

Решења

Уџбеник

Источнохерцеговачки дијалекат

Речи које различито гласе у књижевном језику: *одврљила се, свију, друјијех, њојем, долећели, њошљедњу, дойушћии, дойушћии*. У питању је једна дијалекатска реч (*одврљии се*) и један падежни наставак (*свију*); остало су гласовне промене. Треба приметити да су промена именица и глагола у начелу исте као у књижевном језику.

Зетско-рашки дијалекат

У тексту је акузатив уместо локатива (што је специфична одлика овог дијалекта: *ко у роі* уместо *ко у роју*). Има и један генитив уместо локатива (*њо шанчева* уместо *њо шанчевима*). Има редукција: *чек(ај), (х)ода, одма(х), вероватћ(и)*. *Ној, веј* значе *већ, ноћ*. *Тун* (уместо *ћу*) има додатно -н (тзв. навезак).

Шумадијско-војвођански дијалекат

У *(х)рано* и *дођо(х)* постоји редукција, као и у *вид(е)ла*. У *ноћаске* и *ономадне* срећемо навезак. Дијалекатска реч: *сћирефићии* (која се може срести и у разговорном језику уопште).

Косовско-ресавски дијалекат

Напомена. – Важно је да ученици препознају да је живот о којем се говори у овом одељку веома тежак, те да заслужује велико поштовање. Ђаке треба подсетити да је до пре сразмерно кратког времена већина народа тако живела. Та свест је важна да би имали поштовања и према дијалекту о којем је реч.

Функцију свих зависних падежа врши акузатив (облик *леба* је окамењени генитив). Гласова *х* и *ф* нема; глас *х* је нестао из *леба*, а у *ћлек* је замењен гласом *к*; глас *ф* је замењен гласом *в* у *варуну*. Облици личних заменица: *Јели смо ју* уместо *Јели смо је*; *ако ју имаи* уместо *ако је имаи*; *ја и сви одједанћуић* *бациии* уместо *ја их све одједанћуић* *бациии*.

Призренско-тимочки дијалекат

Сад гласи *с'ї*. Има три падежа (номинатив, општи облик за све зависне падеже и вокатив). И конјугација се разликује од књижевнојезичке (*їореја, дигаиш*). Облик *је* гласи *їу*. Реч *оїањ* је у књижевном језику стилски обележена, а *риїнуїи* је дијалектизам.

1. То ђаци треба да закључе на основу датих текстова.

Радна свеска

1. Екавски дијалекти: шумадијско-војвођански, косовско-ресавски, призренско-тимочки

(И)јекавски дијалекти: источнохерцеговачки, зетско-рашки

2. источнохерцеговачки – М; призренско-тимочки – С; зетско-рашки – С; косовско-ресавски – С; шумадијско-војвођански – М.

3. цртица

4. (1) косовско-ресавски; (2) призренско-тимочки; (3) шумадијско-војвођански; (4) источнохерцеговачки; (5) зетско-рашки

Екавски и (и)јекавски изговор

Решења

Уџбеник

[Захтев у оквиру лекције]

љейиу – лейиу, їјесмицу – їесмицу, најљейиших – најлейиших, ријечи – речи, цвијейи – цвейи, їрољейи – їролейи, вјейиар – вейиар, сњежна – снежна, вијавица – вејавица, љейињеї – леїињеї.

цвијейи, вјейиар

2. *дијейи, дјеца; ријека, рјечица; дјежати, дијеї*

3. *хљед, црњейи, дољейи, Њемачка*

4. *леїијейи, недјеља, їїјерати, дјед*

5. *(они) умију, двију, обију*

6. *усїио, смио, хїио, волио*

Радна свеска

5. љейоџица – лейоџица, сљедећеї – следећеї, љримјер – љример, дијеџе – деџе, ријека – река, неїдје – неїде

У речима *дијеџе* и *ријека* гласовној групи *ије* одговара дуго *е* у *деџе*, *река*; у речима *љримјер*, *неїдје* групи *је* одговара кратко *е* у *љример*, *неїде*. У речима *љейоџица*, *сљедећеї* важи исто што и у претходном случају, с додатним (и)је-кавским јотовањем сугласника *л*.

6. вешџ – вјеџџ, месџо – мјесџо, љре – љрије, љосле – љослије

7. виђео – видио, доћера – доџјера, ћедну – хџједну, љревиђео – љревидио, онђе – ондје

8. свијеџ, свјеџџи; слиједиџи, сљедећџи; дџијед, дџедило

9. вријеџе, времена; љријеџиџи, љреџџа; џријеџ, џреџџови

Ово вежбање захтева додатно објашњење: *ј* из групе *је* губи се после сугласничке групе у којој је на крају *р*, ради лакшег изговора.

НАУЧНИ СТИЛ

[Захтеви у оквиру лекције]

- Резиме одломка

Пуризам је распрострањен у многим европским срединама, а има два узрока: јако национално осећање и угрожену државност.

У српском језику има много речи страног порекла.

У српској лингвистици никад није било великог пуризма.

- Примери које аутор наводи служе да би их њих извукао закључак о томе какав је лексички фонд српског језика. Стога су они неопходни.

Ти примери могу зачудити јер обично и не мислимо да су све речи које аутор наводи страног порекла – за већину бисмо рекли да су домаће речи.

- Аутор о себи говори у 1. л. мн. У последњој реченици одломка употребљава безлично *Није џешко (објасниџи)...*

- Израз из разговорног језика:

„За разлику од тога, руски, у снажној и независној држави, сасвим спокојно је узимао и до данас задржао германизме и галицизме од каквих би се неком Чеху или Хрвату дигла коса на глави.“

Аутор се тако приближава читаоцу и даје му прилику да се одмори од објашњења и примера. По томе видимо да му је стало да успостави добар контакт са њим.

- Библиографски подаци се дају у главном тексту скраћено да га не би непотребно продужавали.
- Клајнов чланак би био наведен овако: Клајн 2008: 153–176.
- Библиографске јединице се наводе азбучним или абecedним редом (зависно од тога да ли је сам рад написан ћирилицом или латиницом).
- У оквиру једне библиографске јединице прво се наводи скраћеница којом се дело помиње у тексту (нпр. Шкаљић 1965), затим име и презиме аутора, оним писмом на ком је дело писано (Abdulah Škaljić), онда наслов – курзивом (*Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*), и најзад место издања (Sarajevo). (После места издања може се навести и издавач.)

1. [Задатак]

Вишезначни лингвистички термини: *језик* (као неки посебни језик – нпр. српски, француски...; као језик уопште – тј. средство људског споразумевања; као говорни орган итд.), *дрoј* (као врста речи и као граматичка категорија), *реченица* (која се може схватити као комуникативна и као предикатска).

[Захтеви у оквиру лекције]

- У фусноти се даје додатни пример за оно што се тврди у тексту. У главном тексту стоји мала бројка. Фуснота се штампа ситнијим словима.
- Појмови у индексу су поређани азбучним редом. Енклитике се помињу на стр. 59. О допунама глаголима се говори на стр. 153 и 186. О општим придевским заменицама се говори на стр. 85 и 86. Декларативне реченице ћемо пронаћи тако што ћемо погледати у индексу под *изричне реченице у ужем смислу*. „В.“ значи „види“.

РАЗВОЈ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Решења задатака

Уџбеник

1. Први књижевни језик Срба назива се старословенски. Он је настао у IX веку, кад је византијски цар, на молбу моравског кнеза Растислава, послао мисионаре – солунску браћу Константина (Ћирила) и Методија – да шире хришћанство на словенском језику.

Солунска браћа су сачинила прву словенску азбуку – глаголицу – и на словенски језик превела богослужбене књиге. Пошто тај језик није имао довољно изражајних могућности, они су, по потреби, узимали речи из грчког језика или по „калупима“ из тог језика стварали нове. Преузимали су и реченичне конструкције. Тако је створен први словенски књижевни језик – старословенски.

Срби су богослужење на старословенском језику примили вероватно током X века.

Друго словенско писмо – ћирилицу – створили су, како се верује, ученици солунске браће у Бугарској. Оно је у српским земљама до XII века сасвим истиснуло словенско писмо које су створила солунска браћа.

2. ... И реч беше у Бога, и Бог беше реч.

3. „Врло опширно, издалека, нашироко причати“.

4. Све судије да суде по закону, право, како пише у Законику, а да не суде по страху од цара.

7. Сазнајемо да је у школама могло врло мало да се научи, а да су и људи који су важили за врло образоване били, заправо, врло слабо образовани. Такође сазнајемо да су се црквени чинови куповали.

8. **Напомена.** – Треба приметити који тон, боју уносе речи из англосрпског: стручњак за *адвертирајзинг* делује образовано, стручно; његова професија као да је модернија, узвишенија него професија стручњака за *рекламу*. Онај ко иде у *шопинг* као да иде у сјајне, намирисане бутике пуне ексклузивних ствари; онај ко иде у *куйовину* као да иде на „простија“ места.

Ученици треба да примете да енглеска реч означава исти појам, али с новим „сјајем“, и да одсликава одређени систем вредности, у којем привид „паковање“ имају већу вредност од саме садржине. Стога је употреба тих речи израз малограђанског духа. И они који су величали славеносрпски, и они који употребљавају англосрпски, сматрали су да су обичне, народске речи недовољно добре и отмене – да је оно што је чудно и извештачено израз образовања и узвишености.

9. *дисајних; унуџрашњи и сјољни; међународних удружења; ѝримене / реализације; овлашћеној ѝродавца; обожавалаца; У!; модерно / акџуелно; недеља моде.*

Радна свеска

14. а) Н, б) Т, в) Т, г) Н

18. *овђе* (касније *овдје*), *млоѿо* (касније *мноѿо*), *друѿи* (касније *друѿих*), *којије* (касније *којијех*)

19. *срѿски*, *оѿкаѿи*, *расѿеѿи*

22. а) *хладњак* / *венѿилаѿор*; б) *хранљивих*; в) *људски*; г) *моѿућносѿи*; д) *конференције за шѿамѿу* / *новинаре*; ђ) *заусѿављен*.

ПОДСЕТИМО СЕ... ШТА СУ ТО СИНОНИМИ, А ШТА АНТОНИМИ

Решења задатака

Уџбеник

1. *миран* – *сѿокојан*, *ѿужан* – *ѿоѿиѿиѿен*, *врло* – *веома*

Напомена. – Ово вежбање је прилика да се ђацима скрене пажња на то да постоје и други значењски односи међу речима осим синонимије: *ѿијук* је *вр-сѿа* звука; *очи* и *наочаре* су повезани у стварном свету (наочари стоје на очима); и *рачунар* и *рачунаљка* могу служити за рачунање, али се разликују по снази и по томе што рачунар има и друге употребе.

2. *клонуо*, *шѿедљив*, *заморан*

3. *Глава* је реч коју употребљавају сви говорници српског језика, а *чонѿара* припада жаргону; *кревеѿ* је уобичајена реч, а *ѿосѿеља* се пре очекује у неком књижевном делу; није свако *слајање* у исто време и *конѿруенѿија*, него само ако је *слајање* граматички термин. Човек може бити и *дрз* и *хиѿар*, а поток само *дрз*.

4. *висок* – *низак*, *испод* – *изнад*

5. Оно *ја* што је никло из првога мога осмеха прошло је кроз живот са осмехом на уснама, гледајући све око себе веселим погледом и ведре душе. Оно се смејало слабостима као и врлинама, јер су људске врлине често веће слабости од њихових мана... Оно се смејало лудости као и мудрости, јер мудрост је људска често пута збир људских лудости. Оно се смејало љубави као и мржњи, јер љубав је често себичнија од мржње. Оно се смејало тузи као и радости, јер туга често уме бити и лажна, док радост ретко кад. Оно се смејало знању као и незнању, јер знање има граница, док их незнање нема. Оно се смејало свему, смејало се свачему, смејало се, смејало, смејало...

6. ноћ – дан, доћи – отићи, север – југ, продати – купити, испред – иза, мајушан – огроман / голем, хладан – топао, леден – врућ / врео

ПОДСЕТИМО СЕ... ВРСТА РЕЧИ

Решења задатака

Уџбеник

1. скијање – апстрактна (и то глаголска)

џланина – заједничка

дрвеће – збирна

Койаоник – властита

снеј – градивна

2. *џећ* – женски, *дрво* – средњи, *вајџра* – женски, *џејео* – мушки

3.

Именица	Природни род	Граматички род	Род придевске заменице која стоји уз њу
<i>слуџа</i>	мушки	женски	<i>џај</i> (мушки)
<i>Лаза</i>	мушки	женски	<i>џај</i> (мушки)
<i>момче</i>	мушки	средњи	<i>џо</i> (средњи)
<i>момчина</i>	мушки	женски	<i>џај</i> / <i>џа</i> (мушки / женски)
<i>девојче</i>	женски	средњи	<i>џо</i> (средњи)

4.

Именица (како гласи у ном. јд.)	Број	Падеж
Немачка	једнина	акузатив
лађа	једнина	инструментал
воз	једнина	акузатив
море	једнина	акузатив
Данска	једнина	датив
међа	једнина	локатив
крај	множина	генитив
миш	једнина	локатив
насиље	једнина	генитив
чудовишће	множина	генитив

5. очев – присвојни

овдашњи – месни

вунени – градивни

некадашњи – временски

шолјао – описни

6. Придеву се најлакше одређује род, број и падеж по роду, броју и падежу именице с којом се слаже. Две граматичке категорије придева не зависе од конгруенције: то су вид и степен поређења.

Придев како гласи у ном. јд.	Род	Број	Падеж	Вид	Степен поређења
ведар	мушки	једнина	номинатив	неодређени	позитив
гуи	женски	множина	номинатив	(неодређени)	позитив
весео	мушки	множина	генитив	(неодређени)	позитив
узвишен	средњи	множина	акузатив	(неодређени)	позитив
једнак	женски	једнина	локатив	(одређени)	позитив

7. Иако хладан, дан је био сунчан и ситни кристали снега цаклили су се на реском ваздуху.

8.

		Именичке заменице	
Личне	За 1. лице	<i>ја</i>	<i>ми</i>
	За 2. лице	<i>ћи</i>	<i>ви</i>
	За 3. лице	<i>он (она, оно)</i>	<i>(они, оне, она)</i>
	За свако лице	<i>себе</i>	
Неличне	упитно-односне	<i>ко, ићи/ићи</i>	
	неодређене	<i>неко, неићи</i>	
	одричне	<i>нико, ниићи</i>	
	опште	<i>свако, свачићи</i>	
	друге	<i>ико, иићи ма ко, ма ићи, било ко, било ићи ко іод..., ићи іод...</i>	

9. Напомена. – У овом вежбању је важно приметити да и присвојне заменице, баш као и личне именичке, разликују лица: заменица *мој* је, као и заменица *ја*, заменица за 1. лице; заменица *твој* је, као и заменица *ћи*, заменица за 2. лице итд. Стога би се оне такође могле назвати личнима (тј. присвојним личним заменицама); међутим, пошто то није уобичајено, у уџбенику се то не чини. Из дијаграма је такође јасно да упитно-односна заменица *чији*, неодређена *нечији*, одрична *ничији*, општа *свачији* и др. заменице одговарају присвојним заменицама; оне пак не разликују лица – баш као ни заменице *ко*, *неко*, *нико*, *свако*, одн. *ићи*, *неићи*, *ниићи*, *свачићи*. Стога би се оне могле назвати неличним присвојним заменицама (мада смо у уџбенику остали при традиционалној терминологији).

Показне заменице су такође везане за лица: *овај*, *овакав* и *оволики* упућују на предмет који се налази у простору говорника – дакле, одговарају 1. лицу; *џај*, *џакав* и *џолики* упућују на предмет који се налази у простору саговорника – дакле, одговарају 2. лицу; *онај*, *онакав*, *онолики* указују на предмет који се налази далеко од обојице – одговарају, дакле, 3. лицу, тј. особи која не присуствује комуникацији. На те показне заменице које разликују лица наслањају се, творбено и семантички, заменице *који*, *какав*, *колики*; *неки* / *некоји*, *некакав*, *неколики* итд., које не разликују лица.

Придевске заменице					
присвојне			показне		
За 1. лице	мој	наш	овај	овакав	оволики
За 2. лице	џвој	ваш	џај	џакав	џолики
За 3. лице	њеџов, њеџен / њеџин	њихов	онај	онакав	онолики
За свако лице	свој				
упитно-односне	чији		који	какав	колики
неодређене	нечији		неки	некакав	неколики
одричне	ничији		ниједан, никоји	никакав	николики
опште	свачији		сваки, сви	свакакав	сваколики
друге	ичији, ма чији, било чији, чији ѿод...		икоји, иједан, ма који, било који, који ѿод...	икакав, ма какав, било какав, какав ѿод...	иколики, ма колики, било колики, колики ѿод...

10.

Дарко: Ух!

Весна: Шта ти је? Зашто хучеш?

Дарко: Где је моја капа? Је л' то неко једе моје капе?

Весна: Твоја капа је тамо где си је синоћ оставио.

Заменица како гласи у тексту	Заменица у ном. јд. (м. р.)	Врста и подврста заменице	Облик заменице
иџа	иџа	именичка, упитна нелична	номинатив
џи	џи	именичка, лична	датив (енкл. облик)
моја	мој	придевска, присвојна	номинатив једине ж. р.
џо	џај	придевска, показна	номинатив једине ср. р.
неко	неко	именичка, неодређена (нелична)	номинатив
моје	мој	придевска, присвојна	акузатив множине ж. р.

Заменица како гласи у тексту	Заменица у ном. јд. (м. р.)	Врста и подврста заменице	Облик заменице
<i>ѿвоја</i>	<i>ѿвој</i>	придевска, присвојна	номинатив једнине ж. р.
<i>је</i>	<i>он</i>	именичка, лична	акузатив једнине, ж. р., енкл. облик

11. *далеко* – место
јуче – време
хиѿро – начин
мноѿо – количина

12. Много сам се уморио. – глагол
То си урадио много брзо. – прилог
Много си блед. – придев
Паја има много другова. – именицу

13. близу, брзо, мало, пријатељски, дуго

14. **Напомена.** – Оно што важи за показне заменице, важи и за заменичке прилоге. Наиме, неки од њих (а то су они који су приказани у прва три реда у табели) везују се за лица (тј. за улогу говорника, саговорника и особе која не присуствује комуникацији). Међутим, пошто није уобичајено о њима говорити као о личним заменичким прилозима, то је у уџбенику изостављено, и о њима се говори као о показним заменичким прилозима.

	Заменички прилози						
	за место			за време	за начин	за коли- чину	за узрок
показни	<i>овде</i>	<i>овамо</i>	<i>овуда</i>	<i>саг(а)</i>	<i>овако</i>	<i>оволико</i>	
	<i>ѿу</i>	<i>ѿамо</i>	<i>ѿуда</i>	<i>ѿаг(а)</i>	<i>ѿако</i>	<i>ѿолико</i>	<i>заѿѿо, сѿѿѿа</i>
	<i>онде / ѿамо</i>	<i>онамо</i>	<i>онуда</i>	<i>онда</i>	<i>онако</i>	<i>онолико</i>	
упитно- односни	<i>ѿде</i>	<i>куд(а) (ѿде)</i>	<i>куд(а)</i>	<i>кад(а)</i>	<i>како</i>	<i>колико</i>	<i>заѿѿѿо</i>
неодре- ђени	<i>неѿде</i>	<i>некуд(а) (неѿде)</i>	<i>некуд(а)</i>	<i>некад(а)</i>	<i>некако</i>	<i>неколико</i>	
одрични	<i>ниѿде</i>	<i>никуд(а) (ниѿде)</i>	<i>никуд(а)</i>	<i>никад(а)</i>	<i>никако</i>	<i>николико</i>	<i>низаѿѿѿа</i>

Заменички прилози							
	за место			за време	за начин	за коли- чину	за узрок
општи	<i>свуіде</i>	<i>свукуд(а) (свуіде)</i>	<i>свукуд(а)</i>	<i>увек</i>	<i>свакако</i>		
други	<i>иіде, ма іде, дילו, іде, іде іог...</i>	<i>икуд(а) (иіде), ма куд(а) (іде)...</i>	<i>икуд(а), ма куд(а), дילו куд(а), куд(а), іог...</i>	<i>икад(а), ма кад(а), дילו кад(а), кад(а) іог...</i>	<i>икако, ма како, дילו како, како іог...</i>	<i>иколико, ма коли- ко, дילו колико, колико іог...</i>	<i>изаишїа</i>

15. Бројеви који казују колико нечега има на броју називају се главни, а они који казују који је по реду неки појам називају се редни.

16. *їейї* – основни број
їейїоро – збирни број
їейїорица – бројна именица на -ица
їейїори – бројни придев

17. *Дошло је нас їейї*. – Све су особе женског пола, или је пол неодређен.
Дошло је нас їейїоро. – Има особа оба пола.
Дошло је нас їейїорица. – Све су особе мушког пола.

18. *Оїйвори чейїворе уши!*
Он има чейїворо / чейїворицу браће.
Ја имам чейїири одлична друїа.

19.

Глаголи	по томе да ли подразумевају вршиоца радње	лични	<i>їолеїейїи, даїїи, чешїаїїи се, сазигаїїи</i>
		безлични	<i>севаїїи, смркаваїїи се</i>
	по прелазности	прелазни	<i>даїїи, сазигаїїи</i>
		непрелазни	<i>їолеїейїи, севаїїи</i>
		повратни	<i>смркаваїїи се, чешїаїїи се</i>
	по виду	свршени	<i>їолеїейїи, даїїи, сазигаїїи</i>
		несвршени	<i>севаїїи, смркаваїїи се, чешїаїїи се</i>

20. императив – *воли*
инфинитив – *волейїи*

имперфекат – вољах
 потенцијал – волео бих
 футур други – будем волео
 футур први – волећу
 аорист – заволах
 глаголски прилог садашњи – волећи
 глаголски прилог прошли – заволевши
 радни глаголски придев – волео
 трпни глаголски придев – вољен
 плусквамперфекат – био сам волео
 перфекат – волео сам

21.

Глагол како се налази у тексту	Инфинитив глагола	Глаголски облик	Лице	Број	Род	Потврдни / одр. облик	Стање
гођу	гоћи	презент	3.	мн.	–	потврдни	актив
је љрикован	љриковаји	перфекат	3.	јд.	м.	потврдни	пасив
чудећи се	чудиии се	гл. прилог садашњи	–	–	–	потврдни	актив
ће дији	дији	футур (први)	3.	јд.	–	потврдни	актив
рече	рећи	аорист	3.	јд.	–	потврдни	актив
љремесиимо	љремесији	презент	1.	мн.	–	потврдни	актив
моили дисмо	моћи	потенцијал	1.	мн.	м.	потврдни	актив
млеји	млеји	инфинитив	–	–	–	потврдни	актив
није било	дији	перфекат	3.	јд.	с.	одрични	актив
удесивши	удесии	гл. прилог прошли	–	–	–	потврдни	актив
су били удесили	удесии	плусквам-перфекат	3.	мн.	м.	потврдни	актив

22. Пера је обећао Јоци да неће каснити. А и ако закасни, да то неће бити много.

је обећао: лице, број, род
 неће каснији: лице, број
 закасни: лице, број
 неће дији: лице, број

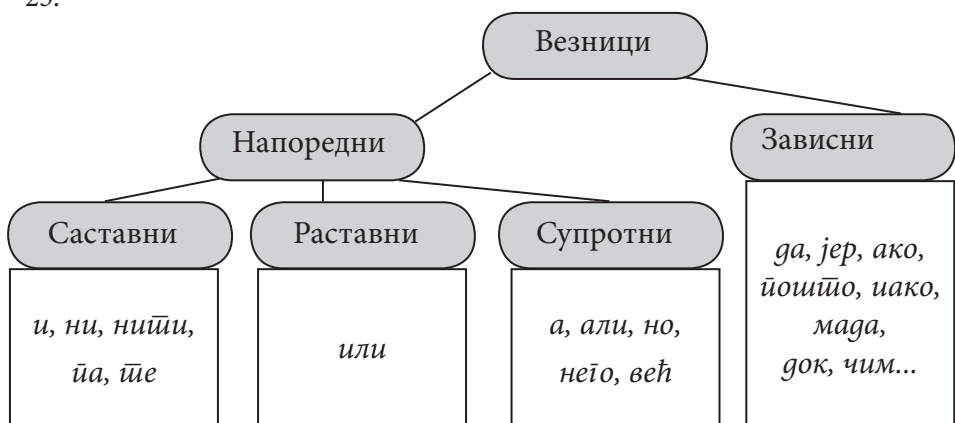
23.

Предлог	Именица / заменица	Падеж у ком је именица / заменица	Значење предлога
<i>йосле</i>	<i>овоїа</i>	генитив	време
<i>йод</i>	<i>облаке</i>	акузатив	место (завршетка кретања)
<i>крај</i>	<i>језера</i>	генитив	место (налажења)
<i>у</i>	<i>њему</i>	локатив	место (налажења)
<i>с</i>	<i>ким</i>	инструментал	друштво
<i>у</i>	<i>земљу</i>	акузатив	место (завршетка кретања)

24.

<i>у, на, кроз, уз, низ, йред, за, наг, йод, међу</i>	– акузатив
<i>йрема, к(а), насуйрої, уйркос</i>	– датив
<i>у, на, о, йо, йрема</i>	– локатив
<i>с(а), йред, за, наг, йод, међу</i>	– инструментал
<i>од, из, с(а), код, йоред, исйред, иза, изнаг, исйод, око, здої, йойуї, дез, йре, йосле, осим</i>	– генитив

25.

26. Упркос његовом противљењу, обојили смо зидове у зелено. – предлог

Иако се он противио, обојили смо зидове у зелено. – везник

Док Мика не дође, ништа се неће знати. – везник

Пре Микиног доласка ништа се неће знати. – предлог

Наљутио се **јер** су га увредили. – везник

Наљутио се **због** увреде. – предлог

27. Потврдна: *да*

Одрична: *не*

Упитне: *ли, зар, да ли*

Заповедна: *нека*

Узвична: *ала*

Модалне: *сијурно, веровайно, можда, нийошйио*

За истицање: *баш, уйраво*

Показне: *ево, ейио, ено*

Повратна: *се*

28. *Наиме*

29. Јој! Ау! Охо! – служе за исказивање осећања

Хајде! Де! – заповедни узвици

Еј! Ало! – служе за дозивање

Мац-мац! Иш! – служе за дозивање и терање животиња

Крц! Трас! Фију! – подражавају звукове из природе

Радна свеска

1. *вода* – градивна

језеро – заједничка

Палић – властита

расйиње – збирна

йецање – апстрактна (глаголска)

2. *йлава* – женски

йамейи – женски

мисао – женски

мишљење – средњи

йроблем – мушки

решење – средњи

3.

Именица	Природни род	Граматички род	Род заменице (<i>ѡај</i> , <i>ѡа</i> или <i>ѡо</i>)
<i>ѡаѡа</i>	мушки	женски	<i>ѡај</i> (мушки)
<i>Лука</i>	мушки	женски	<i>ѡај</i> (мушки)
<i>девојѡица</i>	женски	женски	<i>ѡа</i> (женски)
<i>девојѡурак</i>	женски	мушки	<i>ѡај</i> (мушки)

4.

Именица како гласи у тексту	Именица како гласи у ном. јд.	Број	Падеж
<i>куѡама</i>	<i>куѡа</i>	множина	локатив
<i>сељак</i>	<i>сељак</i>	једнина	номинатив
<i>куѡу</i>	<i>куѡа</i>	једнина	акузатив
<i>куѡи</i>	<i>куѡа</i>	једнина	локатив
<i>ѡиѡле</i>	<i>ѡиѡла</i>	једнина	генитив
<i>сламом</i>	<i>слама</i>	једнина	инструментал
<i>куѡе</i>	<i>куѡа</i>	множина	номинатив
<i>ѡрозорѡиѡма</i>	<i>ѡрозорѡиѡ</i>	множина	инструментал
<i>завеса</i>	<i>завеса</i>	множина	генитив
<i>село</i>	<i>село</i>	једнина	акузатив

5. јучерашњи – временски

ѡироѡјски – присвојни

оѡруѡо – описни

ѡамошњи – месни

бейонски – градивни

6.

Придев како гласи у тексту	Придев како гласи у ном. јд. м. р.	Род	Број	Падеж	Вид	Степен поређења
<i>веѡеѡ</i>	<i>велик</i>	мушки	једнина	генитив	одређени	компаратив
<i>нейреѡледне</i>	<i>нейреѡледан</i>	женски	множина	акузатив	(неодр.)	позитив
<i>ѡелих</i>	<i>ѡео</i>	средњи	множина	генитив	(неодр.)	позитив
<i>дедео</i>	<i>дедео</i>	мушки	једнина	номинатив	неодр.	позитив
<i>мек</i>	<i>мек</i>	мушки	једнина	акузатив	неодр.	позитив
<i>оѡиѡроѡ</i>	<i>оѡиѡар</i>	средњи	једнина	генитив	одр.	позитив

7. Увек весео и спреман за шалу, Пера је омиљен међу својим клупским другарима.

8.

Заменица како гласи у тексту	Заменица у ном. јд.	Врста и подврста заменице	Облик заменице
<i>некаква</i>	<i>некакав</i>	неодређена придевска	ген. јд. м. р.
<i>који</i>	<i>који</i>	односна, придевска	ном. јд. м. р.
<i>ја</i>	<i>он</i>	лична, именичка	ак. јд. м. р., енкл. облик
<i>неку</i>	<i>неки</i>	неодређена придевска	ак. јд. ж. р.
<i>иша</i>	<i>иша</i>	нелична, именичка (за ствари)	ном.
<i>јој</i>	<i>она</i>	лична, именичка	дат. јд. ж. р., енкл. облик
<i>свој</i>	<i>свој</i>	присвојна, придевска	ак. јд. м. р.
<i>она</i>	<i>она</i>	лична, именичка	ном. јд. ж. р.
<i>њему</i>	<i>он</i>	лична, именичка	лок. јд. м. р., наглашени облик

9. *данас* – време

довољно – количина

лево – место

бурно – начин

10. И чим се улица ма и најмање нагне, одједанпут, једним брзим и вештим маневром одрасли узјашу, а деца потрбушке легну на своје саонице, и у трену ока, док ви још невешто газуцкате и опрезно испитујете и десном и левом, они су скратили свој пут и доле, у дну улице, лако и хитро поскакали из снега.

Сви прилози осим два означавају начин. Прилог који означава количину: *најмање*. Означава место: *доле*. У облику суперлатива стоји прилог *мало* (=најмање).

11. *како* – начин

нигде – место

ишад – време

било колико – количина

зашто – узрок

12. а) Цврца, најмањи међу нама, најслабији и, ако ћемо онако искрено, познат као кукавица, па откуд сад он да се покаже тако одважан и пре свих осталих да пристане у хајдуке!

Зам. ѝрилої	онако	оїйкуд	сад	їако
Врсїа	за начин, показни	за место, упитни	за време, показни	за начин, показни

б) Не можемо овде одржати састанак. Не држе се хајдучки састанци овако на отвореном пољу. Него хајде, браћо, играјте ви сад хајдучке игре: бацање камена с рамена, а ја одох да потражим какво заклонито место где бисмо могли састанак одржати.

Зам. ѝрилої	овде	овако	сад	їде
Врсїа	за место, показни	за начин, показни	за време, показни	за место, односни

13. *десетїоро* – збирни
десетїорица – бројна именица на -ица
десетїори – бројни придев
десетї – основни
Сви ти бројеви спадају у главне.

14. два, двојица, двоји, други

15. На рођендан ћу позвати седам другарица.   основни
Мој деда је хранио шестора уста.   бројни придев
Моја тројица другова су одлични кошаркаши.   бројна именица на -ица

16.

Глајолски облик	Глајол чиниїи	Глајол учиниїи
<u>презент</u>	чиним	учиним
<u>перфекат</u>	чинио сам	учинио сам
<u>плусквамперфекат</u>	дио сам чинио (дејах чинио)	дио сам учинио (дејах учинио)
<u>имперфекат</u>	чињах	
<u>аорист</u>	чиних	учиних
<u>футур први</u>	чинићу	учинићу
<u>футур други</u>	дудем чинио	дудем учинио
<u>потенцијал</u>	чинио дих	учинио дих
<u>императив</u>	чини	учини

Глаголски облик	Глагол чинити	Глагол учинити
глаголски прилог садашњи	<i>чинећи</i>	
глаголски прилог прошли		<i>учинивши</i>
радни глаголски придев	<i>чинио</i>	<i>учинио</i>
трпни глаголски придев	<i>чињен</i>	<i>учињен</i>

17.

Глагол како се налази у тексту	Инфинитив глагола	Глаголски облик	Лице	Број	Род	Потврдни / одр. облик	Сликање
<i>се крије</i>	<i>крићи се</i>	презент	3.	јд.	–	пот.	актив
<i>навијше</i>	<i>навићи</i>	императив	2.	мн.	–	пот.	актив
<i>йође</i>	<i>йоћи</i>	презент	3.	јд.	–	пот.	актив
<i>не би искочио</i>	<i>искочићи</i>	потенцијал	3.	јд.	м.	одр.	актив
<i>чу</i>	<i>чући</i>	аорист	3.	јд.	–	пот.	актив
<i>је йојурила</i>	<i>йојурићи</i>	перфекат	3.	јд.	ж.	пот.	актив
<i>не очекујући</i>	<i>оčekиваћи</i>	гл. прилог садашњи	–	–	–	одр.	актив
<i>йљеснувши</i>	<i>йљеснући</i>	гл. прилог прошли	–	–	–	пот.	актив

18. Кућица је сазидаана.

Споразум ће бити потписан сутра.

У нашем крају зида се нови тржни центар.

19. Кад је Пера стигао, Јоца је већ био отишао. Следећи пут Јоца мора доћи на време.

је стииао: лице, број, род

је био оишиао: лице, број, род

мора: лице, број

Предлог	Именица / заменица	Падеж у ком је именица	Значење предлога
<i>са</i>	стадом	инструментал	друштво
<i>на</i>	ливаду	акузатив	место (завршетка кретања)
<i>за</i>	трен	акузатив	време
<i>у</i>	шуми	локатив	место (налажења)

Предлог	Именица / заменица	Падеж у ком је именица	Значење предлога
у	траву	акузатив	место (завршетка кретања)
по	воћњацима	локатив	место (налажења)
близу	себе	генитив	место (налажења)
пре	вече	акузатив	време
без	чобанина	генитив	одсуство
у	кошнице	акузатив	место (завршетка кретања)

21. Прекрстисмо се и кретосмо. 'Арамбаша иде напред, а ми за њим. Нико нит говори нит ромори, јер нам је 'Арамбаша пред полазак забранио да говоримо.

Чим смо напустили варош, ми се дохватисмо винограда, те кренусмо све неким малим сеоским путевима и стазама.

(Бранислав Нушић, *Хајдуги*, прилагођено)

Везник	Врста (и подврста)	Везник	Врста (и подврста)
и	напоредни (саставни)	да	зависни
а	напоредни (супротни)	чим	зависни
нији (поновљено)	напоредни (саставни)	ије	напоредни (саставни)
јер	зависни	и	напоредни (саставни)

22. ли – упитна

ево – показна

ала – узвична

нека – заповедна, сигурно – модална

23. Међу њим, ипак

24. Јао! – за изражавање осећања

Шиц! – за терање животиња

Кло-кло! – за подражавање звукова

Хеј! – за дозивање

Де! – заповедни

ПОДСЕТИМО СЕ... КАД СЕ ПИШЕ ВЕЛИКО СЛОВО

Решења задатака

Уџбеник

1. а) Мој друг Јоца иде у Основну школу „Михаило Петровић Алас“, која се налази на Дорћолу. Да би стигао у школу са Бановог брда, он мора да иде аутобусом до Трга Републике. Силази тачно преко пута Народног позоришта, где се тренутно даје представа „Лажа и паралажа“ нашег познатог комедиографа, Војвођанина, Јована Стерије Поповића. Јоца наставља право, Васином улицом. После стотинак метара стиже до Студентског трга и скреће десно, пролазећи кроз Студентски парк. Тако излази на Вуков и Доситејевог музеј, после кога га, најзад, чекају његови школски другари.

б) Из Београда се у Сјеницу може стићи преко Горњег Милановца, Краљева, Рашке и Новог Пазара, а може и преко Чачка и Ивањице.

в) Сматра се да је планета Земља, као и друге планете Сунчевог система, настала од парчића прашине који су кружили око Сунца пре 4,6 милијарди година.

2. Република Србија, Бадњи дан, Винсент ван Гог, Матица српска, Први светски рат.

Радна свеска

1. а) С Бановог брда у центар града Јоца може да иде и аутобусом који га води до пијаце Зелени венац. Одатле се пење до Кнез(-)Михаилове улице. Кад стигне до споменика кнезу Михаилу, може да бира – да ли ће скренути десно, па поред Народног музеја ићи Васином улицом, или ће наставити Кнез(-)Михаиловом до Српске академије наука и уметности.

б) Јоца је Београђанин, рођен је у београдској општини Савски венац. Његова мајка је рођена у Новом Саду, а отац му је из Црне Горе. Родитељи су му се упознали на летовању на Јадрану, у Херцег(-)Новом.

в) Јужна и Западна Морава састају се код Сталаћа и стварају Велику Мораву.

2. Први српски устанак, општина Врачар, Охридско језеро, Тихи океан, Улица липа.

ПОДСЕТИМО СЕ... ЗНАЧЕЊА И СЛУЖБИ ПАДЕЖА

Решења задатака

Уџбеник

1. Дан је топао.
субјекат, именски део предиката
2. временски – Свакој дана идемо на Агу. – прил. одр. за време
присвојни – С нама иде и браћ моје друџарице. – атрибут
квалитативни – То је мали дечак ведрој осмеха. – атрибут
деони – Најели смо се кокица. – неправи објекат
3. Пера је сйиіао йре времена. – време
Јоца разіовара с друіовима исйред куће. – место
Осим Мике у диоској је кренуо и Лаза. – изузимање
На йу весй Ана је йоскочила од радосйи. – узрок
Све те предлошко-падежне конструкције имају службу прилошких одредби.
4. а) Јоцу боли зуб, па мора да оде зубару. – усмереност
б) Није му се седело на зубарској столици. – носилац стања
в) Јоца је зубару рекао да га боли зуб. – намена
г) Пера је Јоци најбољи друг. – припадност

5.

Пример	Значење акузатива	Служба акузатива
Милица је йозвала <u>Ану да гође</u> .	трпилац радње	прави објекат
<u>Цело вече</u> су разіоварале о йлановима за суйра.	мера времена	прилошка одредба за меру времена
Најзад је <u>Милицу</u> од йриче заболела йлава.	носилац стања	логички субјекат
<u>Ту ноћ</u> је мало сйавала.	време	прилошка одредба за време

6. а) Овај поклон је за тебе. – намена
б) Пера се с муком успео уз конопац. – место
в) Пробудио се пред зору. – време
7. а) начин
б) време
в) место

9. Пера пише оловком. – прилошка одредба средства
 Јоца умешно рукује удицом. – неправи објекат
 Шетамо плажом. – прилошка одредба за место
 Ишао је журним кораком. – прилошка одредба за начин
 Чекамо те сатима! – прилошка одредба за меру времена

10.

Конструкција <i>c(a)</i> + инструментал	Значење конструкције
<i>с Миком</i>	друштво
<i>с дивљењем</i>	начин
<i>са сѝрѝљењем</i>	начин
<i>с уловом</i>	предмет пратилац

Све те конструкције имају службу прилошких одредби.

11. чезнути, саосећати

12. У јануару – време
йо снежним љадинама – место
йо љлану – начин

13. о летињем расѝусѝу – неправи објекат

Радна свеска

1.

Именица (им. синтагма) / заменица	Њен облик	Њено значење	Служба у реченици
<i>оѝлац</i>	ном. јд.	вршилац радње	субјекат
<i>у двор</i>	у + акузатив јд.	место	прилошка одр. за место
<i>цару</i>	датив јд.	намена	неправи објекат
<i>своје кћери</i>	генитив јд.	припадност	атрибут
<i>цар</i>	номинатив јд.	вршилац радње	субјекат
<i>некакву чашицу</i>	акузатив јд.	трпилац радње	прави објекат

Именица (им. синтагма) / заменица	Њен облик	Њено значење	Служба у реченици
<i>јој</i>	датив јд.	намена	неправи објекат
<i>њоме</i>	инструментал јд.	средство	прилошка одредба средства
<i>море</i>	акузатив јд.	трпилац радње	прави објекат

2.

Предлошко-падежна конструкција	Предлог и падеж	Значење конструкције
<i>у кућу</i>	у + акузатив	место
<i>код ваиџре</i>	код + генитив	место
<i>у великом казану</i>	у + локатив	место
<i>на њ</i>	на + акузатив	место

Именица / заменица	Падеж	Значење падежа
<i>ја</i>	акузатив	трпилац радње
<i>јој</i>	датив	намена
<i>меса</i>	генитив	део

3.

Предлошко-падежна конструкција	Предлог и падеж	Значење конструкције	Служба конструкције
<i>јод јабуку</i>	<i>јод</i> + акузатив	место	прилошка одредба за место
<i>у зору</i>	у + акузатив	време	прилошка одредба за време
<i>јо истиини</i>	<i>јо</i> + локатив	начин	прилошка одредба за начин
<i>јод јабуком</i>	<i>јод</i> + инструментал	место	прилошка одредба за место

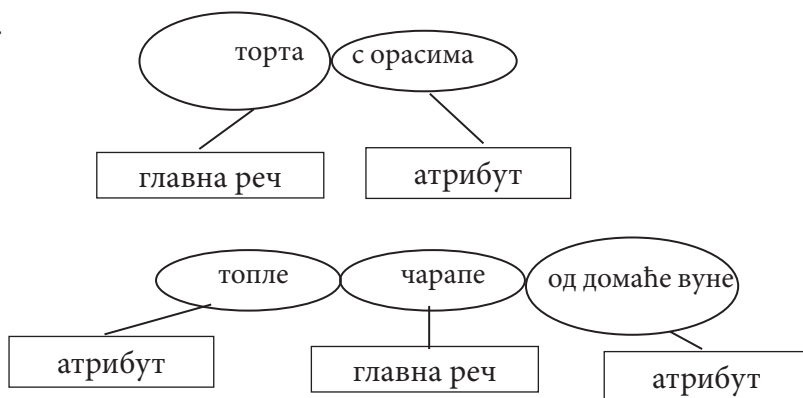
ПОДСЕТИМО СЕ... ШТА СУ ТО ИМЕНИЧКЕ СИНТАГМЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. Кренули смо у шетњу по шуми. Свуд унаоколо била су циновска храстова стабла. Из високих крошњи, између којих се једва пробијао покоји зрак сунца, чуо се цвркулт невидљивих птица.

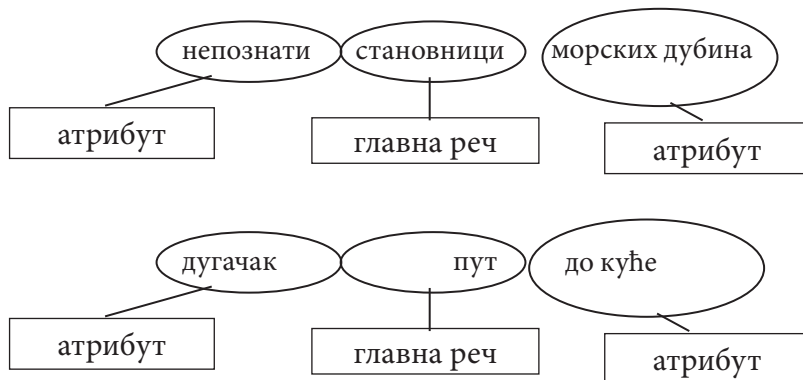
2.

Радна свеска

1. Некада, Викинзи, ратоборни норвешки гусари, древни становници острва, били су бунције и осветници. Огорчени због суровости природе и тешких околности живота, давали су одушке својим мукама нападајући се између себе... Некада, сва дивља снага човека лежала је у мишићима и јуначком срцу...

2.

ПРИДЕВСКЕ И ПРИЛОШКЕ СИНТАГМЕ

Решења задатака

Уџбеник

[Задатак у оквиру лекције]
јак као бик
гладан као вук / пас
добар као хлеб / добар дан у години
мек као памук
тврдоглав као мазга
сиромашан као црквени миш

1. Наш пас Теди је невероватно дружељубив. Опази ли на ливади другог пса, притрчаће му брзо попут стреле да би се с њим поиграо. Уз то, веома је умиљат; чак је умиљатији од неке маце.

2.

Синтагма како гласи у тексту	Врста синтагме	Главна реч	Зависни члан
<i>йоййуно измењен</i>	придевска	<i>измењен</i>	<i>йоййуно</i>
<i>једва йримейно</i>	прилошка	<i>йримейно</i>	<i>једва</i>
<i>јачи од здравих</i>	придевска	<i>јачи</i>	<i>од здравих</i>
<i>вешйији од јаких</i>	придевска	<i>вешйији</i>	<i>од јаких</i>

3. Придеви *део*, *румен* и *црн* могу се одредити и допунити помоћу поређења (*део као снећ*, *дељи од снећа* и сл.) или другим прилозима (*снежно део* и сл.). Други придеви могу се одредити не само прилозима за начин и количину (*веома*, *необично*, *изузетно* и сл.) него и другим прилозима (*бесйошйедно*, *хладно*, *бездушно*, *сурово*, *свирейо*, *ледено* и сл.).

Радна свеска

1. а) А ваља знати да је наш професор географије имао доста тешку руку и да се врло радо њоме служио.

Придевска синтагма гласи *досйа йешку*, а прилошка *врло радо*.

б) Могло би се можда и математички доказати да би зец једнога дана стигао корњачу, само што је то један бесконечно дуг и врло компликован рачун.

Обе синтагме су по врсти придевске.

2.

– Код вас је <u>необично лепо</u> .	прилошка
– Да, али <u>сувише кратко</u> време.	придевска
– Ви имате <u>јединственог цвећа</u> !	именичка
– Да, али кратко време. Зима нам је <u>тако дуга</u> .	придевска

ШТА ЈЕ ТО РАСПРАВА

Напомена. – Циљеви ове лекције јесу следећи:

- (а) да ученици науче шта је расправа и како се пише, одн. усмено води;
  - (б) да на аргументативном тексту увежбавају сажимање текста и писање резимеа;
  - (в) да увежбавају уочавање ставова које аутор наводи као туђе и као свој;
  - (г) да увежбавају критичко мишљење тако што ће сами проналазити аргументе у прилог некој тези или против ње;
  - (д) да увежбавају да објективно приказују чињенице;
  - (ђ) да увежбавају јасно, прецизно и концизно изражавање;
  - (е) да размишљају о актуелним темама из савременог живота – нарочито о онима које се обично узимају „здро за готово“, о којима се много не исправља.
- Ученицима се може дати да резимирају пасусе тако што ће сви резимирати све, или ће за сваки пасус бити задужена по нека група.

Решења задатака

Расправа (1)

1. пасус: Аутор износи (туђе) мишљење да је смањење броја језика у свету корисно, јер би онда владало разумевање и мир.
  2. пасус: Аутор каже да нас такво мишљење ставља пред две тешкоће и износи прву: заједнички језик не доноси нужно мир.
  3. пасус: Аутор износи другу потешкоћу: не постоји јединствено мишљење о томе који би то језик био.
  4. пасус: Аутор износи свој став: да треба да постоје и лингва франка и домаћи језик, од којих би сваки имао своју улогу.
  5. пасус: Аутор закључује да је став који је изнео у 1. пасусу неуверљив, док супротан став подржавају снажни аргументи. Поставља питање шта бисмо добили чувањем што више језика у свету.
- Аутор полази од тврдње која је супротна његовој. Разлоге против те тврдње он износи у 2. и 3. пасусу. Свој став износи у 4. пасусу. Питања из 5. пасуса служе томе да најави разлоге у прилог својој тврдњи.

• За сваки разлог мора да наведе доказе. У прилог тврдњи да су језици „складишта историје“, он каже да је на једном језику написана историја тог народа – било у приручницима, било у лепој књижевности. Затим, ми се и као појединци трудимо да сачувамо сваки траг о свом пореклу. Закључак: *А ако наш језик несћане, несћају и наше сћоне с ѿрошлошћу. Тада у сћвари осћајемо сами.*

• Та два става јесу: (1) нетрпељивост, мржња; (2) интересовање за друге, које води до једнакости, чувања разлика, решавања заједничких проблема. Ауторов став је овај други. То видимо по томе што га он наводи као други (тј. последњи) и што му посвећује много више пажње. На крају га поткрепљује још једним аргументом: Шекспировим мишљењем (које изговара Хамлет).

• Примери које аутор наводи у тексту: У 2. пасусу првог дела текста даје примере за монолингвалне државе у којима се ратовало. У 3. пасусу првог дела текста даје примере за то како не постоји јединствено мишљење о томе који језик би требао да буде светски језик; наводи мишљења Дантеа и даме с версајског двора (овај последњи је нарочито духовит). У истом пасусу даје примере за земље у којима постоје сукоби због тога што људи мисле да је њихов језик угрожен. У другом делу текста наводи какву све документацију о својој прошлости желимо да сачувамо. (Ти последњи примери су нарочито упечатљиви, зато што у њима лако можемо да препознамо своје понашање.)

• Аутор мишљења других износи на два начина: (1) парафразира их (препричава) – у 1. и 3. пасусу првог дела текста, или (2) цитира. Ако их цитира, онда у фусноти наводи извор – тачан назив дела и место с ког је цитат узет. То чини да би показао да туђа мишљења није измислио, него да се држи истине.

Расправа (2)

Главнину посла ће обавити наше фирме.

Њихов тим је рутински одиграо утакмицу.

Ти играчи нису играли јер су морали да издрже казну.

Требало је одржати неколико концерата.

ПОДСЕТИМО СЕ... ШТА ЈЕ ТО РЕЧЕНИЦА

Решења задатака

Уџбеник

1. а) урадићу задатак
- б) гледам кроз прозор
- в) врати се кући, вратио се кући

2. Независне предикатске реченице: *чекам друџа, чекај друџа, чекаш ли друџа*
Зависне предикатске реченице: *док чекам друџа, да чекам друџа, ако будем чекао друџа, иако чекам друџа*

3. Пера долази код нас. / ? / !
долазиш ли?

4. Далеко негде у планини живела је сиромашна сеоска породица. Родитељи су по цео дан орали, / копали / и жели код другог. За то време деца, два мања дечака, остајала су сама код куће / и играла се. Њихове игре нису биле сличне играма варошке деце. Ови малишани су правили свиралице од врбова прућа, / плели котарице, правили воденице на потоку. Понекад су зидали кућице крај обале / или крчили стазе кроз жбуње.

Број комуникативних реченица: 6

Број независних предикатских реченица: 12

Напоредни односи су исказани запетама и везницима *и*, одн. *или*. То су саставни и раставни однос.

Радна свеска

1. а) Милица скаче од радости
б) купили смо књигу
в) пошаљи поруку, послаћу поруку

2. а) Н, б) З, в) З, г) Н, д) Н, ђ) З

3. Те ноћи патуљци изиђу на реку / и преместе дечију воденицу, / па самељу на њој врећу брашна за сутрадан. Кроз неколико дана деца направе на обали камену кућу, ограде је прућем / и кроз двориште просеку стазу ређајући шљунак до шљунка. Увече оду кући једва чекајући јутро.

У тексту има 3 комуникативне реченице.

Број независних предикатских реченица: 7.

Независне предикатске реченице стоје у саставном односу, који је исказан запетама и везницима *и* и *иа*.

ПОДСЕТИМО СЕ... ВРСТА НЕЗАВИСНИХ ПРЕДИКАТСКИХ РЕЧЕНИЦА

Решења задатака

Уџбеник

1. Докторе, имате ли нешто против кашља? – упитна
Немам – обавештајна
само Ви кашљите – заповедна
2. Опште питање: Да ли је Јоца стигао? Је ли Јоца стигао? Зар је Јоца стигао?
Посебно питање: Ко је стигао?
3. а), в)
4. а)

Радна свеска

1. Васа: Ала киша пљушти!
Јова: Ја баш због ње нећу данас у школу.
Васа: Зашто нећеш?
Јова: Покиснућу као миш!
Васа: Понеси кишобран.
Јова: Однео га тата.
Васа: А ти узми мамин.
Јова: Како ти тако нешто пада на памет!
Не могу ја да се појавим на улици
са женским кишобраном!
- узвична
обавештајна
упитна
обавештајна
заповедна
обавештајна
заповедна
узвична (реторско питање)
обавештајна
2. а), в)
3. Чим те позову, уђи. – савет, упутство
Да си одмах ушао! – строга заповест
Молим вас, уђите! – молба
Уђи. – дозвола
Не улази! – строга забрана

ПОДСЕТИМО СЕ... САСТАВА ПРЕДИКАТСКЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. а) *гледа* – предикат, *Николејину* – прави објекат, *ошворено* – прилошка одредба за начин, *мирно* – прилошка одредба за начин

Прилошке одредбе за начин стоје у саставном односу, који је исказан везником *и*.

б) *Збуњен* – апозитив, *Николејина* – субјекат, *скреће* – предикат, *полег* – прави објекат.

2. а)

Како гласи реченични члан	<i>Деца</i>	<i>су трајала</i>	<i>дуго</i>	<i>без усјеха</i>
Која је његова служба	субјекат	предикат	прилошка одредба за меру времена	прилошка одредба за начин

б)

Како гласи реченични члан	<i>Нека сиромашна девојчица</i>	<i>шумарева ћерка</i>	<i>настави да тражи</i>	<i>оддељу ишцицу</i>
Која је његова служба	субјекат	апозиција	(сложени) предикат	прави објекат

в)

Како гласи реченични члан	<i>Сити раја</i>	<i>војници Карла Великог</i>	<i>затражили су</i>	<i>одмор</i>
Која је његова служба	апозитив	субјекат	предикат	прави објекат

г)

Како гласи реченични члан	<i>Раско</i>	<i>се одрекао</i>	<i>ради духовног живота</i>	<i>бојатства</i>	<i>славе</i>
Која је његова служба	субјекат	предикат	прилошка одредба циља	неправи објекат	неправи објекат

Неправи објекти стоје у саставном односу, који је исказан везником и.

Радна свеска

1. а) *Посао* – субјекат, *је* *дио* – спона, *ѿоѿов* – именски део предиката, *увече* – прилошка одредба за време.

б) *На обдали* – прилошка одредба за место, *кућице* – логички субјекат, *није било* – предикат.

2. а)

Како гласи реченични члан	<i>Пољем</i>	<i>је клизила</i>	<i>држе неѿо санке</i>	<i>омалена кућа</i>
Која је његова служба	прилошка одредба за место	предикат	прилошка одредба за начин	Субјекат

б)

Како гласи реченични члан	<i>Уйлашен</i>	<i>йуѿник</i>	<i>не йоверова</i>	<i>својим очима</i>
Која је његова служба	апозитив	субјекат	предикат	неправи објекат

в)

Како гласи реченични члан	<i>У врѿу</i>	<i>ѿа</i>	<i>је чекала</i>	<i>царица</i>	<i>најлейша луѿка на свеѿу</i>
Која је његова служба	прилошка одредба за место	прави објекат	предикат	субјекат	Апозиција

г)

Како гласи реченични члан	<i>Никоме</i>	<i>[ја]</i>	<i>нисам одао</i>	<i>ѿајну о царсѿву иѿрачака</i>
Која је његова служба	неправи објекат	субјекат	предикат	прави објекат

ЈЕДНОЗНАЧНЕ И ВИШЕЗНАЧНЕ РЕЧИ

Решења задатака

Уџбеник

1. *зуб* (нпр. у устима и на чешљу), *инструмент* (нпр. музички и мерни), *двојка* (цифра; оцена у школи; трамвај), *кључ* (предмет којим се отварају врата; средство за решење проблема), *језик* (орган у устима; као систем знакова за споразумевање).

2. Реч *земља* употребљена је у два значења: у питању је употребљена у значењу „тло, земљиште“, а у одговору – у значењу „држава“. Хумор је, дакле, заснован на вишезначности речи.

3. а) 1.а, б) 3, в) 2, г) 1.б.

4. оштар нос	–	шиљат
оштре црте лица	–	изразит
оштро ћебе	–	грубо
оштро брашно	–	крупно самлевено
оштар дух	–	пронициљив, досетљив
оштра узбрдица	–	окомит, стрм
оштро пиће	–	жесток, јак

Утакмица се играла по јакој зими.

Домаћи тим је наметнуо брз / жустар темпо игре.

Судија, који има сигурно око, досуђивао је строге казне.

На крају утакмице чуо се продоран писак звиждаљке.

Радна свеска

1. *јлава, миш, део*

2. а) 3, б) 1.а, в) 2, г) 4, д) 1.б

3. „обедовати“	– Добро смо јели и сад смо сити.
„гристи, бости“	– Јеле су га буве целу ноћ.
„нагризати“	– Рђа једе гвожђе.
„узимати, носити (у шаху)“	– Појео му је топа.

4. У колима су седеле девојке у лаким мантилима. – танак
Посао учитеља није лак. – ненапоран
У том позоришту се дају само лаке комедије. – забаван
На руци има лаку озледу. – мали

ХОМОНИМИ

Решења задатака

Уџбеник

1. Хомоними су у другом и трећем пару примера.
3. в)
4. в)

Радна свеска

1. а), б)
3. На хомонимији: Јовица је реч *собом* употребио као заменицу *себе* (у инструменталу), а Перица се претвара да ју је разумео као именицу *соба* у инструменталу јединине.
4. б)

ПОДСЕТИМО СЕ... СКРАЋЕНИЦА

Напомена. – У овој лекцији тражи се од ученика да се подсети најуобичајенијих скраћеница. Пошто употреба скраћеница тражи не само да се зна како оне гласе него и када се смеју употребити, за већину њих се даје и контекст. У том погледу нарочито је важно 3. вежбање у уџбенику, где се назначава да се скраћенице као што су *др*, *мр*, *ѝроф*. и сл. могу употребити само у ословљавању (нпр. у писмима) или евоцирању – не и у случајевима као што је **Он је др медицине*.

Решења задатака

Уџбеник

1. а) тј., нпр. (које се обично не издваја запетама, за разлику од *на пример*),
итд., и сл.
б) 1. л. јд. м. р.
в) срп.
г) в. пре н. е.
д) на стр. 28
ђ) г. Јовановићу и гђи Петровић
е) у Ул. липа, бр. 38
2. тзв.
3. Обрати се проф. Николићу.
др Никола Николић
4. кг / kg
г / g
л / l
дл / dl
5. а) V, б) W
6. пише у НИН-у, у Нину
7. а) САНУ, б) са ММФ-ом
8. а) Унеско
б) СИА, Ција

Радна свеска

1. а) 3. л. мн. с. р.
б) у 5. в. н. е.
в) мр Иван Ивановић
г) Поштовани г. Николићу...
д) Поштована гђо Николић...
ђ) чл. 5
е) на ТВ-у

2. г и год.
3. век и види
4. итд., нпр.
5. м / m, дм / dm
6. Т, А
7. а) на ВМА, б) Из МУП-а...
8. а) НАТО, б) Би-Би-Си и Бибиси
9. САД, ФБИ-ју

ЗАВИСНЕ ПРЕДИКАТСКЕ РЕЧЕНИЦЕ

СЛУЖБА ЗАВИСНИХ РЕЧЕНИЦА

Решења задатака

Уџбеник

1. Чим су деца отишла кући, патуљци, који су вирили иза жбуна, изиђу на обалу реке / и кућицу пренесу далеко у шуму / и сакрију је међу жбуње. Како су били врло мали, мислили су да се сва тројица у њој настане.

Видевши ујутру да им нема кућице, стану је тражити по околини. И збиља је нађу међу жбуњем, / стоји иста онаква какву су је они сазидали. Покушају деца да је врате на старо место, / али се ни камен ни дрвце не дају ни с места маћи, као да су приковани.

Радна свеска

1. Деца се плачући врате кући / и реше да идући пут чувају стражу поред своје рукотворине... И тако, после неколико дана сазидају малу хлебарницу, / само часком сврате кући, да би заварали траг, / и одмах опет крадом дођу да вребају лопове.

ЗАВИСНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ИНТЕРПУНКЦИЈА

Решења задатака

Уџбеник

1. а) Зато што се успавао, Јоца није отишао на пецање.
– Је ли Јоца отишао на пецање?
– Није отишао, зато што се успавао.
- б) Кад стигнеш кући, јави ми се.
– Да ли да ти се јавим?
– Јави ми се, кад стигнеш кући.

Радна свеска

1. а) Ако Пера све лепо објасни, нико се неће наљути.
б) Да се нико не би наљутио, Пера је све лепо објаснио.
в) Иако је Пера све лепо објаснио, неки су се наљутили.
г) Пошто је Пера све лепо објаснио, нико се није наљутио.
2. Пошто нисам имала времена, нисам отишла код другарице.
– Да ли си отишла код другарице?
– Нисам отишла, јер нисам имала времена.

ИЗРИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. Тако дође ред на једног берберина, али се овај учини болестан, па пошаље свога момка. Кад овај изађе пред цара, **запита** га цар што није мајстор дошао, а он **одговори** да је болестан. Онда цар Тројан седе, те га момак обрије. Момак, бријући цара, **опаз**и да су у њега козје уши, али кад га Тројан **запита** шта је у њега видео, он **одговори** да није видео ништа. Онда му цар да дванаест дуката и **рече** му да ће га одсад увек он бријати.

Декларативне реченице	Зависноупитне реченице
<i>да је болестан</i>	<i>што није мајстор дошао</i>
<i>да су у њега козје уши</i>	<i>шта је у њега видео</i>
<i>да није видео ништа</i>	
<i>да ће га одсад увек он бријати</i>	

2. Момак: субјекат
одговори: предикат
Тројану: неправи објекат
да је мајстор болесниан: прави објекат

3. а) Једном се лоптаста муња сручила право у каду пуну воде. Човек је стајао поред каде огрнут пешкиром и видео како је вода у тренутку прокључала и затим кључала још неколико минута.

Изричне реченице стоје у саставном односу (који је исказан везником и).

б) Енглески физичар Томсон доказао је да атом није недељива честица, већ да се састоји од још ситнијих делова.

Изричне реченице стоје у супротном односу (који је исказан везником већ).

4. Сви знају да Пера добро игра кошарку. Али да он добро игра и одбојку, знају само његови другари из улице.

5. Ја, Пера Перић, отац Мике Перића, заклињем се да ћу бити добар отац, да ћу волети свога сина Мику и да ћу се трудити да Мика постане драг и добар човек. Заклињем се да Мику нећу никада тући, већ да ћу на друге начине покушати да му укажем на његове грешке. Обећавам да ћу бити праведан према Мици, да ћу му помагати и да ћу се поносити њиме.

6. Анди поче да плаче...

Ана је хтела да му помогне:

Хтео је да бежи опет у Сан Франциско. Или у Црну Гору, деди.

Сад је већ морао да призна да је плакао. И да каже и зашто је плакао. Наравно, ни за шта на свету не би признао да је постао Јулијин вереник и да је спавао с њом у слами. Рекао је само да се крио у појати с Јулијом и да га је Фаркаш због тога задиркивао. И да га је он онда одаладио. То је све. Да су га ставили на точак или да су му запалили шибице под ноктима, не би од тога више признао.

И био је уверен да је његова мајка поверовала у то и да јој Ана није испричала ништа.

Радна свеска

1. а) Мама је упозорила Јоцу да ће сутра падати киша.
б) Јоца је одговорио да ће понети кишобран.
в) Мама га је упитала кад ће поћи на пецање.
г) Јоца се питао хоће ли нешто упецати.

2. У Нишу сам имао тетку, мајку моје сестре... И она је једанпут **пожелела да ме фотографише...** За наше прилике и наше материјалне могућности то је био велики догађај и велика част. И она ме је обукла, **не знам да ли је све баш тада на мени било моје**, али **знам да ме је дуго припремала, да ме је одвела код неког нишког фотографа, да ме је сликала...** Не сећам се самог фотографисања, али ми **се чини да ме је тог истог дана одвела и у биоскоп.**

Изричне реченице допуњавају глаголе *пожелети*, *знати*, *чинити* се.

3. Браћа отрче брже-боље к оцу и **кажу му шта је било, и рекну да би они били ради своју сестрицу потражити.**

Прва изрична реченица је зависноупитна, а друга декларативна.

4. Једном оде сиромас цару, а цар га **запита одакле је и ко га је научио мудрог говору.** А када сиромас **рече да га је кћи поучила**, он му даде тридесет јаја и **рече да она мора из тих јаја излећи пилиће.**

Сиромас оде у пећину плачући, па **исприча кћери шта се збило.** Она одмах **познаде да су јаја кувана.**

Декларативне реченице	Зависноупитне реченице
<i>да ња је кћи поучила</i>	<i>одакле је</i>
<i>да она мора из њих јаја излећи пилиће</i>	<i>ко ња је научио мудрог говору</i>
<i>да су јаја кувана</i>	<i>шта се збило</i>

5. *Мика*: субјекат
мој најбољи друг: апозиција
воли: предикат
да и ња кошарку: прави објекат

6. Изрична реченица гласи *да не зна*, а други део сложеног предиката *да зна*.

7. Човек долази на ред на шалтеру у банци и делује скроз збуњено. Банкарски чиновник га пита:

- Решите се брзо **да ли хоћете да узмете паре или да их ставите у банку.**
- Ма желим **да их узмем**, али не знам **где сам затурио пиштољ.**

ОДНОСНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. а) Улазим у варошицу која је на врху брда, разгледам зидове што је опасују, шарене запреге волова који пролазе оним јединим двома улицама и, нај-

зад, кастел, из ког се ишло кроз засвођену галерију у утврђење над самим језе-
ром... Силазим опет на језеро, да узмем поштанску лађицу за Хуенту. На обали
окупљени рибари између разапетих мрежа гледају у једног свог друга који на
крају штапа држи обешеног даждевњака.

која је на врху дрга – атрибут

ишћо је ојасују – атрибут

који йролазе оним јединим двома улицама – атрибут

из кој се ишло ... – апозитив

који на крају ишћайа држи обешеној даждевњака – атрибут

б) Како бих ја, болан дешо, могла угасити ово огњиште, где су се ова сирочад
први пут ватре огрејала?... Шта бих рекла после својој деци кад би ме запитали:
„Чија је, нано, она кућа што је зарасла у коров и зову, те нико не сме ни дању
у њу ући?...“ Кад бих тако учинила, мене би сапрео онај хлеб што сам појела у
овој кући с покојним Сибином!... Сачувај боже!... Никад, дешо, никад!...

їде су се ова сирочад йрви йуш вайре оїрејала – апозитив

ишћо је зарасла у коров и зову... – атрибут

ишћо сам йојела у овој кући... – атрибут

2. а) Јоца има више другова, а тројица међу њима тренирају кошарку.

Јоца има само три друга, и они тренирају кошарку.

б) Миља има једну мацу, и она има тиграсте шаре.

Миља има више маца, а једна од њих има тиграсте шаре, и ту воле сви у кући.

3.

Како гласи реченични члан	<i>Први снеї</i>	<i>које је ове їодине рано йао</i>	<i>брзо</i>	<i>се ошћойио</i>
Која је служба тог члана	субјекат	апозитив	прилошка одредба за начин	предикат

4. Ко нема у глави, има у ногама.

Кога змија уједе, и гуштера се боји.

Ко добро чини, боље дочека.

Ко доброту сеје, љубав жање.

Те односне реченице имају службу субјекта.

5. Цар је онда запита хоће ли бити његова жена. Девојка рече:

– Нека буде. Само једно од тебе тражим: напиши својом руком да ћеш ми
дати да понесем са собом оно што ми је најмилије, ако се икад на мене наљутиш
и са двора ме отераш.

Цар се насмеја на те речи и написа оно што је девојка пожелела.

Те односне реченице имају службу правог објекта.

6. Прилазимо заједно **старцу**, који љубазно устаје да нас поздрави. Он је врло црвен, преплануо, изборан и угојен, што одговара **вину, ветровима и јелу**, с којима је у пријатељству.

Односна реченица која се односи на читаву претходну реченицу: *ишло одговара вину, ветровима и јелу, с којима је у пријатељству*.

7. а) Прошло лето, које је било веома топло, Пера је провео на селу.

б) Оног лета кад смо били на селу одлично смо се провели.

в) Душко Радовић, који је писао највише за децу, познат је и по својим афоризмима.

г) Дај ми неку оловку која добро пише.

д) Напољу је мраз, што није чудно за ово доба године.

ђ) Запиши оно што треба да урадиш.

Радна свеска

1. Будите искрени и строги према свима које волите, до којих вам је стало, а лепо васпитани за све према којима сте равнодушни.

2. Сестра га одведе у једну собу у којој је једна дјевојка сједјела за златнијем ћерџефом и златном жицом везла. Онда га одведе у другу собу, у којој је друга девојка златне жице спредала. А најпослије одведе га у једну собу гдје је трећа дјевојка бисер низала. Све ово обишавши и видјевши, врати се натраг у ону собу гдје је змај мртав лежао, па га извуче и баци на земљу.

Заменички прилог *где* може да се замени односном заменицом *који*:

... у једну собу гдје је трећа дјевојка бисер низала = ... у једну собу у којој је трећа дјевојка бисер низала.

... у ону собу гдје је змај мртав лежао ... = ... у ону собу у којој је змај мртав лежао ...

3. Милица има само једну нову другарицу, и та живи близу школе.

Милица има више нових другарица, а једна од њих живи близу школе.

4. а) Ко је то видео, јавиће се. – субјекат

б) Изгледа ми занимљиво то што радите. – субјекат

в) Што сад урадиш, употребићеш сутра. – прави објекат

5. Ко с ђаволом тикве сади, о главу му се лупају.
Ко другоме јаму копа, сам у њу пада.

6.

Како гласи реченични члан	Ко се последњи смеје	најслађе	се смеје
Која је служба тог члана	СУБЈЕКАТ	ПРИЛОШКА ОДРЕДБА ЗА НАЧИН	ПРЕДИКАТ

7. а) Иво Андрић, који је наш једини нобеловац, рођен је 1892. године.
б) Перица мама, која одлично прави торте, направила је једну и за Јоџин рођендан.
в) Пера воли торте које прави његова мама.
г) Ко то не зна, треба да научи.
д) Испричај све што знаш.
ђ) Мика добро зна математику, што ће му у животу добро доћи.

МЕСНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. а) Проблем се појави где га најмање очекујеш.
б) Појавио се оданде одакле га нису очекивали.
в) Пекару су отворили тамо где је била цвећара.
г) Куд год пођеш, наиђеш на препреку.

2. Где је танко, ту се кида.
Где има дима, има и ватре.

3.

Како гласи реченични члан	Где мачке нема	мишеви	коло	воде
Која је служба тог члана	ОДРЕДБА ЗА МЕСТО	СУБЈЕКАТ	ПРАВИ ОБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ

4. Где год нађеш згодно место, ту дрво посади. – Месна реченица је у инверзији.

Посади дрво где год нађеш згодно место. – Месна реченица стоји после свих других чланова предикатске реченице, а управо она носи нову информацију (испред ње не би могла стајати тачка).

5. (1) Крај где сам се родио много се променио. (2) Тамо где је некада била ливада и где сам се играо са својим друговима, саградили су улицу и подигли мало насеље. (3) На месту где сам шутирао на гол сад је тротоар. (4) Где год сад погледам, видим бетон. (5) Не знам где ће се сад окупљати деца.

- (1) односна
- (2) месне
- (3) односна
- (4) месна
- (5) зависноупитна

Радна свеска

1. Ниче џамо їде їа не сеју.

2. а) Тачка и запета је неки хермафродитски знак, који није ни тачка а није ни запета. Можеш га метнути где год ти је воља, ништа не мења ствар.

б) Ђаци су почели да пишу стихове, и то их пишу где стигну, по књигама, по школским таблама и по зидовима.

3.

Како гласи реченични члан	<i>Где има користи</i>	<i>има</i>	<i>ишїеїше</i>
Која је служба тог члана	одредба за место	предикат	логички субјекат

4. (1) їде је била соба у којој сам се ја родио – месна

(2) їде сам се ја родио – односна

(3) їде су џрезори у којима џочива банчина злаїна џодлоїа – односна

5. а) їде се їаа диїїка десила – односна

б) їде леже їи їредмеїи – изрична (зависноупитна)

в) їде се на некој диоїрафији џојавила руїа – месна

ВРЕМЕНСКЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

[Задатак у оквиру лекције]

Пре него што је отишао у школу, Јоца је прошетао свог пса. В

Пошто га је прошетао, спаковао је књиге. В

Док је паковао књиге, зазвонио је телефон. В

Чим је Јоца подигао слушалицу, веза се прекинула. В

Телефон је поново зазвонио **након што** је Јоца пошао у школу. В

Звонио је **док** Јоцина мама није подигла слушалицу. МВ

1. Лаза Цврца је понекад муцао. А није муцао док је овако с нама разговарао, умео је чак врло лепо и течно да прича, али чим га у школи професор прозове, а њему запне нешто у грлу и одмах почне муцати.

– Је л' ти то тако од рођења муцаш? – пита га господин професор.

– Не – одговара Цврца – раније нисам муцао!

– Па откад муцаш?

– Откад сам пошао у први разред гимназије.

– А је л' то тако из свих предмета муцаш или само из мога? – пита професор.

– Не муцам кад радим гимнастику! – одговара Цврца.

Је л' ти то муцаш откад си се родио?

Нисам муцао док нисам пошао у први разред гимназије.

2.

Како гласи реченични члан	<i>Кад Лази кажу да усійане</i>	<i>њеїа</i>	<i>боли</i>	<i>їлава</i>
Која је служба тог члана	одредба за време	логички субјекат	предикат	субјекат граматички

Радна свеска

1. Они су мислили да ја спавам, али ја нисам могао мирно заспати све док се не осветим за то што сам искључен са вечере на којој има и колача. И док је господин прота држао здравицу, извукао сам се ја из кревета, увукао се неопажен у кухињу и замазао шакама све шаре и украсе на торти, па – пошто сам још и прстом направио четири рупе у торти, пошто сам сручио пола киле соли

у сладолед и пошто сам сипао сирће у већ скувану кафу – вратио сам се мирне душе и савести у кревет.

Све временске реченице имају службу одредбе за време, осим једне, која има службу одредбе за меру времена.

2. Дође ред на најмлађег сина да и он чува јабуку; он се оправи, дође под јабуку и намести кревет под њом, па легне спавати. Кад буде испред поноћи, он се пробуди па погледа на јабуку, а јабука почела зрети, сав се двор сјаји од ње. У тај час долети девет златних пауница, осам падну на јабуку, а девета њему у кревет. Само што падне на кревет, створи се девојка да је није било лепше у свему царству. Тако су се њих двоје грлили и љубили док није прошла поноћ.

Кад буде испред поноћи → Испред / пре поноћи

Само што падне на кревет → Тада

док није прошла поноћ → до после поноћи

3.

Реченични члан	<i>Пера</i>	<i>ће њамџиџи</i>	<i>џај гоџај</i>	<i>док је жив</i>
Шта врши службу тог члана	субјекат	предикат	прави објекат	одредба за меру времена

4. Павле Бељански је рођен у Великом Градишту, 1892. године. Кад је имао две године, његова породица се преселила у Свилајнац. Након што је са одличним успехом положио велику матуру, уписао се на Правни факултет у Београду. Први светски рат је избио пре него што је успео да заврши студије. Кад се разболео од туберкулозе, демобилисан је и упућен на школовање у Француску. Пре него што је завршио докторат из дипломатско-конзуларне струке, позвали су га да се запосли у Министарству иностраних послова. И док је службовао далеко од куће, наставио је да одржава везе са породицом. Дипломатијом се бавио све док није отишао у пензију.

НАМЕРНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. Али, да би нам дали прилике да нам правописни знаци зададу што већу главобољу, професори су нам, осим предавања о њима, задавали још и писмене задатке, да бисмо се навикли да исказујемо своје мисли и да примењујемо ове знаке.

Ти стилистички задаци, који тако често служе професорима као забава, да би се измеђ' часова, у професорској канцеларији, слатко смејали, обично су слични по стилу љубавним писмима која ојачари пишу куварицама, молбама које пиљари пишу општинама и рапортима које ноћне патролције подносе командама. И професори српскога језика можда баш зато задају врло често такве задатке како би што више употпунили своје колекције ћачких глупости. А да би те глупости биле што дебље, да би се професори што слађе смејали, они обично задају такве писмене задатке на које многи од њих не би умели ни сами одговорити.

Везник *и* указује на саставни однос између намерних реченица у 1. пасусу.

2. На пример:

Милан је дуго штедео да би посетио Индију.

Да би се одбранио од неправедних оптужби, мораш рећи целу истину.

Не би ли некако прекратио време, почео је да се бави хобијем.

Питао је да не би скитао.

3.

Како гласи реченични члан	<i>Да би йрекинуо ћућање</i>	<i>дефосе</i>	<i>зайића</i>	<i>фраћра</i>	<i>да ли му је служба ћеишка</i>
Која је служба тог члана	одредба циља	субјекат	предикат	прави објекат	прави објекат

Радна свеска

1. а) Подносио сам, докле се дало подносити, да ме засипа сметовима питања, али кад ми досади, кад неодважна стрина преврши сваку меру, прекипе нешто у мени и, да бих је каквом тешком увредом ућуткао, ја дрекнух:

– Ви сте хипотенуза!

– Јух! – врисну и иначе врло осетљива стрина и заклати се да падне у несвест.

потенцијал, презент

б) Учините све што је могуће да се ово лице у вашем срезу пронађе, списи и писма од њега одузму и под јаком стражом спроведе у Београд. Удвојте пограничне страже да би му се спречио прелазак преко границе.

презент, презент, презент, потенцијал

саставни

2. а) Официри су их гледали како трче на чесму и натапају згрудван снег водом, да би био тежи.
- б) Најпосле, да би умирио жену, конзул је обећао, као толико пута већ, да ће још вечерас написати молбу.
- в) Та сила, коју ми скраћеним изразом називамо: љубав, натерала је и Салка берберина да се пење на дрвета не би ли видео конзулову кћер Агату.

3.

Како гласи реченични члан	<i>Да би најписао реферат из историје</i>	<i>Јоца</i>	<i>је морао да њрочиша</i>	<i>неколико књиџа</i>
Која је служба тог члана	одредба циља	субјекат	(сложени) предикат	прави објекат

УЗРОЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. Једном Французу десило се нешто врло необично. Муња му је потпуно поцепала одело и рубље. Осим ципела и једног рукава кошуље, од његовог одела није остало ни трага, јер је све изгорело. Дошавши себи десетак минута после тог догађаја, човек се веома зачудио што лежи наг и било му је хладно. Остао је готово неповређен. То се десило зато што су му одећа и кожа биле мокре, па муња није прошла кроз његово тело.

2. а) временска
б) узрочна

3.

Како гласи реченични члан	<i>Пера</i>	<i>се наљуџио</i>	<i>на нас</i>	<i>јер му нишџа о џоџе нисмо рекли</i>
Која је служба тог члана	субјекат	предикат	неправи објекат	одредба узрока

4. а) Пошто је данас празник, радње не раде. Или:
Радње не раде зато што је данас празник. Или:
Радње не раде јер је данас празник.

Данас је празник, па / те радње не раде.
 Данас је празник, тако да радње не раде.

- б) Марко се наљутио (зато) што га другови нису сачекали. Или:
 Пошто га другови нису сачекали, Марко се наљутио, итд.
 Другови нису Марка сачекали, па / те се он наљутио.
 Другови нису Марка сачекали, тако да се он наљутио.

Радна свеска

1. а) Како се у атому увек налази исти број протона и електрона, атом је ненаелектрисана (неутрална) честица.
 б) Пошто се сва тела састоје од атома, и она су, попут атома, ненаелектрисана.
 в) Дрво, метали и неки други материјали трењем се могу веома мало наелектрисати, јер тешко отпуштају електроне.
 г) Рихманове експерименте наставио је Ломоносов. На кров своје куће поставио је метални шиљак и проводником га је повезао са земљом, будући да је био свестан грешке коју је начинио Рихман.

3.

Како гласи реченични члан	Како се у атому увек налази исти број протона и електрона	атом	је	ненаелектрисана честица
Коју службу има тај члан	одредба узрока	субјекат	спона	именски део предиката

4. а) Пошто је пао велики снег, направио се застој у саобраћају.
 Пао је велики снег, па се направио застој у саобраћају.
 Пао је велики снег, тако да се направио застој у саобраћају.
 б) Ништа не видим, јер / зато што / пошто ми сунце блешти право у очи.
 Сунце ми блешти право у очи, па ништа не видим.
 Сунце ми блешти право у очи, тако да ништа не видим.

УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1.

Јоцина мама (љуџа): Јоцо, опет си наређао лоше оцене!

Јоца (чиџа сѣриџ и не узбуђује се): Поправићу их, мама!

Јоцина мама: Нећеш их поправити ако не будеш учио! Сем тога, обећао си да ћеш учити од почетка године.

Јоца: Па јесте, али да сам учио од почетка године, онда бих испуцао добре оцене одмах на почетку, па не бих имао за после.

Мама: Било би добро кад би се ти мало уозбиљио!

У другом случају узрочна реченица је у инверзији, тако да се испред ње ставља запета. У првом и трећем случају она долази после осталих чланова независне реченице а доноси нову информацију, тако да се не одваја запетом.

2.

Како гласи реченични члан	Да смо икако моїли	[ми]	јомоїли дисмо	свом друїу
Која је служба тог члана	одредба услова	субјекат	предикат	неправи објекат

3. На пример:

а) Да Јоца није сналажљив, имао би горе оцене.

б) Да је размишљао о томе шта говори, Јоца не би сад морао да се извињава.

Радна свеска

1. Ботаника је још могла бити симпатичан предмет да нису професори и ту, без икакве потребе, утрпали латински језик. ... Нарочито је мене лично бунило питање: шта ће ми то да знам како се ротква зове латински? Ја не могу доћи на пијацу па рећи сељаку: „Пошто, пријатељу, једна веза *raphanus sativus*?“, а не могу ни у ресторану тражити да ми се донесе једна порција *raphanus sativus*, јер кад бих тако тражио, келнер би ту порцију наплатио четири пута скупље.

2. Када би се сви људи на свету смањили на величину атома и ухватили за руке, тај ланац би био дугачак свега неколико метара.

У њима је употребљен везник *кад* и следећи глаголски облик: потенцијал.
 Да би се избегло понављање, из друге реченице изостављен је везник и део предиката (*ди се*).

Условне реченице стоје међусобно у саставном односу.

3.

Како гласи реченични члан	<i>Ако не будем мојла да дођем</i>	<i>јослаћу</i>	<i>јии</i>	<i>јоруку</i>
Која је служба тог члана	одредба услова	предикат	неправи објекат	прави објекат

ДОПУСНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. Видећи га после неколико часака како улази у дворану, дигла се мало са свог престола, иако то царице никад не чине, и замолила га да седне с десне стране, до ње.

– Твој гласник, царе, јавио ми је зашто долазиш – рекла му је она – али Руменка је врло млада и неће се удавати још десет година.

Зли Вилењак се овоме није надао и, мада је, полазећи у прошевину, желео да се покаже благ и добар, викну сад претећи.

2.

Како гласи реченични члан	<i>И јоред јоја ијио сам му све објаснио</i>	<i>Марко</i>	<i>ме</i>	<i>је јлегао</i>	<i>зачуђено</i>
Која је служба тог члана	допусна одредба	субјекат	прави објекат	предикат	прилошка одредба за начин

3. а) Иако је Галилеј био у праву, нико му није веровао / ипак му нико није веровао.

б) Мада је дечаку свак нудио помоћ, он се (ипак) кајао што се примио таква необична посла.

Радна свеска

1. Везир је био, за једног оријенталца, необично жив, љубазан и отворен. Иако су му и раније казали за те везиروه особине, иако је знао да све то не треба примати за стварно и готово, Давилу су, после неочекиваних понижења која је доживео на проласку кроз варош, пријале ова пажња и љубазност. Крв, која му је била навалила у главу, разилазила се. Везиروه речи, мирис кафе и чибука, све је то годило, иако није могло да избрише мучне утиске.

Прве две допусне реченице стоје у саставном односу, који је исказан запетом.

2.

Како гласи реченични члан	<i>Иако је њовредио ноћу</i>	<i>Пера</i>	<i>је одлучио</i>	<i>да одијра ушакмицу</i>
Која је служба тог члана	допусна одредба	субјекат	предикат	прави објекат

3. а) Иако нико није споменуо његово име, Марку је (ипак) било непријатно.

б) Иако су дани окраћали, (ипак) у подне сунце необично јако греје.

ПОРЕДБЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Напомена: У оквиру поредбених реченица обрађују се само оне за поређење по једнакости, не и оне за поређење по неједнакости – зато што сматрамо да је битно да ђаци на овом узрасту усвоје превасходно појам поредбене реченице, не и све детаље у вези с њима. Такође, поредбене реченице за неједнакост су знатно ређе од оних за једнакост и имају компликованију структуру.

Међутим, истиче се разлика између поређења са стварном и са претпостављеном ситуацијом, зато што сматрамо да је важна за разумевање текста.

Решења задатака

Уџбеник

1. А везир је непоколебљиво настављао своје причање неким молитвеним гласом, као да не говори човеку поред себе, и све је више наводио, пажљиво

и савесно, и најмање појединости, као да је то од необично велике важности, као да врача и враџбином спасава султана кога није могао спасти...

– Тако је, господине, погинуо најплеменитији владалац Отоманске царевине – завршио је везир као да се, са олакшањем, буди из сна у коме је досада говорио.

У 4. поредбеној реченици (*враџбином сјасава сулџана која није могао сјасати*) изостављен је везнички спој, да би се нагласило да је та поредбена реченица блиско повезана с претходном.

Друга, трећа и четврта поредбена реченица стоје у саставном односу, који је исказан запетом и везником *и*.

Све поредбене реченице у овом тексту служе поређењу са претпостављеном ситуацијом.

2. Упозорили су нас на ирвасе. Чекали смо. Кроз густу тишину зачусмо тупо добовање животињских ногу по меканом снегу, и иза брда, више летећи него бежећи, испаде прво један ирвас, а за њим цео чопор, поређан у строгу линију као да су им тела на жицу нанизана. Док смо оком тренули, сјурише се у језеро с таквом хуком и треском као да лед парају. А затим умуче све. Као каква привиђења клизиле су по води главе, и на њима вијугави рогови.

Поредбена одредба *као каква привиђења* може се развити у зависну реченицу, али се при том мора променити и ред речи: *Главе, и на њима вијугави ројеви, клизили су по води као да су каква привиђења*.

3.

Како гласи реченични члан	Марко	говори	као да синоћ није вечерао
Коју службу има тај члан	субјекат	предикат	поредбена одредба

Радна свеска

1. а) – Преко дана је – вели она – змија! Али како вече дође, он свуче са себе ону змијињу кошуљу, те изиђе момак, лепота на свету. Кад би само и дању она кав био као што ноћу бива.

Поредбеном реченицом се врши поређење са стварном ситуацијом.

б) Баба, немајући куд, да царевом сину губавога коња, а он се с њом опрости, па пође водећи коња на улару. Кад га одведе у једну шуму, отре га и уреди,

а коњ сине као да му је длака златна. Онда он уседне на њега па га потрчи, а он полете баш као тица, и за тили час га донесе пред змајеве дворе.

Поредбеном реченицом се врши поређење са претпостављеном ситуацијом.

Поредбена одредба као њица може се развити у поредбену реченицу: као да је њица / као њио би њолетила њица и сл.

2. Девојка се полако и неодлучно диже, склапа дланове, па их онда раставља и држи спојене само вршке прстију. Загледа се у нокте. Затим растави нагло прсте, као да прекиде нешто танко и невидљиво, одвоји руке малко од тела и поче полако да игра наред црвеног ћилима.

Главу је малко укосила, као да ослушкује, а обореним очима гледа врхове својих ципела. Лице јој непомично, занесено.

А Салко заборавио посве ко је и где је. Лице је приљубио чврсто уз лишће и младу кору. Сва му изнутрица поиграва и премире. Тешко је издржати толику сласт у таквом положају. А девојка не престаје да игра. Кад понови исту фигуру по други и трећи пут, њега целога прође нека милина, као да је угледао нешто драго и одавно познато.

3.

Како гласи реченични члан	<i>Пера</i>	<i>од учења</i>	<i>се уморио</i>	<i>као да је цео дан којао</i>
Коју службу има тај члан	субјекат	прилошка одредба за узрок	предикат	поредбена одредба

ПОСЛЕДИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. У нашој гимназији постојао је један глобус, који је годинама стајао на орману у директоровој канцеларији, али је изгледао тако бедно да га је жалост било погледати. Осовина му се тако била искривила да би се приликом експеримената увек окретао на погрешну страну. Тамо где треба да лежи Африка била је велика рупа, те ниси знао да ли су то Енглези ископали Африку да нађу фараонске гробнице или је каква американска експедиција, по упутствима Жила Верна, сишла у утробу Земљину.

Професор је у недостатку глобуса употребљавао главу једнога нашега друга, некога Сретена Јовића, који је одиста био тако глават да је представљао прави покретни глобус.

Сретен је нама ђацима необично импоновао због тога што се професор њиме служио. Изгледао нам је као одистински школски инструмент, и на то смо се толико били навикли да нам је његова глава одиста изгледала као глобус који представља куглу земаљску.

(Б. Нушић, *Аутиодиографија*, прилагођено)

Оне исказују степен особине, одн. извршености радње. То чине тако што исказују њихову последицу, што је много сликовитије него једноставно рећи да је тај степен велики. На пример, *Глобус је изгледао иако бедно да ја је жалост* било *погледајући* много је убедљивији начин да се искаже степен у ком је он изгледао бедно него да је речено само *Глобус је изгледао веома бедно.*

Хипербола је употребљена у 3. и 4. последичној реченици.

2. а) Јоца има такву кијавицу да му је нос отекао као бабура.

б) Тако сам уморан да једва чекам да видим кревет.

в) Марија тако добро говори француски да сви мисле да је Францускиња.

г) Дува тако јак ветар да чак и кишобране ломи.

3. На пример:

а) Пала је толико густа магла да се прст пред оком није видео.

б) Кад је чуо добре вести, Марко се толико обрадовао да је почео да скаче од радости.

в) Молекули су толико мали да се не виде голим оком.

г) Пита је била тако добра да си могао прсте да полижеш.

Радна свеска

1. Ово је било давно, **тако** давно да већ можда није ни истина, али је негда негде био један млад краљ, **тако** млад да још није имао ни бркова. Сад се више не зна како му је било право име, али су га сви звали Зеван, јер је много зевао, а кад би зевнуо, било је то **тако** прилепчиво да се нико око њега није могао уздржати од зевања.

НАУЧИЛИ СМО... О ЗАВИСНИМ РЕЧЕНИЦАМА

Решења задатака

Уџбеник

1. Заљубио сам се у Персу, нашу комшику, јер она ми је била најближа. Перса је била пегава и носила је жуте чарапе. Док се нисам заљубио, нисам ни обраћао пажњу на њу, али, одкад сам се заљубио, изгледала ми је божанствено лепа. Кад бих је видео, ма и издалека, одмах бих јој похитао у сусрет, не бих ли што пре срео осмех на њеноме пегавоме лицу.

Како гласи зависна реченица	Њена врста	Њена служба
<i>јер она ми је била најближа</i>	узрочна	одредба за узрок
<i>док се нисам заљубио</i>	временска	одредба за меру времена
<i>одкад сам се заљубио</i>	временска	одредба за време
<i>кад бих је видео</i>	временска	одредба за време
<i>не бих ли ићио пре срео осмех на њеноме пегавоме лицу</i>	намерна	одредба циља

2. а) Ви вредите само онолико колико сте другима потребни.
поредбена

б) Ако већ тучете децу, тучите их без разлога, јер су сви други разлози глупљи.
условна, узрочна

в) Неки људи толико воле себе да спавају само са собом, једу само са собом, друже се и разговарају само са собом.
последичне (има их 4)

3. Најпосле царев син науми да иде у свет да тражи своју пауницу,
и да се не враћа кући док је не нађе.

Зависне реченице у оквиру изричних су намерна, одн. временска.

4. Месна реченица: где не иреда; временска: кад више није потребна. Оне стоје у оквиру више реченице, која је такође зависна. Та зависна реченица је по врсти односна и има службу атрибута.

Месна и временска реченица стоје међусобно у раставном односу.

Радна свеска

1. – Шта се добије када се укрсте кенгур и веверица? временска
– Животиња која држи орахе у цепу. односна

2. Гледам како изгледам кад спавам.

зависноупитна, временска

3. Да би женама било лакше, измишљене су кошуље које се не пеглају, одела која се не прљају, јела која се не кувају и деца која се не васпитавају.

Прва зависна реченица је по врсти намерна, и има службу одредбе циља, а преостале три су односне и имају службу атрибута.

4.

Како гласи зависна реченица	Њена врста	Њена служба у оквиру више реченице
<i>врло лепо да измишља</i>	изрична	прави објекат
<i>да лаже</i>	изрична	прави објекат
<i>јер никада неће слајати кад ја ићио уићио ојац или мајка</i>	узрочна	одредба узрока
<i>кад ја ићио уићио ојац или мајка</i>	временска	одредба за време
<i>да измишља</i>	изрична	прави објекат
<i>ићио измишља</i>	односна	прави објекат
<i>као да из нечеја чија</i>	поредбена	поредбена одредба

ДА ЛИ ДА СЕ ИЗРАЖАВАМО ГЛАГОЛИМА ИЛИ ГЛАГОЛСКИМ ИМЕНИЦАМА

Решења задатака

Уџбеник

1. 1) Семе бубри; 2) семењача пуца; 3) ослобађа се клица; (Овде се мења и ред речи!) 4) клица озелењава (из пупољака се развијају листови); 5) котиледони се суше и опадају.

2. а) Они су постојали и пре него што је настала Земља.

б) ... је почетком 19. века доказао да атом постоји ...

У оба случаја реченица с глаголом се лакше разумје.

3. У зору, јасног и свежег мајског јутра, младић из предграђа који се бави прављењем играчака за децу, тихо се пришуњао горостасној јужној кули њујоршког Трговачког центра, са њених 110 спратова и висином од 400 метара, избацио из руксак алпинистички прибор, и без околишења приступио пењању које се завршило, три и по сата касније, освајањем врха, претњама градске управе да скупо наплати бесмислену дрскост, и молбом присутних полицајаца да им младић да аутограм.

... и не околишећи стао да се пење на кулу, што се завршило, три и по сата касније, тако што је освојио врх, градска управа претила да ће скупо наплатити бесмислену дрскост, а присутни полицајци молили да им младић да аутограм.

Двоструком линијом је подвучена глаголска именица која се мора оставити да би се значење прецизно изразило.

Радна свеска

1. а) Да бисмо то објаснили, можемо се послужити електричним клатном.

б) Грмљавина је звук који чујемо пошто се муња појави, јер се светлост брже простире од звука. Ваздух се у путањи муње загреје, па тиме што се нагло шири производи прасак (пробија звучни зид).

2. Отуда веровање да се човек најбоље може заштитити ако легне на земљу.

3. Постоји више теорија којима се објашњавају начини наелектрисавања честица у облаку. Најважнијим и највероватнијим теоријама наелектрисање честица тумачи се узајмним деловањем капљица воде, ваздуха и кристалића леда: трењем између честица, сударима честица леда с капљицама воде, узајамним сударом ледених честица, разбијањем (распршивањем) водених капљица струјом ваздуха... Наелектрисавање капљица воде настаје и путем индукције под утицајем електричног поља Земље.

Постоји више теорија којима се објашњава како се наелектрисавају честице у облаку. Најважнијим и највероватнијим теоријама наелектрисање честица тумачи се тиме што узајамно делују капљице воде, ваздух и кристалићи леда: честице се тару, честице леда се сударају с капљицама воде, ледене честице се међусобно сударају, водене капљице се разбијају (распршују) струјом вазду-

ха... Капљице воде се наелектрисавају и путем индукције коју изазива Земљино електрично поље.

Глаголске именице подвучене двоструком линијом треба оставити, јер су формулације с њима краће.

4. Кад се анализирају физички и физиолошки узроци ових догађаја, долази се до мање или више сложених објашњења. ... Струја муње ствара опекотине кружног облика на местима на којима улази у тело и излази из њега. Понекад, ако је кожа јако влажна од зноја, струја муње може да протече само по површини коже... Пошто се нагло загрева, ваздух између коже и одела се шири и цепа одећу.

АДМИНИСТРАТИВНИ СТИЛ

[Захтеви у оквиру лекције]

- Овај текст упућује туристичка агенција путнику – дакле, једна институција појединцу. Њиме се одређују права и обавезе те институције.
- У обичном језику би израз *орјанизатор (ујшовања)* била употребљена једном, а затим би се на тај појам упућивало заменицом (или би се његово помињање изоставило):

Организатор има право на измене у Програму путовања, ако су проузроковане ванредним околностима које он није могао предвидети, избећи или отклонити.

Уколико до измене путовања дође пре почетка путовања, он је дужан да путника обавести у што краћем року, а најкасније 7 (седам) дана пре отпочињања путовања. Програмом предвиђени смештај организатор може заменити смештајем у другом објекту исте или више категорије, у истом месту које је предвиђено Програмом путовања. Ако он без оправданих разлога изврши битне измене у Програму, и путник због тога одустане од путовања, вратиће му [изостављена је и заменица!] цео уплаћени износ.

У тексту се још понавља израз *Пројрам (ујшовања)*.

Те именице (одн. именичке синтагме) понављају се да би текст био недвосмислен – јер можда некад не би било сасвим јасно на који појам се заменица односи.

- Број „седам“ је написан и бројем и словима да се случајно не би десило да га неко превиди или погрешно прочита.

- Облик пасива у 1. пасусу:

... ако су *йроузроковане ванредним околностима* ... = ... ако су *их йроузроковале ванредне околности* ...

- Облик пасива у 2. пасусу:

... у *истом месџу које је йредвиђено Проїрамом йуїовања*. = ... у *истом месџу које је Проїрам йуїовања йредвидео*.

Значење остаје исто.

- Замена глаголских именица глаголима:

Уколико *орїанızaйор* измени *йуїовање йре неїо шїїо оно йочне...*

Значење остаје исто.

КАКО СЕ ПОПУЊАВА ФОРМУЛАР

Напомена. – Важно је напоменути ученицима да се обично не очекује да се попуне све рубрике у формуларима. Због тога треба да схвате да се неке могу обратити за обавештење – оне ко оверава формулар, службенику у банци, пошти и сл.

КО ГОВОРИ БИРОКРАТСКИ

Напомене. – Ова лекција говори о злоупотреби језика, тј. о манипулацији људима путем језика. Пошто је бирократски језик у нашој средини раширен, његови механизми изложени су у уџбенику прилично детаљно.

Циљеви ове лекције јесу следећи:

(а) да ђаци стекну свест о бирократском језику као непожељном начину изражавања;

(б) да препознају бирократски језик и избегну његову манипулативност;

(в) да увежбавају да се сами не изражавају бирократски.

Од шире стручне литературе заинтересованима се може препоручити, између осталог, и следеће:

Иван Клајн, „Избор речи и обрта“, „Значење речи“, у: П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан, Б. Брборић, *Српски језички йриручник*, Београд: Београдска књига, 2004 (2. издање), стр. 166–219.

Duška Klikovac, *Jezik i moć*, Beograd: XX vek, 2008.

Решења задатака

Уџбеник

[Захтеви у оквиру лекције]

- Језик којим је написан текст може се одредити овим изразима: *неразумљив, нејасан, шежак, нейрозиран, заобилазан, нејриродан, вештачки, ушитољен, претшениозан* и сл.

- Израз *доћи до (нечега)* захтева глаголску именицу. Глаголске именице у тексту:

Тачно у поноћ дошло је до прекида у дејству чаролије и Пепељуга се дала у бекство. Том приликом дошло је до губитка једне ципелице. Следећег дана, по принчевом наређењу, дошло је до масовне потраге за девојком којој припада ципела. Када су принчеви изасланици дошли до Пепељугине куће, дошло је до покушаја преваре од стране маћехе и њених кћери, али се на крају ипак дошло до истине, па је Пепељуга свечано одведена принцу и између њих је дошло до брака.

- Кад се вршилац радње не исказе субјектом него конструкцијом *од ситране* + генитив, он је мање уочљив.

1. У првом пасусу вишак су речи *подручје* (јер се подразумева у речи *ошшћина*) и *учешћалих* (јер се подразумева у речи *серија*).

„Преведен“, први пасус би могао да гласи овако:

Иако је општина Кладово једна од најбогатијих шумом у нашој земљи, *серија* пожара последњих месеци подсетила је на то да се о овом природном богатству недовољно брине.

Можемо да претпоставимо да новинар није именовао онога ко брине зато што се подразумева да је то онај ко је на власти, а њега можда није препоручљиво именовати.

У другом пасусу речи које означавају радњу, али не и њеног вршиоца, јесу следеће:

У наредном периоду, уколико се жели зауставити смањење дрвног фонда на овом подручју, неопходно је, осим пошумљавања пожаром оштећених шума, увести и већу контролу експлоатације овог природног ресурса, који је ипак ограничен.

Дакле, не каже се ко би требало да заустави смањење дрвног фонда, ко пошумљава шуме, ни ко би требало да контролише њихову експлоатацију.

[Захтев у оквиру лекције]

Увозни производи, као што су кафа и чоколада, опет су поскупели.

2. Доспели смо у беду / сиромаштво.

[Захтев у оквиру лекције]

Ко једе калоричну (или, још боље: јаку) храну, тоји се.

Ово је свима позната истина, која је исказана на веома компликован начин.

3. На вишим планинама пао је снег.

[Захтев у оквиру лекције]

Играчи су и мало нервозни.

4. Печемо јагњиће и прасиће на дрва.

5. а) Немамо у свим местима довољно паркова.

б) Немамо довољно новца.

6. Директор сектора за информисање ПТТ-а каже да број писама опада (*или, још боље: да се писма мање шаљу*), нарочито откад је уведен Интернет, и да се то не догађа само код нас него и у целом свету.

7. На пример:

Пошто смо се мој брат Миле и ја ужелели колача, тражили смо од маме да нам их направи. Она није хтела, јер имамо слабе оцене и не слушамо је.

Радна свеска

1. Не зна се ни ко треба нешто да учини, ни шта тачно треба да се учини, ни кад ће се то учинити.

2. а) Метеоролози очекују да ће у следећих седам дана падавине престати.

б) Ова изворска вода може се пити као додатна терапија.

в) Пунимо плинске боце.

г) Препоручљив за децу.

3. а) ... са већим делом корена.

б) ... је веома важно.

4. „Превод“ би могао изгледати овако:

У Србији се највише користе подземне воде, јер се сматра да су природно филтриране. Али, ако загадите своје подземље, не преостаје вам ништа друго

до да се иселите. Ми још увек немамо таквих тешкоћа, али нас опомињу подземне воде око Мораве, које су јако загађене нитритима, иако сама река није много загађена.

ЗНАЧЕЊА И УПОТРЕБЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

Напомене. – У овом уџбенику термине *ајсолутивно* (у другачијој терминологији – *индикативно*), одн. *релативно значење* нисмо уопште помињали. Уместо тога, набројали смо она значења која сматрамо најважнијим за дати глаголски облик, без сувишних теоријских објашњења. Тако смо поступили зато што (1) сматрамо да би та објашњења била компликована, а корист од њих не би била велика, а (2) за многа теоријска питања из синтаксе глаголских облика у нашој науци постоје различита, чак супротна решења.

С обзиром на то да школски програм за 8. разред предвиђа само „основне функције и значења глаголских облика (обнављање и проширивање знања)“, као и „употребу глаголских облика у приповедању“, аутору уџбеника остављено је да сам процени која би значења и употребе биле основне за овај узраст, одн. ниво школовања. Ми смо се ограничили на временска значења глаголских времена. Што се глаголских начина тиче, у обзир смо узели њихова основна, модална значења, али и њихову употребу у приповедању – како школски програм и налаже.

У уџбенику смо применили нека теоријска решења која су досад у школским уџбеницима била мање уобичајена, иако се за њих у научној литератури врло добро зна. Једно се тиче основног значења аориста: проучаваоци аориста истицали су да он означава пре свега доживљену прошлу радњу – без обзира на то кад се она догодила (управо или давно). О томе сведочи и први пример наведен у уџбенику (из народне поезије). Пошто се, међутим, у говору аорист веома ретко користи (како сведоче проучаваоци разговорног језика), аорист се, како изгледа, не везује више толико за доживљеност радње колико за емотивни став према њој (в. други и трећи пример у уџбенику).

У литератури се истиче да исто значење доживљености има и имперфекат. Међутим, пошто се он у савременом језику практично изгубио, ђаци треба само да знају да га препознају. Стога се у уџбенику не иде даље од најосновнијих објашњења.

Такође, у уџбенику је објашњено да је основно значење перфекта значење прошле радње чији резултати важе у садашњости – што се, опет, често истиче у синтаксичкој литератури. За разлику од те употребе перфекта, у приповедању се радња означена перфектом не везује за садашњи тренутак, него за друге прошле радње (како истиче и Белић).

ПОДСЕТИМО СЕ... ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

Решења задатака

Уџбеник

1.

Лични (финитни)		Нелични (инфинитни)
Времена	Начини	
презент перфекат аорист плусквамперфекат имперфекат футур (први)	императив потенцијал футур други	инфинитив глаголски прилог садашњи глаголски прилог прошли радни глаголски придев трпни глаголски придев

2. **Видјевши** све ово, најмлађи брат се врати натраг у ону собу гдје је змај мртав лежао, па га извуче напоље и баца на земљу. Потом спусти најприје сестру својој браћи, па онда све три дјевојке, једну за другом; **спуштајући** дјевојке браћи, сваку је намјењивао чија ће која бити.

Браћа његова, **завидећи** му што је он био јунак, пресијеку опуту да он не би могао сићи.

Презент

3. а) К; б) О; в) К; г) К

4. Презент у основном значењу: ... ујраво размишљам ...

Квалификативни презент: Ја сам краљ. Сина немам, имам само ћри кћери. ... Е, даш сам се сејио: јроіласићу ону која ме највише воли. ... колико ме која од вас воли.

У тексту је двапут употребљен модални презент: коју од њих да јроіласим за краљицу јосле моје смји; да ми све ћри ... леіо редом кажеіе.

[Питање у оквиру лекције]

Радње које означава презент у одломку из *Приче о Раку Кројачу* припадају прошлости; то видимо по томе што у презенту стоје и свршени глаголи, који не могу означавати праву садашњост.

Ако презент заменимо перфектом, мења се однос између читаоца и радње: перфекат у односу на презент уноси дистанцу између посматрача (читаоца) и радње; презент износи радњу као да се одвија пред читаочевим очима.

5. *Тек шїџо смо довршили њај разїовор, кад ево њи їа, иде онај наш нови колеїа Бодо Кошуїїїћ. Нисмо їа вољели, јер је увијек био уїеїлан и налицкан.*

Текст почиње перфектом, који изричито смешта радњу у прошлост. Кад радњу означава перфектом, писац се налази у садашњем тренутку, одакле радњу посматра као прошлу. Међутим, онда прелази на презент: *иде*, чиме мења тачку гледишта: „сели се“ у прошлост и радњу почиње да посматра као да се одиграва пред његовим очима. У следећој реченици враћа се у садашњост, јер не наставља приповедање, него објашњава нешто у вези с Бобом Кошутїћем.

6. У 1. реченици (са футуrom) летовање на језеру се износи као догађај који је психолошки још увек далек – вероватно зато што следећа година још није дошла. У 2. реченици (с презентом) летовање је психолошки блиско – зато што смо већ одлучили да ћемо летовати на језеру или смо то већ испланирали.

Перфекаїї

[Питање у оквиру лекције]

Перфекат у основном значењу у одломку из драме *Зубодоља: си радио, је оїшекао, нисам видела, је моїло*.

[Питање у оквиру лекције]

Ако се у одломку из приповетке *Аска и вук* перфекат замени приповедачким презентом или аористом, приповедање постаје живље, сликовитије.

7. а) Перфекат *вечерао сам* означава да се радња означена глаголом *вечераїи* одиграла у прошлости; међутим, он означава и да резултати те радње трају и у садашњости. Другим речима, Јоца је сада сит (што он и каже: *Нисам [їлаган]*).

б) Перфекат *куїио сам* означава да се радња коју означава глагол *куїиїїи* одиграла у прошлости, али и да Мика то што је купио у овом тренутку има – нашта указује и Пера, кад пита *Шїа њо носиш?*.

8. Употребљени су перфекат и презент. Ако се презент замени перфектом, успоставља се већа дистанца између читаоца и радње, он се не ангажује толико у њој, приповедање је смиренито, „хладније“.

Аорист

9. Перфекат означава радње, одн. стања који су трајали пре него што су се догодили радње означене аористом. Аорист означава догађаје у низу, чиме се прича помера даље.

Плусквамперфекат

10. Плусквамперфекат је *је било сјласнуло*. Он означава радњу која се одиграла у прошлости (чак и блиској), али чији резултати више не важе, јер се још нешто догодило у међувремену: образ је био спласнуо, али је сада опет отечен. Перфекат – *малочас је сјласнуо* – значио би да образ сад није отечен.

11. Средила сам сто. Види како је сад уредан! – Перфекат означава прошлу радњу чији резултати важе у садашњости.

Била сам средила сто. Али после се опет направио неред. – Плусквамперфекат означава прошлу радњу чији резултати више не важе.

Напомена: Обе радње – и она означена перфектом, и она означена плусквамперфектом – могле су се догодити у исто време. Према томе, плусквамперфекат не означава нужно радњу која се одиграла у далекој прошлости.

Имперфекат

12. Свршени глаголи стоје у аористу, а несвршени у имперфекту и перфекту. Аорист означава радње које се нижу једна за другом, а имперфекат радње које су трајале (и, вероватно, чији је пук био сведок). Имперфекат се може заменити перфектом; значење остаје исто, али текст није више архаичан.

Фуџур (ѳрви)

13. У првој реченици употребљен је квалификативни презент *носи* – будући да је то стално стање. У другој реченици долази приповедачки перфекат: из садашњости говоримо о особи која је постојала у прошлости. У трећој реченици

перспектива се мења: из тренутка у прошлости када је слика краљице Марије Карађорђевић стављена на новчаницу посматрамо следећу прошлу радњу, која је будућа у односу на тај прошли тренутак; то је приповедачки футур.

Императив

[Питање у оквиру лекције]

Сада уђиће! – заповест

Ана, молим те, уђи. – молба

Не улазиће без њозива! – забрана

Кад вас буду њозвали, а ви уђиће. – савет

Строжа заповест је *Улазиће!*

[Питање у оквиру лекције]

Приповедачки императив увек стоји у облику 2. лица једнине.

У одломку из приповетке *Еро с оноја свијетја* има још један модални императив: *дај*, и један временски: *њћерај*.

14. На то ће бака дечку:

– Ево ти ова батина, па чим дотјераш говеда кући, удари батином о кров штале, и говеда ће се сва сама повезати, а ти онда пожури у кућу, па ћеш још затећи нешто јела.

Међутим, маћеха сутрадан украде ону батину, те је спали, те дечко мораде опет сам везати говеда. Док он повеза говеда, маћеха и отац појели сав ручак, те он опет гладуј.

Прва два императива су модални, а трећи приповедачки.

Пошеницијал

[Питање у оквиру лекције]

Радо **бих се прошетала**. – жеља

Пожури, да **бисмо стигли** на време. – сврха, циљ

Не знам шта **бих** још **рекла**. – могућност (=... шта бих још могла да кажем)

Он **би** свакоме **помогао**. – спремност

[Питање у оквиру лекције]

У одломку из приповетке *У цара Тројана козје уши* употребљени су перфекат и потенцијал. Потенцијал означава прошлу радњу која се понављала. Да је

употребљен перфекат уместо потенцијала, морали би бити употребљени несвршени глаголи (*како ја је који дријао, цар Тројан ја је иишао иша је видео на њему, а дерберин је одговарао...*). Пошто понављану радњу износи помоћу свршених глагола, потенцијал је износи и сликовитије.

15. а) жеља; б) услов, условљена радња; в) могућност; г) спремност; д) сврха, циљ; ђ) ублажавање

Футур други

[Питање у оквиру лекције]

У одломку из приповетке *Замак осветљен сунцем*, футур други је употребљен у зависним реченицама – условним и временској. Будућа радња се износи као да говорник претпоставља да ће се она остварити. Футуром другим се може заменити презент *Када је уледам* (= *Када је будем уледао*), *Ако се њродудим* и *Ако се не њродудим*. Насупрот томе, футур други се може заменити презентом само ако је у питању свршени глагол (*када будеш уледао замак* = *када уледаш замак*), иначе не може (*уколико будем мојао* и *ако не будем мојао* није исто што и *уколико моју* и *ако не моју*).

16. Човека који **ће** овамо **доћи...** – Онај ко је изрекао реченицу зна ко је човек који ће доћи.

Човека који овамо **буде дошао...** – Онај ко је изрекао реченицу зна да ће неко доћи, али не зна ко.

17. Футур други: *А ако нас буду најали вукови?*

Радњу у област нестварног (претпостављеног) смешта потенцијал.

Инфинитив

[Задатак у оквиру лекције]

Речник даје следеће податке: облик инфинитива глагола (укључујући и акценат); облик презента (укључујући и акценат); ког вида је глагол („несврш.“); у оквиру дефиниције: шта глагол значи и који су му синоними (дефиниција је одштампана курзивом); примере употребе (штампани су обичним слогом, а скраћеница која означава писца штампана је курзивом).

Враћајући се – субјекат, није било – спона, лако, пријатно – именски делови предиката (у саставном односу).

Инфинитив је употребљен као допуна фазним глаголима *сїаѣи* и *їочейи*, одн. модалном глаголу *смеїи*.

Конструкција *ga* + *презентій* *й* *после* *модальної ілаїола*: ... **не сме** нікому да каже.

20. Путнику се одсекоше ноге кад то чу. Бежати се није могло, јер је кућа појурила као стрела. Зато се шћућури на клупи трема, очекујући своју судбину. Учас се створи пред њим велики пајац па, плеснувши котурима, упита га:

Глаголски прилог садашњи *очекујући* означава радњу која се одигравала истовремено са радњом коју означава глагол *шћућуриџи се*; цела глаголска синтагма има узрочно значење (=... *јер је очекивао своју судбину*).

Глаголски прилог *прошли ѿѣснувши* означава радњу која се одиграла пре радње означене глаголом *уѿиѿиѿи*; цела глаголска синтагма има временско значење (= *ѿоѿиѿо је ѿѣснѿо коѿѿурима*).

21. а) Док смо ишли улицом... – временско значење.

б) Пошто нисам знала одговор на то тешко питање... – узрочно значење

в) ... тако што је замуцкивао. – начинско значење

22. Оййивавиши последњи сѣих, орашчићи-йалчићи йоскачу са їрана и, уре-
дивиши се као војска, одмарширају весело у йланину. О свом живоју и йореклу
нису хїтели више нишїа да кажу.

Оћйевавши (=Након што су отпевали...) – временско значење; уредивши се (=тако што су се уредили као војска) – начинско значење.

23. Тако путујући, наиђе на велике вратнице и, прошавши их, одмах оде десно... Ушавши у град, нађе и двор златних пауница. ... Царица, чувши то, као без душе дотрчи пред њега, па, узевши се с њим под руку, уведе га у дворе.

У осталим временским реченицама субјекат није исти као субјекат више реченице.

24. а) Путујући по свету са својим путујућим позориштем, свачега се нагледао.

б) Летећи по ноћном небу, летећи тањира свима су пали у очи.

25. йлачући – глаголски прилог садашњи у свом правом, глаголском значењу; идући – попридевљени глаголски прилог садашњи.

26. Пера ме је слушао не одговарајући.

27. а) Стигли смо – перфекат (актива)

б) Виђен је – перфекат пасива

в) буде отоплило – футур други (актива)

г) Биће замољен – футур пасива

28. Постоји неписано правило да се о неуспелим плановима не говори.

Радна свеска

1. инфинитивом, глаголским прилогом

2. И тако, путујући по свету задуго, царев син дође на једну воду, па идући покрај те воде, опази у једној локви рибицу да се праћака.

Рибица, видевши царевог сина, стане му се молити:

– По Богу да си ми брат, баци ме у воду.

3. а) отићи под јабуку, отишавши под јабуку

б) долазити на ово језеро ради купања; долазећи на ово језеро ради купања

в) усути још једну чашу воде; усувши још једну чашу воде

4. Момче, плачући тако, подобро одмакне од села. Кад наједанпут једно девојче изиђе преда њ и запита га:

– Зашто, брате, плачеш?

А он јој срдито одговори:

– Иди с Богом, **не можеш** ми помоћи! – и пође даље, али девојче пристане за њим.

6. Добио сам од тате џепарац.

У питању је радња која се одиграла у прошлости, али чије последице важе у садашњости: Мика сада има тај новац.

7. Момче, плачући тако, подобро се удаљило од села. Кад, наједанпут, једно девојче је изашло преда њ и запитало га:

– Зашто, брате, плачеш?

А он јој је срдито одговорио:

– Иди с Богом, не можеш ми помоћи! – и пошло је даље, али девојче је пристало за њим.

Перфекат приповедање чини мирнијим, објективнијим.

8. Проживео је ту путник три дана и разних чуда се нагледао, али како није могао јести јела којима се лутке хране, поче га морити глад и зажеле да се врати кући.

Догађаје означава аорист, а стања која трају у прошлости означава перфекат.

9. Кад су штука, пастрмка и греч стигли у новим хаљинама, забава у виру је већ била отпочела, жабе су свирале, рибице су играле окретне игре.

Плусквамперфекат означава радњу која се догодила пре радње означене глаголом сѝићи.

10. а) Захладнело је...

б) Пера је био угануо ногу...

в) Пао је снег...

г) Била је пала киша...

Перфекат означава радње чије последице важе у садашњем тренутку; последице радње означене плусквамперфектом више не важе.

11. Кад смо ушли у разред, учитељ нас је поврстао по величини и тако утарао у клупе. Најмањи су заузели места у предњим клупама, а све већи и већи у задњим. Доцније ће нас тек класифицирати по знању, те ће најбољи ђаци сести у прве клупе, лошији за овима, а најгори у последњој, која се звала магарећа клупа. Тада, када сам ја учио основну школу, постојала је као васпитно средство и та магарећа клупа...

Тај футур означава радњу будућу у односу на радње исприповедане у првим двома реченицама. (Приповедач је заузео тачку гледишта у прошлости, и из те прошлости догађаје који су се касније одиграли посматра као будуће.)

12. Онда мајстор рече: – Кажи мени, ја нећу никоме казати; ако ли се бојиш мени казати, а ти иди духовнику па кажи њему; ако ли нећеш ни њему, а ти изиђи у поље иза града, па ископај јаму те завуци главу у њу, па у три пута земљи кажи шта знаш, па онда опет јаму затрпај.

Императив казује савет. Он има модално значење, јер исказује говорников став према радњи која још није остварена.

13. Уз дуге зимње вечери, Вук је причао младом господару све што му се знаменитијега десило за Иванбега, и та су причања до данашњега дана доживела у народу. Ја сам их слушао у различнијем пригодама од Махина и Побора, па како које чуј, онако га на брзу руку и напиши, да не заборавим...

Тај императив назива се приповедачки и има временско значење.

14.

Глагол како гласи у тексту	Глаголски облик	Значење глаголског облика
<i>дошао сам</i>	перфекат	основно
<i>је</i>	презент	основно
<i>чекај</i>	императив	модално (захтев)
<i>си</i>	презент	основно
<i>ћу се скинућии</i>	футур (први)	основно
<i>кажиће</i>	императив	модално (захтев)

15. а) сврха, циљ
 б) условљена ситуација
 в) спремност
 г) жеља

16. Једна од првих мојих вежби у панталонама било је пењање уз дрво, што се у пракси показало врло корисно, јер сам тако доспевао на суседове ораје, трешње и крушке. Та вежба ми је донела и друге користи. Када год би ме потерала каква организована породична хајка, ја бих се као мачка гоњена псом успео на високи орах, сео бих горе на гране и гађао бих орасима своје гониоце. Па ипак се власт досетила како да ми досади. Када бих на све позиве мојих гонилаца да сиђем ради предаје ја упорно остајао горе, — они би донели пун тањир колача, метнули би га под орах и сви се повукли у кућу и прикрили. И ја бих, као свака невина тига, мислећи да никога нема, сишао полако да се до-

чепам колача, док би ме уједанпут потера изненадила, опколила, обезоружала, и спровела у кућу на ислеђење. Тада сам већ стекао уверење да људи са ситним слабостима нису подобни за крупне подвиге.

Приповедачки потенцијал означава радњу која се понављала у прошлости.

18. Затим прође мало времена, а ала поче сваки дан горе излазити, те је сваки дан јела по једну девојку, коју су јој морали слати из града. Тако дође ред и на цареву кћер. Чекајући тако алу, она се стане молити богу да јој дође Биберче, да је избави.

Инфинитив је допуна фазним глаголима йочейти и сийти, као и модалном глаголу морати.

19. Тако је одговарала Аску њена брижна и добронамерна мајка. Али познајући нарав своје кћери, унапред је знала да се њеној жељи неће моћи дуго одупирати. И попустила је. Уписала је малу у овчију балетску школу, надајући се да ће тако можда укротити њен урођени немир.

Обе синагме имају узрочно значење.

20. Узевши огрлицу кљуном, сврака је однесе у шуму. Трећег дана девојчица се, ставивши опет на сто прстен, сакри на шумској стази да чега свраку. Кад је било око подне, сврака наиђе. Улете кроз отворен прозор у собу и после неколико часака изађе, скакућући при томе задовољно с камена на камен. Пошавши кришом за њом, девојчица ју је пратила тако једно пола сата, кад сврака застане пред неком старом шупљом буквом и, обазревши се неколико пута, улете у дупљу.

21. а) је **био** – перфекат (актива)

б) је била **спремљена** – плусквамперфекат пасива

в) је **предат** – перфекат пасива

г) су били **купили** – плусквамперфекат (актива)

ШТА ЈЕ ТО РЕПОРТАЖА

Уџбеник

• Аутор описује свој доживљај (прича у 1. лицу једнине). Тај догађај је стваран: путовање железницом кроз Анде.

• Текст јесте информативан, али и занимљив и духовит. Ђаци треба да кажу која су им места духовита.

- У реченици *Чишавим њишем, до сџанице Чијамои, дудно нас је љраишио снеом њокривени Чимборазо (6310м), највиши врх Еквадора* објективни подаци су да се читавим путем од градића Риобамба до станице Чиамот види врх Чимборазо, који је висок 6310 метара и највиши је врх у Еквадору. Ауторка је бирала оне податке који ће читаоцу бити најзанимљивији. Свој утисак она преноси помоћу метафоре: персонификујући врх, који, како се њој чини, путнике читаво време *дудно љраиши*.

- Објективни подаци: путници могу седети на крову воза; возња је у почетку мирна, а после пруга почиње да иде цик-цак, по обронцима планина, због чега возња постаје опасна, итд. (Добра је вежба да ђаци изнесу те податке објективно, непристрасно.) Износећи податке кроз сопствено искуство, ауторка нам омогућава да их и ми доживимо, поистовећујући се с њом.

- Ауторка се служи сугестивним описом и сугестивним приповедањем. Сажете и упечатљиве описе постиже епитетима (*јер су шине биле уске, љраиови расшочени, мосиши климави, амдиси дубоки, кланци шесни, а одрони обавезни*) и сликовитим глаголима (*шешурала сам се и сайлишала о сојсшвене ноје*), контрастима (*шидао ме је вешиар, љекло ме је сунце; час смо били љоре, час доле*), ономатопејама (*све је шкришало и клојошало*), поређењима (*као на шодошану; као љијани морнар*). Тиме ствара визуелне, слушне и тактилне слике. То су средства којима се служи и уметник речи.

Радна свеска

1. Предмет овог одломка је главни град Еквадора; он, дакле, стварно постоји.

Објективни подаци јесу следећи: како се зове главни град Еквадора, на којој надморској висини се налази, какву климу има, шта се у њему налази итд. Подаци су бирани тако да читаоцу буду и поучни и занимљиви.

Поред тога што даје објективне податке, ауторка преноси и свој утисак о граду: да је клима не само умерена него и пријатна (*вечно љролеће*); да је архитектура *љрелейа*; да су златни олтари *фино израђени*. Она се, дакле, служи метафором и епитетима.

Кроз своје лично искуство ауторка је изнела податак о томе да Еквадор лежи на самом екватору. Тај податак онда постаје нарочито упечатљив и читалац га прима не само разумом него и чулима. Такође, кад је изнесен на тај начин, тај податак изазива велико интересовање и памти се необично лако.

КАКО СЕ ПИШУ ИМЕНА ИЗ СТРАНИХ ЈЕЗИКА

Решења задатака

Уџбеник

1. On je iz Nicaragua.
2. Da li si čuo za Petöfija?
3. в)
4. Кристијан, Силија, Лукреција
5. Послала сам Кетрини поруку.
Добила сам поруку од Кетрин / Кетрине.
Добила сам Кетринину поруку.
6. Да ли си читала Лава Толстоја?
Пехар је додељен Навратиловой.

Радна свеска

1. а) Рајнера Марије Рилкеа, Молијеров, Јулија, Виљема, Шекспира
б) Амелије, Амелија
2. *Изабел, Изабела, Изабелин*
3. *Сјаскої*

КАКО НАМ ГОВОРЕ РЕКЛАМЕ

Напомена. – Рекламе су један вид злоупотребе језика (и не само језика!). Пошто су њима деца изложена од најранијег узраста, требало би им развијати критички однос према њима и оспособљавати их да прозру њихову манипулативност.

За домаћи задатак имају да сами напишу рекламу, али то мора бити реклама усмерена на добробит примаоца поруке, тј. неманипулативна.

[Захтев у оквиру лекције]

- Рекламира се чоколада, али одређеног произвођача.
- Не наводе се никакви разлози, него се појам чоколаде повезује са представом смирености, задовољства. Такође, реклама наговештава и сазнање занимљивих ствари о животињама (вероватно уз сакупљање сличица).

Јер, кад би то рекла, многи не би купили чоколаду.

- Сама реклама изазива пријатан утисак захваљујући пријатним бојама, као и слици лава који се одмара. Рекламну поруку изговара лав – који је дивља и крволочна животиња, али је на реклами приказан као спокојан, иако моћан. Он је изабран да изговори поруку пошто је „цар животиња“.

Решења задатака

Уџбеник

1. Та реклама је ритмички организована као пословица: подељена је на два дела, а последње речи имају три последња слога једнака.

Она занемарује чињеницу што плаћа, заправо, власник картице, новцем који има на рачуну. Стога је за плаћање много важније да ли неко има новца или не, него коју картицу има. Реклама готово да каже да је довољно имати картицу да би се нешто платило.

2. Ова реклама је организована као песмица: има два стиха, која се римују. Она скреће пажњу на себе тако што умешно комбинује енглески речи са српским текстом (па се римују управо енглеска и српска реч). Енглеска реч призива квалитет производа, као и наводни сјај и богатство западног света.

3. Она обећава да ће свако ко купи срећку и добити награду.

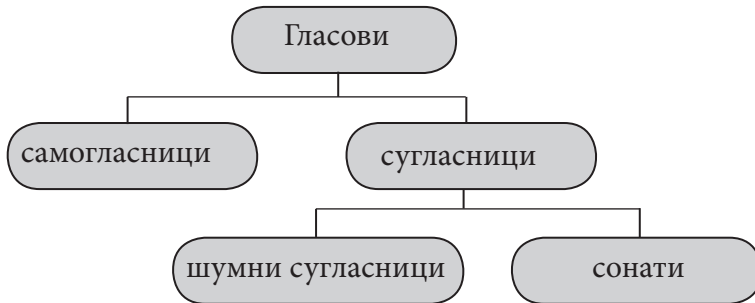
4. Латиница призива опет западни свет – тј. модерно пословање, квалитет, богатство, космополитизам... Тирилица призива у најбољем случају традицију, а у најгорем заосталост, неукост, затвореност у сопствене оквире.

Напомена. – Наставник може тражити од ђака да прокоментаришу и три уоквирене рекламе које су разбацане по тексту; може тражити од њих да уоче по чему су апсурдне („Зарадите купујући“), односно манипулативне.

ПОДСЕТИМО СЕ... ГЛАСОВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Решења задатака Уџбеник

1.

2. Приликом изговора самогласника ваздушна струја не наилази на препреку у говорном каналу. Гласне жице при том _____ трепере, чиме се ствара звук који се назива тон. Дакле, сви самогласници су звучни гласови.

Сугласници се изговарају тако што ваздушна струја _____ наилази на препреку у говорном каналу, чиме се ствара звук који се назива шум.

Приликом изговора шумних сугласника препрека је таква да се ствара јак шум. Ако гласне жице при том трепере, стварају се звучни сугласници, а ако не трепере, стварају се беззвучни сугласници.

Сонанти су сродни самогласницима по томе што су сви звучни.

3.

звучни	б	д	г	џ	ђ	з	ж	–	–	–
беззвучни	п	т	к	ч	ћ	с	ш	ф	ц	х

4.

	дво- уснени	уснено- зубни	зубни	алвео- ларни	предњонепчани		задњо- непчани
					тврди	меки	
Шумни сугл.	б, п	ф	д, т, ц, з, с		џ, ч, ж, ш	ђ, ћ	г, к, х
сонанти	м	в		н, л, р		њ, љ, ј	

5. а), в)

6. Кад на чи/стом не/бу лет/ње но/ћи
из/ник/ну зве/зде ко/чуд/не биљ/ке,
у на/шем гра/ду ни/ко не гле/да
по/ка/че/не, сјај/не у/лич/не све/тиљ/ке.

Радна свеска

1. г)

2. а), в)

3. предњонепчани, безвучан, зубни, звучан

4. А кад но/вем/бар/ско чу/па/во не/бо
кô шу/ба/ра пад/не гра/ду на че/ло,
у/ме/сто зве/зде гле/да/ју љу/ди
у/лич/но све/тло жу/то и бе/ло.

И тад све/тиљ/ке ман/гуп/ски треп/ћу,
не/мир/ном гра/њу ка/зу/ју при/че
о то/ме ка/ко су за/но/сно ле/пе
и ка/ко на пра/ве зве/зде ли/че.

КАКО СЕ РАСТАВЉА РЕЧ НА КРАЈУ РЕДА

Напомена. – У уџбенику су наведена основна правила, која су довољна да би се правилно поделила већина речи. Најважније је да ђаци схвате да морају, пишући саставе, да воде рачуна и о том правописном питању.

Решења задатака

Уџбеник

и-мену или име-ну
о-дична или обич-на
у-лици или ули-ци
окру-їле је добро!
жи-вахна или живах-на
їро-їїрчи или їроїїр-чи
из-ломи или изло-ми
сед-не
їїрак-їїор
о-їасне или оїа-сне
о-їреде је добро!

две- -ири
до-шла је добро!

са-свим, че-сто, о-крет-на, чи-гра, по-оба-ра

Радна свеска

1. брат-ски, њу-шка, бор-ба, лоп-та, мач-ји, планк-тон
2. богат-ство, суд-ски
3. интер-акција, пред-услов
4. ремек- -дело, хоћеш- -нећеш, дан- -два
5. ро-лје, palj-ba, lo-mljava
ko-nji, konj-ski
ba-dža, srdž-ba, saj-dži-ja

ПОДСЕТИМО СЕ... ГЛАСОВНИХ ПРОМЕНА

Решења задатака

Уџбеник

1. а) једначење сугласника по звучности
б) непостојано *а*
в) једначење сугласника по звучности, губљење сугласника
г) једначење сугласника по месту изговора
д) једначење сугласника по звучности, једначење сугласника по месту изговора, губљење сугласника
2. а) наруџбина – једначење сугласника по звучности
б) снежан – палатализација
в) орасима – сибиларизација
г) обрашчић – једначење сугласника по звучности, једначење сугласника по месту изговора
д) дизати – сибиларизација

- ђ) печем – палаталитација
  - е) копаља – непостојано *а*
  - ж) мом – асимилација и сажимање самогласника
  - з) бео – промена *л у о*, бељи – јотовање
  - и) месече – палатализација
  - ј) трње – јотовање
3. а) сибиларизација
 б) губљење сугласника
 в) сибиларизација
 г) палатализација

Радна свеска

1. оДслужити, оТкрити, оТклонити, оДсећи, преДшколски, преТпоставка, поТкратити, поДшишати

2. драГстор, ноКдаун, Тбилиси

3. зелеМбаћ, страНпутица, једаНпут, прехраМбени

4. Душичин, Душкин, Јованкин, Јовичин, Ружичин, Рушкин

5. а) пажен – јотовање
 б) вичем – јотовање
 в) ушију – палатализација
 г) стамбени – једначење сугласника по месту изговора
 д) јачи – јотовање
 ђ) позоришни – губљење сугласника
 е) стигао – промена *л у о*, непостојано *а*
 ж) руски – губљење сугласника
 з) вучица – палатализација
 и) књижи – сибиларизација
 ј) сласна – губљење сугласника

6. а) *йлавоок*, б) *најјасније*, в) *вођсйво*

МЕТАФОРА И МЕТОНИМИЈА

Метифора

Напомене. – У овој лекцији ученици ће се упознати са метафором као механизмом помоћу којег реч стиче нова значења. Тако ће сазнати да она није само стилски украс, који се налази првенствено у књижевним делима, него да је део свакодневног изражавања – где остаје углавном непримећена (више о томе в. у књизи: Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: XX vek, 2004).

У првом делу лекције метафора даје се пример са маказама – оним за сечење и онима које има рак – што је, заправо, пример за тзв. сликовну метафору, у којој се, захваљујући постојећој визуелној сличности међу предметима, име једног предмета преноси на други. Таква, сликовна метафора постоји и у вицу датом испод наслова, као и у 2. вежбању у оквиру лекције.

У другом делу лекције, међутим, истиче се да метафора може служити и разумевању апстрактних појмова. Другим речима, она се са нивоа језика подиже на ниво мишљења. У том случају није више у питању сликовна, него појмовна метафора, помоћу које се један појам разуме као други.

Трећи корак јесте улога метафоре у књижевном делу, када она стварно и пада у очи и када служи богаћењу читаочевог доживљаја, тако што изазива слике. Тој улози метафоре посвећена су вежбања 3–4 из *Уџбеника*.

Решења задатака

Уџбеник

Метифора

[Задатак у оквиру лекције]

Маказе као алатка за сечење имају два крака, која се приликом сечења врховима приближавају; тиме се предмет који се сече истовремено и задржава да не испадне. Рак има орган сачињен од два крака, чији се крајеви приближавају кад хвата храну; тада она не може да испадне. У саобраћају, возач улеће у маказе онда кад му се са обе стране налази по једно возило, а он једва да има простора да прође између њих.

[Задатак у оквиру лекције]

Листови купуса су названи *їлава* (*їлавица*) по облику који стварају – оловком, а и величини тог облика – он је приближно велик као људска глава.

Задебљали део ексера се назива *глава* по свом облику (округао је) и по свом односу према другом делу ексера, који је издужен – баш као што је људско тело издужено у односу на људску главу.

Као што глава командује остатку тела, тако и *глава породице* одлучује и одређује како ће се други чланови породице понашати.

[Задатак у оквиру лекције]

Радост се разуме као течност (вода).

Љубав се разуме као ватра.

Бес се разуме као врела пара у лонцу.

Осећања су вода (море).

1. Хумор у том вицу заснован је на двоструком значењу речи *јаук*: Јовица је ту реч употребио да означи возило које личи на паука (дакле, та реч има метафоричко значење), а Перица ју је употребио у њеном основном значењу.

3. Дан ти богат у наручју

Носим

Младе јеле дуж погледа

Садим

Градовима твог ћутања

Лутам

Наиме, дан се разуме као поклон (јер се може носити у рукама и наменити некоме), поглед је издужени простор (дуж којег се саде јеле), а ћутање је град (којим се може лутати).

4. Мисао о Јеленином писму наилазила је повремено, у неправилним размацима и неједнаком снагом. Бивало је да се за неколико месеци изгуби или бар притаји у мени... А бивало је читавих недеља кад ме није напуштала ни дању ни ноћу. Нарочито преко лета. (Јер, лето је годишње доба кад је човек највише подложен произвољној игри живаца и кад се погрешна мисао најлакше усели у нас и необичном снагом устали на једном одређеном предмету.)

Метонимија

[Задатак у оквиру лекције]

а) посуда – количина која стаје у посуду

б) главни град државе – влада државе (која је смештена у главном граду)

в) аутор – његово дело

г) део тела – део одеће који се на њему носи

д) део нечега – тај предмет у целини

5. Кад дођу у град, сав се град слегне као на чудо.

Први пут је та реч употребљена у свом основном значењу („насеље“), а други пут метонимијски: „људи који живе у том насељу“.

6. в)

7. У том вицу реч *лопата* употребљена је у два значења: у једном, она означава оруђе у које се нешто ставља; у другом (које је употребљено у првој реченици), она означава „лопату угља“, тј. количину угља која стаје у то оруђе.

8. а) метонимија, метафора

б) метонимија, метафора

9. б)

Радна свеска

1. а) Метафорички је реч *крило* употребљена у следећим примерима:

Једно прозорско крило било је отворено.

Срећом, запаљење је захватило само једно плућно крило.

Наиме, у оба случаја реч је о предмету (одн. органу) који се састоји од два дела, која су иста и симетрично распоређена, као крила птице.

б) Метафорички је реч *лице* употребљена у следећим примерима:

Зграда је лицем гледала на веома прометну улицу.

На лицу тканине боје су увек јаче него на наличју.

У првом случају зграда се види као глава, која има предњу страну (*лице* или *йрочеље*) и задњу (*зачеље*). Предња страна је она на коју се гледа са улице – као што је лице предња страна главе, коју гледамо кад са човеком разговарамо.

Слично томе, *лице йканине* је она страна тканине коју гледамо кад се од ње сашије одећа.

3. а) Метафоричка употреба придева *висок*:

О том човеку имам високо мишљење.

Ти производи су високог квалитета.

б) Метафоричка употреба придева *мрачан*:

Та зграда из старих времена крије неке мрачне тајне.

Отац је дошао са састанка мрачан и намргођен.

4. а) Француску кухињу воле гурмани широм света.

У питању су јела која се спремају у кухињи.

б) Немој да вичеш, целу кућу си дигао на ноге!

У питању су укућани, дакле житељи куће.

в) Пекинг се с тим предлогом не слаже.

У питању је влада смештена у главном граду.

г) Затворио се у четири зида и не мрда.

Четири зида метонимијски стоје за целу кућу, јер је то део целине (у питању је синегдоха, као врста метонимије).

5. а)

6. метафора

7. метафора, метонимија

ГРАЂЕЊЕ (ТВОРБА) РЕЧИ

Напомене. – Први део лекције, у којем се обрађује извођење и слагање, прилично је детаљан, упркос томе што су ти начини грађења речи већ обрађивани (у 6. разреду). То смо учинили зато што је то знање неопходно да би се усвојило комбиновано грађење речи, а и зато што је могуће да су велики део тог градива ђаци заборавили док су стигли до 8. разреда. Ако, међутим, наставник процењује да су нека објашњења или вежбања сувишна, он их може изоставити, односно задати за домаћи задатак.

Комбиновано грађење речи често изазива недоумице. Начин да се оне реше јесте да се утврди творбени ланац, од чега је нека реч постала. На пример, реч *довраћак* је постала истовременим спајањем морфема *до-*, *враћ-* и *-ак* – дакле, комбинованим грађењем. Насупрот томе, реч *дродовласнички* настала је од речи *дродовласник*, додавањем суфикса *-ски* – реч је, дакле, о извођењу.

Укратко, начин грађења речи не можемо утврдити на основу броја или природе морфема у њој, него само на основу речи која датој речи претходи у творбеном ланцу.

Што се тиче извођења, у уџбенику је тај процес описан као додавање суфикса на основу која је добијена од *моћивне речи*, тако да се изведена реч може *поделити* на творбену основу и суфикс. Другим речима, извођење није дефи-

нисано као процес додавања суфикса на творбену основу, будући да творбена основа постоји тек пошто је изведеница саграђена.

Решења задатака

Уџбеник

1. *лейоџа, улейшајџи, њролейшајџи се, лейојка* (и име *Лейојка*), *лейоџан, Лейосава...*

Напомена. – Ово вежбање је важно због евентуалних ученичких грешака: неко може у творенице сврстати и облике исте речи (*лейџи, лейој* и сл.); ово је прилика да се подсети да су промена речи и грађење речи различите ствари. Друго: постоји корен глагола *лейџи*, који има исти гласовни склоп, али сасвим друго значење; у питању је друга породица речи: *лейџи, лејак, лејљив* итд.

2. *лов-ац, лис-ица, брз-ина, јајњ-аг*

3. *зубић* – именица; *јисац* – глагол; *јливалишџе* – глагол; *храбросџ* – придев; *људина* – именица; *јеџина* – број

4. Деминутиви: *ручица / рукица, ножица / ноџица, вучић, облачић / облачак.*

Аугментативи: *ручџина / ручерда / ручурда, ножеџина / ножурда, вучина, облачина.*

Палатализација (мада су могући и облици без палатализације – *рукица, ноџица!*).

5. *сумњив* – који изазива сумњу, неповерење (то је основно значење овог придева); *сумњичав* – који је склон сумњичењу

значење – смисао (то је основно значење овог придева), *значај* – важност

џојлина – има и апстрактно значење (*џојлина љубави*), *џојлоџа* – има пре свега значење физичке загрејаности

чисџоџа – има само значење одсуства материјалне прљавштине, *чисџоџа* – односи се пре свега на духовно, морално и сл. стање

џесан – који није простран (објективно), *џескобан* – који изазива и осећање тескобе (дакле, и субјективни осећај)

сџрашан – који изазива страх, *сџраховиџ* – изузетно снажан, силан

6. *Стефан-ов, Јелен-ин, град-ски, злати-ан, кућ-ни, лом-љив, дрк-аји, сив-касји*. Од глагола је постао придев *ломљив*, а од придева *сивкасји*. Добијени придеви су по врсти присвојни, описни и градивни.

7. *Марко, њиројски, Маријин, фрушкојорски*

8.

Изведени глагол	Мотивна реч	Творбена основа	Суфикс
<i>листијати</i>	<i>лиси</i>	<i>лиси-</i>	<i>-а-</i>
<i>школовати</i>	<i>школа</i>	<i>школ-</i>	<i>-ова-</i>
<i>хладити</i>	<i>хладан</i>	<i>хлад-</i>	<i>-и-</i>
<i>шкљоцнути</i>	<i>шкљоц</i>	<i>шкљоц-</i>	<i>-ну-</i>

9. крц: крцнути, крцкати, крцати;

гомила: гомилати;

кап: капнути, капати;

кисео: киселити;

против: противити се;

викати: викнути;

добити: добијати / добивати.

10. *јављати, заљубљивати се, исељавати*
јотовање

11. просте

лейоти, свейски, њоточић, цвјети, дунавски, њуни, њравни, жбуње

12. *њароброд, дводрој, градоначелник*

13. Додавањем префикса од несвршених постају свршени глаголи.

14. *одговори, договори се, разговори, њриговори, наговори, њроговори, изговори, уговори, заговори, њодговори, надговори-ти...*

15. *расјустити* – једначење сугласника по звучности;

рашчешљати – једначење сугласника по звучности, једначење сугласника по месту изговора;

ражцарати – једначење сугласника по месту изговора;

разаслати – непостојао а;

ражалосійийи се – једначење сугласника по месту изговора, губљење сугласника.

16. *время – невремя, йрилика – нейрилика*

[Захтев у оквиру лекције]

ірана, іранайи, разіранайи, разіранавайи
йуїт, йуїтовайи, ойїйуїтовайи

[Захтев у оквиру лекције]

Прва реч је именица и саграђена је од придева тврд, спојног самогласника о, именичке основе крѝл- и суфикса -ац. Друга је придев и настала је од придевске основе разн-, затим спојног самогласника о, именичке основе врѝш- и суфикса -ан.

17. миш-о-лов-ка, сѣякл-о-рез-ац, не-зна-лица, фрушк-о-їор-ски, добр-о-гуш-ан, слодог-о-људ-ив

18. а) К, б) И, в) К, г) С, д) И

19. Из цркве је изашла млада у белом.

Њеіов будући йосао исйуњавао іа је несіріљењем.

Комади йоломљеної сїякла лежали су свуда унаоколо.

Одувек су ме њривлачиле ишчезле цивилизације.

Врх дреїа је сијао окруїли месец.

Радна свеска

1. Просте речи: *на, руд, шума, у, њреко, цео, миш, сѣар*

Творенице: брвнара, їодина, їољски, неуморно, їрицка, новине

2. δp_3

3. *йрейис*

4. Придев рад: *нерадо*, *радоси̑*, *радовай̑и се*

Именица рад: радийџи, ѝрерада, радник

5. ица, урина, ар, ница

6. лов-ац, учишѐљ-ица, свој-ина, хиљад-арка
7. књижар, физичар, овчар. палатализација
8. Београђанин, Аџињанин, Пироћанац, Парижанин. јотовање
9. дрвље, грање, јрмље. јотовање
10. младић-ев, дрв-ен, Мариј-ин, њлав-ичастѝ, андрићев-ски, клиз-ав, миш-ји, њрич-љив
11. воден – именица, њенушав – глагол, влажан – именица, модрикастѝ – придев, миран – именица, речни – именица
12. вечан, влажан, сѝграшан, њшенични. палатализација
13. ройски – једначење сугласника по звучности;
јорески – једначење сугласника по звучности, губљење сугласника;
раднички – палатализација, губљење сугласника;
монашки – палатализација, губљење сугласника.
14. најѝрчавайѝи, најѝрчайѝи, -ава-
закриљивайѝи, закрилиѝи, -ива-
настѝајаѝи, настѝаѝи, -аја-
15. врайчић, -чић; ѝшелашице, -ашице; крилице, -це; душица, -ица; малецки / малецни, -ецки / -ецни; количко / колично, -ичко / -ично
16. род/ни – род; сѝанов/ник – сѝановаѝи; возар/ски – возар; чам/ѝија – чамац; средр/ни – средро; ѝар/ица – ѝара
17. дуреѝија, Срѝче, Францускиња, селидба.
једначење сугласника по звучности
18. десни, дешњак, јотовање, једначење сугласника по месту изговора;
јосѝ, јошња, јотовање, једначење сугласника по месту изговора;
образ, обрашчић, једначење сугласника по звучности, једначење сугласника по месту изговора;
даска, дашчица, палатализација, једначење сугласника по месту изговора.

19. *изаслаїи* – непостојано *а*; *исїиїаїи* – једначење сугласника по звучности; *иичиїаїи* – једначење сугласника по звучности, једначење сугласника по месту изговора; *искакаїи* – једначење сугласника по звучности, губљење сугласника; *ижџикљаїи* – једначење сугласника по месту изговора.

20. *їог, не, їред, су, са*

21. *їовелик, омањи, наїлув, їриїлуй, несрећан / невелик, їросед, їревелик / їресрећан*

22. *кућица* – извођење; *расїикућа* – слагање; *бескућник* – комбиновано грађење; *кућни* – извођење; *кућевласник* – слагање; *їокућсїиво* – комбиновано грађење

23. *осмоуїао* (остале речи су добијене извођењем), *ветїрић* (остале речи су добијене комбинованим грађењем), *водоїија* (све су сложенице, али су остале добијене од императива и именице).

24. *їо-здрав-ја-їи, їо-кесїен-и-їи, о-дрворед-и-їи*

25. *їио їроїїекло* време

26. *їриїушеном, разлирене*

27. *доћи* – С, *дошљак* – извођење, *недођија* – К;
црвенкасї – И, *јаркоцрвен* – С, *црвенило* – И;
сеоски – И, *заселак* – К, *сељак* – И;
їрчки – И, *Грчка* – П, *їрцизираїи* – И.

ПОДСЕТИМО СЕ... КОЈЕ СЕ РЕЧИ ПИШУ СПОЈЕНО, А КОЈЕ ОДВОЈЕНО

Решења задатака

Уџбеник

1. а) Мој брат ме непрестано убеђује да не / треба касно да идем на спавање, јер ујутру не / могу лако да устанем. Али кад увече има неки добар филм, ја не / желим да га пропустим.

б) Наишао је на непремостиве тешкоће, па седи невесео и не / разговара ни / са / ким. Ја му кажем да му то нипошто неће помоћи.

в) Хоћеш ли с / мојим другом и са / мношвом на пецање?

г) Знаш / ли би / ли Јоца дошао ако бих га позвао? А хоће / ли доћи Пера?

д) Тај надрикрњижевник није написао ни / једну једину добру причу, а / камоли роман! Има кудикамо бољих писаца него што је он.

ђ) Док сам гледао како да препишем контролни, преда / мношвом се створио наставник и рекао: „Јоцо, у / се и у своје кљусе! Гледај преда / се!“

2. Она ни од кога не тражи помоћ.

Он се ни против чега не буни.

3. а) Кажу: трипут мери, једанпут сеци. Некад треба мерити и сто / један пут.

б) У нашем разреду има тридесет / двоје ученика. Тридесет / други је дошао недавно. Он станује далеко и долази у школу трамвајем тридесетдвојком.

4. а) Не учи напамет, него се ослањај на / памет.

б) Иако сам рекла да ћу доћи по / подне, нисам дошла, јер је цело поподне дувала кошава.

в) Прво је све испричала, а потом је заплакала. По / том се видело да је дубоко погођена.

Радна свеска

1. а) У мојој соби често влада неред, али мени то не / смета много и не / брине ме. Онда ми мама каже: „Не / буди немаран. Не / понашај се неодговорно“.

б) Урадила је то не / мислећи ни / на / кога. Тај неприлични поступак се никоме није допао.

в) Ако / ли ми само дође, рећи / ћу му шта мислим о свему! Наћи / ће се у небраном грожђу.

г) Кад / ли ће само доћи распуст! Каткад се питам неће / ли школска година трајати заувек!

д) Кад штогод научиш, осећаћеш се боље. – Што / год више учиш, осећаћеш се све боље.

ђ) Ставила сам књигу преда / се и учила цело поподне. То је био и / те / какав труд!

2. Да ли се он и са ким свађа?
Она се ни према коме не понаша нељубазно.
Ни на чему не инсистирам.
Ти ни на шта не обрађаш пажњу.
3. а) две / стотине, двадесет / пет, двадесет / пети, двадесетпетица
б) тридесет / петоро
4. а) Нешто је за / сад...
б) ... уз / брдо Буковицу.
в) Нажалост, на / жалост свих нас...

ШТА СУ ТО ПОЛУСЛОЖЕНИЦЕ

Решења задатака

Уџбеник

1. а) То новогодишње славље...
б) Сви високопласирани тимови...
2. а) топ-листа
б) натријум-хлорид
в) руско-турски
г) Природно-математичком
3. а) фотосинтезом, угљен-диоксид
б) плеј-офу, фер-плеја
4. шумадијско-војвођански, источнохерцеговачки
5. месец-два, мање-више, дан-данас
6. зеленкастоплаво, црвено-зеленом

Радна свеска

1. а) спољнополитичке
б) шарпланински

2. а) спомен-плоча
б) фикс-идеја
в) енглеско-српски

3. а) корак-два, дан-данас, кад-тад
б) збрда-здола, два-три

4. тамнољубичасту

5. *Жуџосмеђа* мајица је боје која је између жуте и смеђе. *Жуџо-смеђа* мајица је на неким местима жута, а на неким местима смеђа.

6. а)

ЈЕЗИЦИ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У СРБИЈИ

Решења задатака

Радна свеска

1. албански – Косово и Метохија, Јужна Србија
мађарски – Војводина
словачки – Војводина
русински – Војводина
румунски – Банат и североисточна Србија
бугарски – нека подручја на граници с Бугарском
турски – Косово и Метохија
ромски – различита подручја
украјински – Војводина

2. Неиндоевропски језик националних мањина: мађарски. Индоевропски језик несродан с другима из те породице: албански. Индоевропски несловенски језик: румунски, ромски, албански.

3. русински, бугарски

Љиљана Бајић • Зона Мркаљ

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ
УЗ ЧИТАНКУ

САДРЖАЈ

1. Методичке основе уџбеничког комплета за наставу књижевности у 8. разреду основне школе	115
2. Рецензија <i>Читанке за 8. разред основне школе</i> Љиљане Бајић и Зоне Мркаљ	117
3. Наставни програм за 8. разред (извод)	126
4. Наставни циљеви	135
5. Значај и извори мотивације у настави књижевности	140
6. Свесна активност ученика у обради књижевног текста	154
7. О стандардима ученичких постигнућа за крај обавезног образовања у области Српски језик	159
8. Колико познајем књижевност (решења задатака из <i>Радне свеске</i>)	168
9. Разумевање прочитаног (решења задатака из <i>Радне свеске</i>)	172
10. Попис лектире заступљене у <i>Читанци</i>	177
11. Литература за наставнике	182

1. МЕТОДИЧКЕ ОСНОВЕ УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА ЗА НАСТАВУ КЊИЖЕВНОСТИ У 8. РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Уџбенички комплет, предвиђен за стваралачку примену у настави књижевности, чине *Читанка* и *Радна свеска* уз *Читанку* за 8. разред. Програмски садржаји Читанке и Радне свеске су функционално повезани тако да развијају читалачке потребе ученика и популаризовање наставе књижевности у школи. Они воде ученике кроз свет књижевности (књижевну праксу и науку) с циљем да усавршавају њихово језичко осећање, уметнички укус и читалачке навике, да им помогну да стекну нова и прошире постојећа знања о књижевности.

Читанка је обавезна школска књига и у основној школи представља главни уџбеник у образовању и васпитању ученика путем наставе књижевности. Садржај, структура и функционална својства *Читанке* за 8. разред основне школе усаглашени су са текућим наставним планом и програмом и са ближим и даљим наставним циљевима, а моделовани су помоћу адекватне, оперативне подешене, научно утемељене и проверене наставне методологије. Осим програмских, у ову читанку су унети методички, мотивациони и функционални елементи, чија се наставна целисходност потврђује у пракси. Аутори су у концептирању овог уџбеника посебно имали у виду:

- мотивациону улогу читанке, односно књижевног и секундарног текста, наставне методологије и дизајна књиге за школски и домаћи рад ученика, а посебно за читање и истраживачко и проблемско проучавање књижевног одломака;
- адекватност/усклађеност наставних садржаја (корпуса програмских и осталих текстова) и облика рада на њима с узрастом и интересовањем ученика;
- систематичност у условљавању продуктивног сазнајног процеса, који се повезује са тематским планирањем наставних садржаја и методичним подстицањем свесне активности и саморадње ученика.

Један од приоритетних циљева наставе књижевности, који преузима и ова читанка, јесте да ученика претвори у љубитеља књиге. Очекује се да се прави ефекти и ваљаност *Читанке* покажу кроз јачање вољне пажње и задовољства ученика, кроз уживање којим ће бити прожето њихово читање и рад на књижевном тексту, као и да наставниково истраживање и праћење читалачких интересовања ученика омогуће да се адекватном обрадом предметних садржаја побуди и јача њихово интересовање за читање књижевних дела и наставу књижевности и српског језика.

У успостављању и развијању мотивације ученика за коришћење читанке у свим фазама обраде књижевних текстова несумњиву важност има избор одговарајућих одломака. Добро одабрани одломак репрезентује књижевно дело на тематском и стилском плану. За потребе *Чишанке*, одломак се преноси из критичког издања одговарајућег дела у изворном, а не у приређеном облику, а ако не постоји критичко издање, користи се оно које му је најближе (најсличније). Пошто је читалачка пажња ученика 8. разреда основне школе формирана и постојана, у *Чишанци* за 8. разред заступљени су и сукцесивно навођени одломци, преко којих ће ученици моћи да стекну бољи увид у уметнички свет и посебности одговарајућег књижевног дела. Очекује се да одабрани одломци омогуће ученицима да дубље доживе и свестраније схвате и вреднују књижевно дело, управо да га у настави успешније обраде и тако се више заинтересују за дело у целини и стваралачки опус одређеног писца. Аутори су, такође, настојали да избор одломака одговара структури и сложености књижевних остварења која представљају. На пример, у избору одломака из *Писама из Италије* Љубомира Ненадовића уважавали су се не само лирски дух пишевог романтичног доживљаја света и приповедање о Његошу, којим је Његошев лик стилизован на романтичарски начин, него и елементи анегдотске, вербалне и ситуационе комике у делу. У понуђеном избору посебно место дато је одговарајућим одломцима са елементима хумора јер су они подстицајни за наставну обраду Ненадовићевог дела.

Савремена читанка афирмише стваралачку наставу књижевности и усклађује се са активним учењем. У методичком смислу, *Чишанка* представља специјализовани уџбеник, који својим садржајем и структуром моделује и сам процес учења. У њој се, зато, могу наћи задаци помоћу којих ће ученици усвајати одговарајућа функционална знања (облике рада) и развијати мета-когнитивне способности. Дати су у виду упутстава о одређеним техникама и процедурама читања и рада на тексту, на пример, задаци који се повезују с читањем са оловком у руци, тј. с одговарајућим белешкама у облику дневника читања, као и са проучавањем секундарне литературе и слично. Ови задаци се уливају у корпус методичке апаратуре *Чишанке*. Њена оперативна методологија подешава се према рецепцији књижевног текста у наставним околностима. Она „посредује“ између текста и ученика помажући да у дидактички осмишљеној комуникацији, путем доживљавања и вредновања књижевног дела, ученик стиче знања о књижевности и умења којима се оспособљава за живот.

Аутори *Чишанке* су настојали да методичка апаратура буде инструктивна и подстицајна, а не директивна и обавезујућа, и да је отворена за истраживачку сарадњу са учеником и наставником. Она је прилагођена проблемској, истраживачкој и стваралачкој настави, тако да методичко планирање подстиче активности управљене према аналитичко-синтетичком раду и доказном поступку, критичком и дивергентном мишљењу, проблематизовању књиже-

вних вредности и животних појава и њиховом свестранијем сагледавању. Методички обликован садржај и динамика рада на тексту ученику се нуде као поуздан и економичан путоказ за самостално читање и разумевање наставног садржаја. У остваривању активног учења нарочиту вредност има подстицање ученика на стваралачко мишљење, свесну активност и истраживачку делатност. Стваралачко мишљење и истраживачко деловање добијају у настави пригодне облике, посебно решавањем занимљивих задатака, или пружањем могућности ученику да сам постави питања или сачини истраживачки пројекат за рад на тексту, да приступи тексту на више начина (нпр., на нивоу осврта, приказа, интерпретације).

Радна свеска представља део уџбеничког комплета и комплементарна је са *Чишћанком*. Она садржи програмске и факултативне текстове уз које ће ученици развијати, усавршавати и утврђивати своје књижевно знање и литерарне способности доживљавања, замишљања, проблематизовања, вредновања, уочавања оригиналности... Њени садржаји у настави се могу на функционалан начин повезати са одговарајућим садржајима из *Чишћанке* у зависности од тога како ће наставник планирати обраду, утврђивање и систематизовање наставних јединица током школске године. Уз обавезне текстове, у *Радној свесци* и *Чишћанци* је дато и неколико текстова који ће омогућити ученицима да упознају и проуче два преовлађујућа облика смеха у књижевности: хумор и сатиру. Приликом избора текстова, аутори су имали у виду да хумор и сатира имају несумњиву мотивациону, као и образовну и васпитну вредност у настави, због чега би требало да их ученици у већој мери обрађују у основној школи. Хумор и сатира повећавају степен вољности за рад и будност у раду. Ови текстови треба у настави да подстичу стварање ведре и кооперативне радне атмосфере и афирмишу критичку свест и мишљење ученика.

Аутори се надају да ће уџбенички комплет за наставу књижевности у 8. разреду основне школе помоћи да се књижевно дело успешно прихвати и проучи. Уџбенички комплет би требало да омогући да се подстицаји из књижевних дела у наставном раду јаче испоље и да их ученици потпуније доживе и усвоје.

2. РЕЦЕНЗИЈА ЧИТАНКЕ ЗА 8. РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ ЉИЉАНЕ БАЈИЋ И ЗОНЕ МРКАЉ

1. Садржаји и композиција уџбеника

Рукопис *Чишћанке* за 8. разред основне школе Љиљане Бајић и Зоне Мркаљ који је предат на стручно мишљење и рецензију остварен је у седам композиционих целина у којима су, према тематском принципу, заступљени књи-

жевноуметнички и други одговарајући текстови. Свака композициона целина насловљена је на одговарајући начин, најчешће доминантним мотивом из дела које припада композиционој целини, односно исказом који на идејном, мисаоном, асоцијативном или значењском плану обједињује окупљене текстове. Текстовне целине су следеће: *Гуслар*, *Тврђ је орах воћка чудновата*, *Само се срцем јасно види*, *У тамници да се не изјуди*, *Ходочашћа*, *Са извора живоћа* и *Расковник*. Од пратећих садржаја, *Читанка* још доноси азбучник писаца, списак књижевнотеоријских појмова, мапе (табеле) књижевних родова и врста и списак литературе. Композиција *Читанке* и њени пратећи садржаји упућују на доминирајућу тематско-мотивску оријентацију програмских и других текстова, а остварени су на систематичан и прегледан начин. Таквим поступањем, ученици и наставници ће је користити на начин који им омогућава функционално сналажење у сложенем садржају и стваралачку примену у раду, учењу и напредовању.

Садржај уџбеника доследно поштује *Програм рада* за предмет *српски језик* у осмом разреду основне школе.

Текстове уџбеника чине садржаји програмских књижевноуметничких дела у целини или у одговарајућим, односно репрезентативним одломцима, одабрани секундарни извори за тумачење књижевних дела, информативни и научно-популарни текстови, дела путописне прозе и методичка апаратура.

Сви текстови у уџбенику одражавају програмске садржаје на репрезентативан начин, а и идејно усмерење прописано *Планом и програмом за 8. разред основне школе*. Већ у организацији текстовних и методичких садржаја овај уџбеник представља потенцијално корисно и поуздано упориште за остваривање сложених задатака образовања и досезање циљева наставе предмета *српски језик и књижевност* у осмом разреду основне школе. Посебно је значајно стручно и квалитетно окупљање књижевних текстова према тематском критеријуму у одговарајућу композициону целину. Наставни план и програм за осми, завршни разред основне школе прописује текстове који су изузетно разноврсни према садржинским и поетским својствима, као и према уметничким и неуметничким формама и облицима излагања, генеолошким и жанровским одликама, значењским и идејним окосницама. Аутори уџбеника су врло успешно објединили текстове на начин којим се омогућава доминантно тематско приступање градиву књижевности у основној школи. Пошто је композиција уџбеника креирана уз доследно уважавање поетике и естетских посебности програмски изабраних текстова, она нуди квалитетну подлогу за актуализацију значења дела у читалачкој свести. Естетска, односно тематска блискост текстова ствара вишеструко повољан радни контекст за читалачку активност ученика, а потом и за тумачење наставних садржаја. Зато композициони поредак текстова у *Читанци* поседује подстицајну основу за читалачки рад и приближавање ученика сложенем уметничком свету. Текстови су темат-

ски компоновани у поглавља и према одговарајућим образовним, васпитним, функционалним и практичним критеријумима. Стога композиционо начело које је примењено у *Чиијанци* помаже и сутерише наставницима на који начин да приступају градиву из књижевности на нивоу оперативног планирања, односно поуздан су им и сугестиван ослонац приликом организације градива и методичког промишљања о динамици и редоследу читања и проучавања књижевних дела.

Свако од седам поглавља *Чиијанке* завршава се краћом систематизацијом. У систематизационим методичким апаратурама остварује се обједињавајући приступ целини, подстиче се активна примена стечених знања и остварују се вредни и оригинални подстицаји за додатни рад. Такође се посредством садржаја из систематизационих поглавља омогућава успостављање врло квалитетних унутарпредметних или међупредметних корелацијских веза.

Текстови књижевних дела верно и прецизно одговарају изворницима из којих су преузети, било да је реч о делима датим у целини или о текстовима одломака из обимнијих остварења. Сви књижевноуметнички текстови су доследно пропраћени богатом и зналачки оствареном методичком апаратуром која је вишечлана. Најистакнутији чланци и садржаји методичке апаратуре су радни подстицаји и истраживачки задаци. Они су рашчлањени према својој природи, односно према радној и наставној сврховитости, на четири подгрупе: задаци којима ученици на истраживачки начин приступају тексту дела (самостално или уз помоћ наставника), задаци који су намењени за додатни рад, односно за рад у оквиру слободних активности, текстови којима се тумаче књижевнотеоријски појмови, и одабрани садржаји из секундарних извора за тумачење књижевних дела. Методичку апаратуру још чине и садржаји тумачења непознатих и мање познатих речи, појмова и израза, објашњења којима се остварује функционално локализовање, односно упутство за рад на делу. Наведени садржаји методичке апаратуре објављују се испред, а најчешће иза текста дела, већ према својој наставној улози, односно сазнајном циљу који остварују. Непознате речи објављене су након текста дела, чиме се рачуна на развијену методичност ученика да језичке непознанице из дела тумаче у различитим фазама читања, консултујући пратећи речник према потреби. Ово је решење добро и зато што се тумачење непознатих речи и појмова на овакав начин махом појављује у средњошколским уџбеницима, односно у примарним изворима за тумачење књижевних дела. У функцији локализације не налази се само текст који су осмислили аутори уџбеника. Понекад се локализовање остварује мудро одабраним одломком из одговарајућег секундарног изворника. Водило се нарочито рачуна о томе да одабир текстова који ће имати ову функцију има својства научности, односно да је стручно квалитетан, а да садржајношћу и језичкостилским обликом буде ученицима близак, разумљив и пријемчив. За похвалу је и то што су текстови секундарних извора у функцији

локализовања бирани, поред традиционалне књижевнотеоријске и књижевно-историјске литературе (Деретић, Поповић, Тартаља) и из изузетно квалитетних научних остварења новијег датума, која су настали поводом књижевних дела из програма (Самарција). Стручна литература, у функцији локализовања, доноси поуздана гледишта на литерарне појаве и проблеме. Такође је значајно да се ови текстови прецизирано цитирају уз одговарајуће навођење изворника, што омогућава заинтересованима да пронађу оригинална издања и са њима се, према потреби и нахођењу, упознају самостално или пак на наставников подстицај. Заинтересовани ученици ће, уз помоћ добрих наставника, овим садржајима уџбеника моћи да остварују многобројне интересантне облике рада на часовима слободних активности.

Функционални књижевнотеоријски појмови и појаве протумачени су на поуздан и стручно утемељен начин. Језик којим се они дефинишу, тумаче и објашњавају јасан је и разложен, те је подешен рецепцији ученика завршног разреда основне школе. Аутори су настојали да ученицима понуде дефиниције књижевнотеоријских појмова с којима су се већ сусретали у претходним разредима, али и оних са којима се, детаљније или свеобухватније, сусрећу први пут сада. Сви литерарни и теоријски појмови и појаве двоструко су функционализовани: они су или пропраћени одговарајућим примерима или су референтни на појаву из текста уз који се објављују. Такво композиционо начело, примењено у целини на методичку апаратуру, погодује практичном раду, односно са знајним и мисаоним токовима приликом рада ученика. Овим се, такође, на најнепосреднији начин уважава јединство теоријског и практичног поступања, које је фундаментално полазиште сваког квалитетног рада у области методике наставе књижевности и језика.

У оквиру композиционих целина, чији су носећи елементи књижевноуметничка дела, налазе се и некњижевни текстови. Начињен је избор текстова из штампе за децу, неки од њих су енциклопедијски садржаји, затим извори из путописне прозе или текст који описује правила понашања, односно бонтон. Ведрини и пријемчивости садржаја уџбеника доприносе и анегдоте којима је пропраћена нека хумористичка сцена из живота аутора (на пример, она којом је илустрована личност Љубомира Ненадовића). Понекад ови текстови информишу ученике о некој интересантној чињеници, сведочанству или дешавањима која су у вези са аутором или његовим делом и на оригиналан начин сведоче о односу ствараоца према делу, односно о стваралачком процесу. Такви текстови, на пример, прате одломак из *Ламенџа над Београдом* Милоша Црњанског. Важно је напоменути да сви ови текстови имају референтност ка текстовима књижевних дела у одговарајућој композиционој целини. То је повремено било веома захтевно извести, али су аутори успешно разрешили овај методички изазов. Доборобит коју имамо од ових ваљаних решења види се у томе што се књижевни текст и некњижевни текст налазе у односу који ученике подстиче да

приликом њиховог упознавања примењују различите облике и видове читања и на стваралачки начин унапређују читалачке компетенције. Тиме је задовољена једна од уочљивих интенција новог програма, која инсистира на увођењу текстова неуметничког садржаја у основношколске програме рада и на појачаном раду приликом усавршавања способности ученика да их читају, односно разумевају и тумаче на поуздан начин.

2. Методичка обрада садржаја уџбеника

У методичкој обради садржаја *Читанке* саучествују бројни чиниоци: посебности и природа текстова поводом којих су настајали, узраст ученика, уважавање мисаоних и сазнајних токова који прате читање текста, као и радних, односно битних наставних околности које га могу условљавати. Као крајњи резултат рада аутора појављује се добра, прегледна, систематична и поуздана методичка апаратура, која у школском раду може имати, како су аутори и предвидели, најмање двоструку функцију. Прва функција методичке апаратуре је да ученици током припремног рада самостално читају текст, промишљају га, тумаче и припремљени долазе на час. Наведеним функцијама методичке апаратуре омогућава се динамична, занимљива, организована и, надасве, квалитетна настава књижевности. Друга функција методичке апаратуре је да је ученици активно користе и током рада на часовима, у сарадњи са наставницима. Тим квалитетом методичка апаратура постаје важан „сарадник“ у наставном процесу. Уколико је наставник уважи, она ће регулисати методичка поступања, уважавати мисаоне, емотивне, сазнајне и друге токове приликом рада на текстовима на начин који је врло поуздан и квалитетан. У обе наведене функције, методичка апаратура неминовно има и ознаку сложености. Она јесте захтевна, али примерена узрасту и објективним способностима ученика. Формирана је на начелима праве мере и довољности и функционализована у обиму и садржају тако да буде од непосредне користи и ученицима и наставницима, те потврђује да је добра методичка обрада у основи квалитета овог уџбеника.

Служење методичком апаратом аутори су означили одговарајућим симболима којима се и ученицима и наставницима сугерише којим облицима и начинима рада, као и поступањима, одговарају задаци окупљени у једну функционалну целину, односно радни сегмент. Веома је важно да се радним налозима намењеним додатном раду не издвајају ученици према могућностима, већ према интересовањима. Тиме се уважава вишегодишње искуство наставне праксе књижевности и језика да приступ књижевном делу остварују на појачан начин – у слободним активностима не само оних ученика који и иначе имају позитивна и висока постигнућа у раду, већ и оних чији резултати рада можда нису довољно добри, али су зато њихова интересовања у темељима свих активности

које обављају. Добрим усмеравањем ученицима је сутерисано и јасно означено које задатке треба да користе у одговарајућим наставним ситуацијама, па се рад „са“ овим уџбеником и индивидуализује на спретан и врло економичан начин.

Квалитет методичке апаратуре је и у томе што у укупном стручном утиску резултира закључком да је то уџбеник отвореног типа. У многим радним на- лозима ученици се позивају, подстичу и умешно мотивишу да користе садр- жаје који су изван уџбеника. Ти садржаји су двоструке природе. Понекад се ученицима сутерише да неки од задатака обаве или неку информацију добију из *Радне свеске* која учествује у уџбеничком комплекту за осми разред основне школе. То је добар начин да се методички обликовани садржаји уџбеничког комплекта међусобно усаглашавају, допуњавају, уважавају и заједнички снаже активности ученика. Омогућено је и да се највећим делом садржај *Чишћанке*, који је наглашено антологијског карактера, упути ка уџбеничким издањима, која су радна и ученици их користе на одговарајуће начине: читањем, али и пи- сањем, решавањем задатака, консултативно. Понекад се тежиште методичког рада премешта са *Чишћанке* на *Радну свеску*, као што је то случај са обрадом Ан- дрићеве приповетке *Мост на Жейи*. Након што обраде одломке из приповетке са којима се сусрећу у *Чишћанци*, ученици се мотивишу да посредством *Радне свеске* промене и прошире интерпретативна гледишта на дело у целини. За раз- вој литерарних способности ученика промена интерпретативних гледишта је важна читалачка компетенција, која је и веома сложена, па мора бити будно организована и зналачки методички руковођена.

Отвореност *Чишћанке* посебно је истакнута за садржаје који су из области књижевности и језика. На пример, ученици се континуирано подстичу да се шире упознају са неким садржајем из историје књижевности или са значајним и одговарајућим књижевнокритичким гледиштем. Такође се мотивишу за ко- ришћење стандардних речника српског књижевног језика, чиме се остварује и функционално повезивање наставе књижевности са наставом језика. Овај уџбеник свој карактер отворености потврђује и у односу на оне садржаје са којима настава књижевности ступа у јаке и функционалне корелативне одно- се. За упознавање историјске личности Карађорђа ученици се упућују на текст *Поменик знаменијих људи* Милана Ђ. Милићевића, који се у одговарајућим одломцима објављује у *Радној свесци*. Приликом систематизације прве ком- позиционе целине ученици се подстичу да прочитају тематски одговарајуће текстове или књиге, као што су *Чишћанка Првој српској устјанка* Миодрага Ма- тицког или роман *Хаџи Ђера* Драгутина Ј. Илића. Да би поуздано и сазнајно утемељено могли да се одреде према поступку романескне фикционализације који је остварен у *Сеобама* Милоша Црњанског, ученици се мотивишу да се о Првој и Другој сеоби Срба информишу посредством одговарајућих поглав- ља из уџбеника историје. Исход оваквих поступања је вишеструк. Подстиче

се свесна активност ученика и богати рад у настави и изван ње. Такође се развијају способности да се користе различити, а квалитетни и сазнајно одговарајући корелативни извори сазнања. Подстичу се и засновано шире читалачке активности јер се стављају у службу непосредне практичне примене. Но, изнад свега, овакво поступање утиче на развој методичких саморадњи ученика. На завршетку основног школовања ученике треба припремити за сложеније облике учења, при којима се користе различити извори знања; за њихово упознавање, тумачење и примену са конкретним смислом, односно ради постизања одређених циљева.

Посредством садржаја целокупне методичке апаратуре омогућено је, на најквалитетнији начин, функционално повезивање теоријских и практичних методичких поступања. Таквим решењима се књижевна знања обогаћују, проширују и усавршавају, развијајући методолошке способности ученика за приступе сложеним књижевноуметничким делима. Најчешће се ученици позивају да у одређеним појавностима из текста књижевног дела препознају књижевноуметничка средства, али да затим и протумаче њихову естетску функцију. Управо на тај начин се радним подстицајима планирају за обраду сложени садржаји из Његошевог *Горској вијенца*. Сложену мотивску структуру, као и симболичну естетску вредност водећих мотива и употребљених стилских средстава, ученици у Јакшићевој *Отаџбини* такође остварују решавањем радних налога којима активно примењују знања о стилским изражајним средствима. Позивањем ученика да примене знања о персонификацији остварује се приступ у поетику Давичове песме *Срдија*. Приликом дефинисања књижевнотеоријских појмова аутори такође поуздано и континуирано посвећују пажњу радним подстицајима за њихову активну примену приликом обраде одговарајућег књижевноуметничког текста. На пример, уз обраду Змајевих *Ђулића* ученицима се образлаже појам дитирамба, па се он непосредно повезује са поетским својствима певања познатог српског романтичара. Према новим програмским захтевима, а у циљу целовитог основношколског знања о књижевности, односно о књижевним родовима и врстама, ученици се први пут упознају са драмским жанром трагедије посредством одговарајућег одломка из Шекспировог дела *Ромео и Јулија*. Том приликом дефинише се појам трагедије и описују њена водећа својства на начин који је примерен узрасту ученика. Трагично се представља не у светлу целине дела, већ управо у контексту изабраног одломка, чиме учбеник добија практична својства. Низом мотивационих подстицаја на размишљање о делу и његовој стваралачкој грађи формирају се повољни предуслови за читање и обраду Шекспирове трагедије у целини.

Обимност методичке апаратуре је економисана. Обим радних подстицаја се појављује у два вида: као истраживачки пројекат (између осталих, приликом обраде народне бајке *Немушћин језик* или поводом тумачења народне епске песме *Почетак дуне йројив дахија*, односно уз одломак из текста Молијерове

комедије *Грађанин йлeмић*). Овакав избор начињен је јер се рачунало на сложеност дела, али и зато што се водило рачуна о нивоима интерпретативног приступа различитим жанровима. Остваривање интерпретација планирано је за дела за које се зналачки предвидело да могу изазвати највише читалачких недоумица услед сложености садржаја, стваралачког поступка или им се истраживачким пројектом истицао књижевноисторијски значај. Сви истраживачки пројекти уважавају водећа методичка начела да су задаци стручно груписани према литерарној проблематици или према предметностима тумачења. Групе задатака унутар истраживачког пројекта именоване су на поетски начин, чиме усмеравају читалачку пажњу ученика и издвајају интерпретативна тежишта. Истраживачки пројекти које објављује *Чишанка* могу бити окосница и квалитетних наставних ситуација током непосредног рада на часовима.

Методичком апаратуром подстиче се активан однос ученика према текстовима. Ученици се позивају да запазе, прокоментаришу, упореде појаве из дела, да поводом њих заузму гледишта и ставове, да речи и поступке ликова процењују, окарактеришу и вреднују. Тиме се наставно тумачење књижевног дела у овом уџбенику приказује у најпродуктивнијем виду – као активно, стваралачко, истраживачко и проблемско. Радна будност ученика и читалачка пажња подстичу се задацима који интензивирају мисаони рад и интерпретирање текстова које се утемељује у јаким утисцима и снажним доживљајима изазваним читањем дела.

Могућност да образовно, васпитно и функционално делују, књижевни текстови остварују у промишљеним методичким поступањима, којима се пред ученике доводе кључне естетске вредности дела. Методичка апаратура *Чишанке* у тежиште интерпретативног интересовања доводи интегративне чиниоце текста, односно естетске садржаје којима се они непосредно остварују у интерпретативном току. Однос фабуле и сижеа у Кочићевој приповеци *Кроз мећаву* налази се у основи стваралачког поступка. Бројна и важна естетска значења дела могуће је достићи, између осталог, праћењем начина на који се остварују сложени односи између приповедних, односно наративних целина. Проблемско наставно поступање посебно долази до изражаја у методичкој апаратури којом се обрађује Матавуљево дело *Пилијенда*. Литерарна проблематика приповетке сама се намеће као тежиште читалачког интересовања, па је она на зналачки начин уткана и у методичку апаратуру. Међутим, до литерарног проблема доспева се истакнутим и интегративним чиниоцима овог дела, а то су свакако портрети ликова и одговарајући литерарни детаљи из света дела. Радним подстицајима ангажује се литерарна пажња ученика и у центар интерпретације доводе управо наведени чиниоци текста. Такво поступање ставља ученике у улогу истраживача и непосредно утиче на развијање њихових кључних интерпретативних вештина и способности.

Развијен смисао за методичко приступање тексту дела испољен је и на плану развијања способности ученика да у читалачком процесу актуализују чулном имагинацијом свет дела. Позивањем ученика да тумачењу приступају тако што ће најпре оживљавати у машти свет дела, обезбеђује снажан доживљајни приступ делу, који је у основи свих ваљаних наставних интерпретација. Приступање народној епској песми *Почетак дуне йрошйив дахија* остварује се управо посредством својстава текста дела, која буде машту и чулну имагинацију. На примеру познате Змајеве песме *Ала је лей овај свей* чулност и емоционално пројектовање у свет дела показују се ученицима посредством методичке апаратуре као битни естетски садржаји којима се, у наочиглед једноставној и скоро свима добро познатој песми, успостављају снажна и многобројна значења која су носиоци узвишених порука дела.

Као зрелим читаоцима, ученицима осмог разреда основне школе нуде се и подстицаји да размишљају поводом остварења на страним језицима и да проблематизују питања превода, односно препева. Приликом сусрета са текстом Јесењинове песме *Писмо мајци* и одломком из Хемингвејевог романа *Старац и море* ученици се упућују ка изворним текстовима дела. У поезији, као и у прозном тексту, дух и природа саопштеног условљени су звуковним, синтаксичким и другим поетскограматичким условностима које сваки превод не успе да дочара или оствари на ваљан начин. Оваква поступања шире сазнања и гледишта ученика о књижевности, њеној природи и језику као медију уметничког изражавања. Добро је наставити овакву праксу проблематизовања гледишта на преводне текстове јер се њоме обогаћују и оплемењују језичка култура и језичко понашање ученика и развија њихова свест о посебностима и лепотама језика.

3. Техничке карактеристике уџбеника

Техничке одлике *Читанке за осми разред основне школе* су добре и успевају да прате изузетно висок квалитет уџбеничког садржаја.

Обликовање текста остварено је на начин који одговара психофизичким способностима ученика. Величином фонта слова, умешним преломом и графичким смерницама највише је постигнуто да су различити типови текстова презентовани на прегледан и јасан начин. Остварено је наглашавање краћих уметнутих текстовних деоница (као, на пример, приликом саопштавања анегдота) или су елегантно наглашене занимљиве појединости о ауторима и њиховим делима.

Илустрације освежавају уџбенички садржај, мотивишу ученике на читање и рад, а усклађене су са текстовима који се у *Читанци* објављују. Настојање да илустративни и ликовни материјал не ремети чулну имагинацију, односно да

се не одрази неповољно на доживљај света дела, на задовољавајући начин је постигнуто у ликовним и графичким прилозима.

Чиианку за 8. разред основне школе Љиљане Бајић и Зоне Мркаљ, са професионалног и стручног становишта, са посебним задовољством препоручујем за објављивање и коришћење у настави.

мр Миодраг Павловић

3. НАСТАВНИ ПРОГРАМ VIII РАЗРЕДА (ИЗВОД)

СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе српског језика:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- основно описмењавање најмлађих ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном грамастиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;

- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања (правилног, логичког и изражајног) и читања у себи (доживљајног, усмереног, истраживачког);
- оспособљавање за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно, систематично и доследно оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се њоме самостално служи као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

Оперативни задаци:

- даље овладавање знањима из граматике, стилистике, лексикологије, историје књижевног језика, дијалектологије;
- развијање позитивног односа према дијалектима (свом и другима), као и потребе да се усваја, негује и развија књижевни језик;
- даље усвајање ортоепске, ортографске, граматичке, лексичке и стилске норме српског језика;
- развијање критичког односа према језику и садржини текстова из свакодневног живота; развијање осетљивости на манипулацију језиком (нарочито у виду бирократског језика и језика реклама);
- формирање критеријума за самосталан избор, анализу и процену уметничких дела приступачних овом узрасту;
- ситематизација знања о књижевнотеоријским појмовима;
- овладавање расправом као обликом усменог и писаног изражавања;
- обнављање знања из свих подручја.

ЈЕЗИК

Грамматика

Српски језик међу другим словенским језицима. Дијалекти српског језика (основни подаци). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни језик. Појам нормирања.

Развој српског књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски, Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас (основни подаци). Развој лексике српског језика (основни подаци).

Језици националних мањина (основни подаци).

Језик свакодневне комуникације – говорени и писани. Главне особине типичног говореног језика: ослањање на контекст и говорну ситуацију; функција гестова и мимике; кратке, елиптичне и недовршене реченице, емоционалност, неформалност. Главне особине типичног писаног језика у јавној комуникацији: експлицитност, потпуност реченица, интелектуалност, формалност. Фокусирање реченичних чланова помоћу реченичног акцента (у говореном језику) и помоћу реда речи (у писаном језику). Главне особине писаних стилова јавне комуникације – публицистичког, научног, административног.

Синтагме – придевске, прилошке, глаголске.

Зависне предикатске реченице: обележја (зависни везници, везнички спојеви и др.); врсте: изричне (изричне у ужем смислу и зависноупитне), односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, последичне и поредбене; конституентска функција у оквиру више реченице (независне или зависне) или синтагме. Интерпункција у вези са зависним реченицама. Напоредни односи међу зависним реченицама (саставни, раставни, супротни).

Исказивање реченичних чланова зависном реченицом и предлошко-падежном конструкцијом. Изражавање помоћу глагола (Очекивали су да авион полети; Авион је полетео иако је била магла) и глаголских именица (Очекивали су полетање авиона; Авион је полетео упркос магли). Преимућства именичког начина изражавања (у неким случајевима оно је прецизније и економичније) и њене мане (сликовитост се губи, а реченица теже прати).

Основне функције и значења глаголских облика (обнављање и проширивање знања). Употреба глаголских облика у приповедању.

Грађење речи – обнављање; комбиновано грађење, грађење претварањем. Гласовне промене у вези са грађењем речи (само скретање пажње на нормативна решења).

Једнозначне и вишезначне речи; хомонимија. Приказивање полисемије и хомонимије у великим једнојезичним речницима. Метафора и метонимија као начини да реч стекне нова значења (крило (птице) → крило (зграде) – метафора; Моја школа је близу → Цела школа иде на излет – метонимија).

Главна правила стандардне акценатске норме и систематизовање знања о акцентима из претходних разреда.

Обнављање градива из претходних разреда ради припреме за завршни испит.

Ортоепија

Проверавање правилног изговора самогласника и сугласника. Интонација просте и сложене реченице. Варирање интензитета, темпа и пауза у говору и у текстовима различитог садржаја.

Правопис

Прилагођено писање имена из страних језика. Писање полусложеница.

Генитивни знак.

Систематизовање садржаја из правописа: употреба великог слова, интерпункција, спојено и растављено писање речи; писање скраћеница; растављање речи на крају реда.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Српска дјевојка*
Љубавне народне лирске песме (избор)
Ђура Јакшић: *Ошацина*
Јован Јовановић Змај: *Ђулићи* (избор), *Светили тродови*
Франческо Петрарка: *Канцонијер* (LXI сонет)
Десанка Максимовић: *Пролетња њесма* или *Ојомена*
Милош Црњански: *Ламенти над Београдом* (одломак)
Васко Попа: *Очију твојих да није*
Оскар Давичо: *Срдија*
Сергеј Јесењин: *Писмо мајци*
Рајнер Марија Рилке: *Љубавна њесма*

Епика

Народна епско-лирска песма: *Женидба Милића дарјакћара*
Народне епско-лирске песме (избор)
Народна песма: *Почетак дуне против дахија*
Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србије и Црне Горе)
Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник* (избор); *О народним њевачима*
Народна приповетка: *Немушћи језик* или *Усуд*
Теодосије: *Жиције светиої Саве* (одломак)
Прота Матеја Ненадовић: *Мемоари* (одломак)
Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (избор кратких одломака)
Љубомир Ненадовић: *Писма из Италије* (одломци)
Симо Матавуљ: *Пилијенда*
Лаза Лазаревић: *Све ће то народ њозлаћити*
Петар Кочић: *Кроз мећаву*
Милош Црњански: *Сеобе I* (одломак)
Иво Андрић: *Мост на Жейи*, избор приповедака о деци
Добрица Ћосић: *Деобе* (одломак)
Исидора Секулић: есеј по избору

Драма

Бранислав Нушић: *Сумњиво лице*
Данило Киш: *Ноћ и мајла*
Виљем Шекспир: *Ромео и Јулија*
Молијер: *Грађанин њемић* (одломак)

Дојунски избор

Борисав Станковић: *Увела ружа*
Растко Петровић: *Африка* (одломци)
Роберт Гревс: *Златно руно* (одломци)
Џон Селиндер: *Ловац у жици*
Гроздана Олујић: *Гласам за љубав*
Дејвид Гибинс: *Ајланџида*
Милорад Павић: *Предео сликан чајем* (одломак о путовању Атанасија Сви-
лара на Свету гору)
Матија Бећковић: *Прича о Светом Сави*
Душан Ковачевић: *Ко то тамо њева*
Ернест Хемингвеј: *Старац и море*
Антологија српске љубавне лирике (избор)

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а нај-
више пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Петар Влаховић: *Србија – земља, људи, живот, обичаји* (избор)
Миодраг Поповић: *Вук Стефановић Караџић* (одломци)
Ева Кири: *Марија Кири* (одломак)
Речник симбола (избор)
Драгомир Антонић: *Обичајни бонџон* (избор)
Јасминка Петровић: *Бонџон* (или одломци из сличне књиге неког другог
аутора)
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу
Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Оспособљавање ученика за самосталну анализу књижевноуметничког дела
(лирска и епска песма, приповетка, роман и драма) уз помоћ развијеног плана

и теза. Процењивање идејно-естетских, језичко-стилских и других вредности уметничког дела.

Стицање поузданог критеријума за избор, анализу и процену књижевног текста. Упућивање ученика у коришћење одабране и приступачне литературе о делима и писцима. Подстицање и развијање критичког односа у проблемском приступу делу и писцу.

Основни појмови о стилу у штампи.

Систематизовање знања о народној и ауторској књижевности (на примерима из лектире).

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

Лирика

Стилска средства: метонимија, рефрен, антитеза, асонанца и алитерација.

Лирске врсте: љубавна народна лирика; љубавна народна и ауторска песма.

Сонет.

Епика

Епско-лирске врсте: поема, балада, романа.

Спев.

Путопис. Мемоари.

Есеј.

Драма

Трагедија. Трагично (појам).

Драма у ужем смислу.

Протагонист и антагонист.

Разрешење сукоба. Катарза.

Сценски знакови. Режија.

Телевизијска драма.

Систематизација књижевнотеоријских појмова

Систематизација књижевних родова и врста у народној и ауторској књижевности.

Систематизација облика казивања (форми приповедања) у књижевноуметничким текстовима: наративна (приповедање у 1. и 3. лицу); хронолошко и ретроспективно приповедање; дескрипција (портрет, пејзаж, појам ентеријера и екстеријера), наративна дескрипција; дијалог; монолог, унутрашњи монолог.

Језичкостилска изражајна средства (систематизација).

Структура уметничког текста (композиција, однос фабуле и сижеа, драмски елементи: експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет).

Мотиви: динамички, статички, наративни, описни, интернационални...

Функционални појмови

Подстицање ученика на схватање и усвајање функционалних појмова:

- романтичарско, романтично, реалистично, реално;
- документовано, рационално, теза, чињеница;
- етичко, естетско;
- рефлексивна, меморија;
- креативно, доживљајно, сугестивно, пластично;
- апсурд, провокација, противуречност, доследност;
- самокритичност, самоиницијатива;
- агресивност, себичност (егоизам), лицемерје, опортунизам;
- независно, самостално, зависно, завидно.

Читање

Усавршавање изражајног читања (са захтевима као у претходним разреди-ма). Развијање личног тона при читању и казивању напамет научених прозних и поетских целина.

Вежбање у „летимичном“ читању познатог текста, ради налажења одређених информација и увођења ученика у „летимично“ читање непознатог текста, да би утврдили да ли их текст интересује и да ли ће га читати у целини (новински чланак, непозната књига и сл.).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања:

Причање о доживљају са ефектним почетком и завршетком.

Инићериреијивно иреиричавање књижевноуметничког текста.

Расправа (аргументативни текст) и пропагандни текст. Објективно и пристрасно приказивање чињеница.

Реклама као врста пропагандних текстова. Језичке особине реклама. Манипулативност реклама.

Попуњавање различитих образаца.

Репортажа као новинарски жанр.

Усмена и писмена вежбања

Вежбања у причању о доживљајима (са ефектним почетком и завршетком).

Вежбања у интерпретативном репречавању књижевноуметничких текстова.

Вежбе на аргументативном тексту: сажимање текста, писање резимеа, проналажење кључних речи у тексту. Разликовање става аутора од других ставова изнесених у тексту. Издавање аргумената из текста у прилог некој тези (ставу) и аргумената против ње; извођење закључака заснованих на тексту. Давање наслова тексту и поднаслова деловима текста.

Усмене и писане *расправе* на задате актуелне теме из савременог живота.

Критички приказ нове књиге, филма, радијске и телевизијске емисије и концерта.

ДОДАТНИ РАД

Језик и језичка култура

Синтаксичка анализа компликованијих реченица.

Усмено расправљање на теме из свакодневног живота. Писање аргументативних текстова с коришћењем литературе.

Вежбе у говорништву. Кратко, садржајно и језгровито излагање о одређеној теми за одређено време, пред аудиторијумом.

Анализа реклама с телевизије, из новина и часописа, с рекламних паноа.

Самостално проналажење примера бирократског језика и његово „превођење“ на обичан језик.

Самостално састављање дијаграма и графикана.

Проучавање локалног говора. Самостални радови ученика о локалном говору (читање одговарајуће литературе; сакупљање грађе; писање рада и његово објављивање у школским гласилима).

Карактеризација ликова увидом у форме приповедања.

Језичкостилска анализа као интеграциони чинилац интерпретације књижевноуметничког текста.

Истраживачки рад на речницима (*Српски рјечник* Вука Стефановића Карацића, *Речник МС*, *Речник књижевних термина*, *Речник симбола*...).

Обједињујући и поредбени чиниоци у обради одабраних књижевних текстова (компаративни приступ).

Драматизација прозног текста.

4. НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ

Методичка теорија савремену наставу књижевности одређује као стваралачки процес у коме је књижевно дело темељни предмет проучавања и извор књижевног образовања ученика. У настави која има стваралачки карактер ученик је подигнут на ниво естетског субјекта, који је оспособљен да истраживачки делује, активно стиче књижевна знања, развија литерарне способности, речју, да реагује и потврђује се као стваралачко биће.

Сврха наставе књижевности у школи изражава се у јединству њених образовних, васпитних и функционалних циљева. Српски језик и књижевност имају прворазредну улогу у образовању и васпитању младих. Образовна и васпитна функција књижевности се програмски повезују и методолошки условљавају, а њихова корелација представља оперативно наставно начело, које је у теорији и пракси наставе познато као принцип научности и васпитности.

Наставна пракса показује, међутим, да се у остваривању образовних и васпитних циљева могу појавити одређене тешкоће. Методичари упозоравају на опасност од методолошког и методичког редукционизма, који не уважава књижевно дело као естетски предмет, његово примање и деловање у настави, плурализам порука и мноштво његових потенцијалних функција. Да би деловало на ученика, на његово естетско, интелектуално, патриотско и радно васпитање и образовање, књижевно дело треба да заинтересује и заокupi ученика, да га узбуди и одушеви и да преко ученикових личних доживљаја и ставова утиче на његове способности и склоности, поглед на свет, карактерне особине и личност у целини. Ученици не могу приступити вредновању књижевног текста док га претходно нису примили. У процесу примања ученик и књижевно дело се налазе у активном односу: ученик се уноси у свет дела, саживљава се са њим, у машти га дограђује, а и само књижевно дело остварује одређено деловање на ученика, продужава деловање у његовој свести мењајући или потврђујући његово понашање и ставове. Другим речима, књижевно дело не може да оствари

своје потенцијалне функције уколико у њиховом остваривању не учествује и читалац/ученик. Он је делатни фактор књижевног живота и продукције књижевних текстова.

Ваљана настава књижевности полази од читања и доживљавања књижевног текста и заснива се на разумевању и тумачењу његовог уметничког света и стваралачких поступака у његовој структури. Иако су естетски циљеви у настави, подразумева се, приоритетни, образовна функција наставе књижевности од естетске сврхе шири се и на упознавање објективне стварности и живота људи. Али и када обрађује ликове и збивања из непосредне реалности (историјску грађу, прототипске ликове и друго), књижевно дело не пресликава стварни свет већ гради фикционални, уметнички свет. Зато настава књижевности не губи из вида да су образовни циљеви књижевне уметности посебни у мери у којој се књижевно дело као предмет сазнавања разликује од других видова сазнавања и осмишљавања збиље.

Примање и деловање књижевног дела у настави се повезује са целокупним учениковим искуством, његовим естетским сензибилитетом, знањем и читалачком културом. У комуникацији са књижевним делом ученик развија своје литерарне способности доживљавања, запажања, замишљања, проблематизовања, вредновања, помоћу којих дело постаје предмет естетског уживања и спознаје. Стваралачка обрада подразумева ученика који се преноси у дело и разложно га просуђује. Ученик је подстакнут на властито виђење и дограђивање уметничког света књижевног дела, па његово читање не доживљава само као наставни задатак већ и као духовну потребу и естетско уживање. Обрадом се оспособљава за активну наставу књижевности и развија читалачко умење које почива на фантазијском, емоционалном и рационалном ангажовању. Одговарајућом поставком обраде књижевног дела у настави се стварају услови да ученик стваралачки реагује, да своје „ја“ отвори према новом искуству и доживљајима, открива нове истине и аналогиије, уочава динамику процеса које упознаје, да се отвара према властитом доживљају. Тако се сазнавање и проучавање књижевног дела подиже на ниво стваралачког реаговања и усмерава на развијање стваралачких могућности ученика.

Када се књижевни текст у настави прилагођава сазнајним токовима и васпитној и образовној комуникацији са читаоцем, активира се мрежа саусловљених релација између књижевног текста, писца, ученика и наставника. Ова корелација, која се у методици доводи у везу са појмовима сарадњиштва и стваралаштва, може се појачати ако се у складу са датим елементима моделује адекватно методичко поступање, тако што се са одговарајућим гледиштима на уметнички свет дела усклађује проблемски рад ученика и инструктивно деловање наставника.

Литерарна комуникација са књижевним делом, односно интеракција између ученика и књижевних садржаја у настави, може се појачати помоћу функ-

ционалних облика рада, посебно оних којима се усмерава откривалачка и стваралачка активност ученика. У таквим радним околностима од наставника се очекује да ваљано остварује своје нове улоге, међу којим је менторска улога најзначајнија. Менторски рад наставника одређен је двома основним премисама на којима почива. То су његово инструктивно деловање и партнерство са ученицима, односно његова методичка умешност и инвентивност којом он побуђује радозналост за читање и тумачење дела и антиципира његов сазнајни пут у свести ученика. Припремајући се за наставу, наставник се усредсређује на оперативно планирање, на стручно предвиђање и методолошко условљавање циљева и динамике рада. Успешној настави посебно доприноси његово умење да предвиђа, проналази и подстиче ефикасне облике образовне и васпитне комуникације ученика са естетским светом књижевног дела и да ученике оспособљава за мисаоне радње које су у основи сазнајног процеса. Зато у средиште припремања долазе оперативно предвиђање и стручно планирање оригиналних приступа и функционалних поступака, којима ће се омогућити доживљајно ангажовање и истраживачко и критичко деловање ученика. Тежња за оригиналним радом и инвентивним поступцима представља исходиште у ком се сусрећу сва ваљана настојања и активности наставника и ученика.

Читање и сазнавање књижевног дела представљају битан услов за његово образовно и васпитно деловање и за остваривање функционалних циљева у настави. Зато се наставним циљевима не прилази само са дидактичког већ и са херменеутичког становишта.

Васпитни циљеви се остварују доживљавањем и сазнавањем свих битнијих уметничких чинилаца и вредности у књижевном делу. Пред наставу књижевности поставља се приоритетан задатак да васпитно делује у превенцији штетних појава, а посебно у спречавању насилништва и нечовештва као најдеструктивнијих. Сузбијање деструктивних појава и неприхватљивог понашања је сложен и дугорочан задатак многих институција друштва, али је васпитна улога школе на том пољу од највећег значаја. Њена најважнија васпитна функција остварује се кроз социјализовање и хуманизовање личности ученика.

Садржаји књижевности су посебно подстицајни за естетско и морално васпитање. Преко одговарајућег избора књижевних дела, усклађеног са интересовањима и узрастом ученика, настава књижевности утиче на емоционални живот и вољне активности ученика, на њихове естетске и моралне ставове, на њихов поглед на свет. Радом на књижевном тексту, током доживљавања, сазнавања и тумачења његовог уметничког света и ликова, код ученика се развијају посебне способности као што су саосећање са другима (емпатија и пројектовање), просуђивање добра и зла, вредновање лепог и ружног. Васпитна функција књижевности у развијању личности ученика остварује се од почетног до завршног разреда школе. Због вишеструког значаја који има, књижевност је до наших дана сачувала изузетно важну улогу у учењу и васпитању младих.

Помоћу уметничких текстова код ученика се могу развијати врлине и приврженост добру – особине опречне злу и нечовештву. Када је посреди васпитно деловање књижевних текстова, крајњи циљ наставе је да развије позитивне навике ученика и да им помогне да усвоје друштвене вредности и пожељно понашање. Овај општи циљ остварује се преко низа конкретних задатака у процесу васпитавања ученика, а то су:

- оспособљавање ученика за поуздано морално просуђивање;
- опредељивање за добро и осуда насилништва, тираније и нечовештва;
- одупирање негативним појавама и утицајима средине;
- одбацивање свих видова агресивног и асоцијалног понашања;
- развијање самосвести и личне одговорности;
- подстицање саосећања са ближњима и одговорности према другом;
- упознавање са последицама афеката (беса, срџбе, мржње, гнева, страха) и развијање свести о потреби њихове контроле;
- стицање врлина разборитости, равнотеже и мудрости.

У сузбијању друштвено непожељних појава и неприхватљивог понашања од посебне важности може да буде развијање емоционалне интелигенције ученика. На том пољу књижевност има изузетан значај. Њена предност огледа се у томе што књижевна дела на спонтан и ненаметљив начин поучавају младе. Развијајући код њих способности које им помажу да се укључе у друштво, да усвоје одговарајућа правила понашања и кодификован систем друштвених вредности, она омогућавају младима да се припреме за живот.

Најбољи начин за усвајање моралних и хуманих вредности је истицање примера који показују надмоћ добра и позивају ученике да трајно за њим теже. Књижевна уметност обилује примерима који позитивно делују на ученике. Посебан утицај имају она литерарна остварења у која ученици могу да се дубље емотивно унесу и саучествују са њиховим јунацима. Настава књижевности на адекватан начин помаже да се подстицаји из књижевних дела јаче испоље и да их ученици потпуније доживе, разумеју и тумаче.

Највише мотивационих извора за усвајање моралних схватања, врлина и позитивних навика пружају књижевна дела која су дубље деловала на осећајни свет ученика. Само уколико су их узбудила и одушевила, ако су заокупила њихову машту и подстакла их на фантазијско мишљење, побудила њихову знатижељу и замишљеност над појавама које су тематизовала, орасположила их и насмејала – књижевна дела ће моћи да утичу и на вољну активност, на ставове и понашање ученика. Када се на методичан начин мотивациона снага књижевних текстова (на пример, приповедака *Мост на Жейи*, *Пилиенга*, *Кроз мећаву...*) удружи са функционалним наставним поступцима, онда се могу остварити њихове васпитне вредности усмерене према естетском и идејном, моралном, радном и патриотском подстицању ученика.

Добро и зло су две најопштије категорије које се сукобљавају у књижевној уметности. У књижевности је зло често приказано у виду насилништва и нечовештва. Тиранско лице зла, судбине насилника и жртава показани су у многим књижевним делима, чија ће ваљана обрада у настави помоћу дубљој анализи ликова и подстаћи ученике да осуде и одбаце сваку тиранију. У Селимовом писму (*Горски вијенац*) посебно се може коментарисати насилничка претња исказана у стиху: „Тешко земљи куда прође војска!“, и отпоздрав владике Данила са недвосмисленом поруком: „Коме закон лежи у топузу, / трагови му смрде нечовјештвом“. Морално становиште појачано је при откривању највишег смисла одломака из овог, али и већине других књижевних дела. У трагању за хуманим порукама, у усвајању позитивних навика и друштвено прихватљивог деловања, ученике треба оспособљавати за дубљу анализу карактера, а посебно за уочавање и образлагање мотива људског понашања.

Ваљаном обрадом битнијих естетичких чинилаца у књижевном делу код ученика се могу развијати све врсте привржености добру (моралност и родољубље, солидарност и одговорност према другима, самосталност и лична одговорност, друштвеност...). Са васпитним и естетским вредностима усклађује се начин обраде, у којој је затупљен проблемски и поредбени поступак. Проблематизовање литерарних појава и поступака књижевних јунака (као у наведеном примеру) повезује се и са компаративном анализом ликова са циљем да се ти поредбени релати међусобно боље осветле и контрастирају на моралном плану.

У настави српског језика и књижевности планира се и постизање одређених функционалних циљева, који су од изузетне важности за образовање ученика. Прворазредни циљеви ове врсте односе се на стицање радних навика и способности које се могу примењивати и у другим сферама живота, у школској пракси, као и на оспособљавање ученика за одговарајуће мисаоне радње у функцији стицања знања и самообразовања (запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, анализа, синтеза, индукција, дедукција...).

Посебну врсту практичних циљева представљају они који су у вези за усвајањем методичких умења. То су: савлађивање функционалних облика читања у настави књижевности (доживљајног, изражајног и интерпретативног, истраживачког), усвајање функционалних гледишта на уметнички свет књижевног дела, развијање истраживачке делатности и критичког мишљења ученика. Ова умења омогућавају да се прошире читалачке компетенције ученика и да се оспособе за поуздано тумачење и вредновање уметничког света и смисла књижевног дела. Читалачке вештине и методичка умења представљају трајни и далекосежни функционални циљ наставе књижевности у школи.

5. ЗНАЧАЈ И ИЗВОРИ МОТИВАЦИЈА У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ

У психологији учења познато је да су *лична афирмација и мотивација за школски рад* важни покретачи ученичке свесне активности. Приликом обраде књижевног дела ученици су најактивнији онда када самоиницијативно, уз примену индивидуалних и оригиналних личних гледишта, ставова и сазнања, и уз наставниково прикладно подстицање, свестрано учествују у његовом сазнавању и вредновању. Свесна активност заснива се на психолошкој законитости по којој је за успешно учење и образовање неопходно добровољно деловање. Сматра се да урођену „ваншколску“ жељу за сазнањем и „спонтану радозналост“ која се „расипа на обиље атрактивне предметности“ треба усвојити и у настави искористити као део мотивационог система.¹

Мотивација за читање и тумачење књижевних дела има изразито важну улогу у настави књижевности. За разлику од читаоца који поседује развијен литерарни сензибилитет и има оформљен књижевни укус, читалачке навике и животну искуство (мисли се на читаоца који се може назвати зрелим и компетентним), ученик се тек формира и развија као читалац. Ово се дешава током низа година школске наставе, у којој он на стваралачки и истраживачки начин прилази делима књижевне лектире. У настави књижевности у школи значај мотивације открива се у њеној функционалној повезаности са јачањем читалачких навика, књижевног укуса и литерарног сензибилитета ученика као трајним наставним циљевима.

У психолошкој литератури мотивација се обично одређује као процес покретања, усмеравања и одржавања активности појединца у току одређеног времена.² Основну разлику између типова мотивације психолози налазе у лоцираности разлога за акцију: у неким случајевима мотивација произилази из персоналних чинилаца (унутрашња мотивација), у другим је резултат спољашњих чинилаца (спољашња мотивација). Она се може појавити/испољити као тежња субјекта да задовољи сопствена интересовања и способности, савлада изазове, потврди делотворност и ефикасност, и/или као настојање да се одговори захтевима који из социјалног окружења делују у виду притисака као што су награда и казна, похвала и оцена.

Теорије мотивације које се баве пореклом, развојем, природом и врстом мотива (инстинктивистичка, културолошка, хуманистичка, теорија социјалног учења и друге) по правилу дају предност одређеном типу/врсти мотивације.

¹ Упоредити: М. Николић, *Принцип свесне активности*, у: *Методика наставе српског језика и књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 117.

² С. Хрњица, *Општа психологија са психологијом личности*, Београд, 1990.

Иако су унутрашњи и спољашњи мотиви подједнаки покретачи наших активности, за наставу је од посебне важности да се афирмишу и на пригодан начин примењују она научна гледишта која унутрашње мотиве истичу као основу за разумевање људског понашања. Нарочито је корисно објашњење које дају психолози хуманистичког усмерења. Они сматрају да су људи стално мотивисани урођеном потребом за реализовањем сопствених посебних могућности. У том смислу, да би ученик био подстакнут на одређену активност, треба му омогућити да доживи сопствену компетентност и актуализацију.

Свеукупна школска настава треба да, у највећој мери, развија унутрашњу (интринзичку) мотивацију ученика. На њој се заснива и савремено проучавање књижевног дела, које се афирмише као стваралачки чин проистекао из читалачког задовољства, уметничких доживљаја и истраживачке делатности ученика. Оваква настава, која задовољава потребе ученика за афирмацијом, самопотврђивањем и знањем, приближава се стваралачкој делатности аутентичних уметника и научника, која је и сама у великој мери мотивисана унутрашњим разлозима.

Од користи је знати да на мотивацију за рад утичу и одређене потребе. Према утицајној Масловљевој теорији мотивације, потребе су подељене у две хијерархијски уређене класе: основне потребе или мотиви недостатка и метапотребе или мотиви обиља. У основи ове пирамиде налазе се физиолошке потребе, затим долази потреба за сигурношћу, за љубављу и припадањем, за поштовањем и угледом, а на самом врху лествице су потреба за сазнањем, естетска потреба и потреба за самоактуализацијом. У редоследу њиховог јављања постоји закономерност по којој је подмиривање/задовољавање ниже или основне потребе услов за јављање оних виших. Иако емпиријска провера није недвосмислено потврдила или оспорила Масловљеву хијерархијску теорију мотива, ова теорија може да има практичне импликације у настави. Јер неки ученици долазе у школу болесни, неки се не осећају сигурно и нису прихваћени у разреду, неким је угрожено самопоуздање, па се може претпоставити да ће, услед тога, бити мање мотивисани за рад и пренебрегавати своје обавезе. Нико не воли да доживи неуспех, а за ученике који се не осећају сигурно, прихваћено, афирмисано, он може да буде посебно тежак. Зато је важно перманентно планирање и стварање наставних околности у којима ће јачати одговарајућа мотивација, а помоћу ње самопоуздање и ефикасност у раду ученика.

Подстицање ученика за школско учење представља посебну врсту мотивације, која укључује доживљај школских активности као вредних и смислених. Мотивисана активност школског учења обухвата планирање, усредсређеност на циљ, свест о ономе што се жели сазнати, активно трагање за извором информација, задовољство постигнутим и одсуство страха или стрепње од неуспеха. Њено присуство укључује више од жеље да се учи, односно подразумева одговарајући квалитет учениковог менталног ангажовања које се састоји у

свестраној менталној обради предмета (садржаја) који се сазнаје.³ У теорији и наставној пракси мотивација се сматра једним од кључних чинилаца образовних и васпитних циљева школовања и сталног образовања.

Прворазредну улогу у јачању вољне активности током читања и тумачења књижевних дела имају одређене врсте мотивације, као што су *искусћивена, доживљајна, фанџазијска, асоцијативна, емџиџичка, хуморисџичка*. Свака врста таквог емоционалног, фантазијског или чулног ангажовања може да ствара околности у којима се ученик према делу односи *сараднички*. Несумњиво је, на пример, да лично искуство, као и уживљавање у субјективно искуство књижевних ликова и фантазија, омогућавају ученику да се уноси у уметнички свет, да се саживљава с њим и у машти га дорађује. Емпатија и пројектовање, саживљавање и поистовећивање емоционални су ставови у којима ученик прима дело, и, како је писао Илија Мамузић, „оплођује свој дух духом и уметношћу дела“.⁴

И вредна искуства из школске праксе показате/потврдиће нам да већи утицај на ученика имају књижевна дела која су дубље деловала на његов осећајни свет, закупила његову машту и дух, емоционално и морално га ангажовала. Познато је да се интересовање за читање књижевног текста код ученика млађег узраста појачава ако они могу да са књижевним јунацима поделе одговарајуће доживљаје и животно искуство. Овим се може објаснити појачано интересовање ученика 5. разреда за дела: *Поход на мјесеџ* Бранка Ђопића, *Прва бразда* Милована Глишића, *Десетџиџа* Ивана Цанкара, *Песме о мајџи* Бранка В. Радичевића. Занимљиво је да су учениџи 6. разреда *Десетџиџу* наводили као дело кога се сећају из претходног разреда и које препоручују млађим друговима. До овога податка дошли су, радећи на читанџи за 5. разред *По јуџиру се дан џознаје*, аутори овог приручника у анкети која се односила на програмске и факултативне текстове за тај разред. На примеру *Десетџиџе* потврдило се сазнање да се у раном детињству код ученика јавља развијен облик емпатије, па су они кадри да саучествују са јунаком приче, осете његове невоље и закључе да је стање у ком се налази израз његове дубоке, хроничне патње. Саживљавање са јунаком појачава њихову осуду одбојног држања и неразумевања средине у којој јунак живи и помаже им да увиде како се у причи испољава својеџврсни облик злостављања, које није само наношење телесног већ и душевног бола другоме. А у контрасту са овим појаџама ученик дубље схвата значај породичне љубави, солидарности и разумевања као хуманих вредности које се путем приче афирмишу. Тако је он на сазнајном путу кроз Цанкарову причу, која поседује велику мотивациону моћ, стално подстиџан да се према свету и смислу дела односи

³ Видети: Б. Требјешанин, Ј. Шефер, *Моџивација ученика, у: Учиџиџељ у џпраџи*, Београд, 1991.

⁴ И. Мамузић, *Оџлеџи из срџскохрџвајске насџјаве у средњим школама*, Геџа Кон, Београд, 1939.

на *активан* и *деловоран* начин. Рад на тексту садејствује са процесом уживљавања у субјективно искуство и понашање књижевног јунака. За тај процес у психологији се користи термин емпатија. Емпатија је облик самосвести и основа емоционалног склада са другим људима. Естетичко учење о емпатији подразумева емоционално стапање субјекта са објектом његовог естетског доживљаја. У новије време неки психолози (Д. Големан) о емпатији говоре као о важном својству емоционалне интелигенције у којем се налазе корени алтруизма и моралности. Јер разумевање другог, саучествовање са невољником и жртвом, као у *Десетници*, наводи нас да препознамо зло и да на њега реагујемо. На примеру Цанкаревог дела показује се да је емпатија, међу свим читалачким способностима које се успешно развијају наставом књижевности, од посебне важности у моралном васпитању ученика.

У развијању жеље и интересовања за наставу књижевности од значаја може да буде и мотивација хумором. Хумор обезбеђује одређен степен *будности*, *иријатности* и *смеха* и на тај начин омогућава стварање *ведре* и *кооперативне радне атмосфере*, подстичући ученика да се више ангажује у раду и да слободније износи своје доживљаје. Довољно је, на пример, да се пре интерпретације одређених шаљивих прича и песама оствари осврт на већ обрађена хумористичка дела, па да се код ученика јави расположење и воља да их читају. Наставна пракса потврђује нам да ведро расположење или предиспозиција за смех, као у наведеном примеру, могу да повећају вољност за рад, спремност за слушање и читање, доживљавање и тумачење књижевног дела.⁵

Више је разлога зашто су, приликом мотивисања и обраде књижевног дела, на хумор ослоњени саморадња и свесна активност ученика.

1. У психоаналитичким теоријама (Сигмунд Фројд, Ернст Крис) допадљивост комичног повезује се са његовим односом према инфантилном животу. Истражујући комично као предмет смеха, Ернст Крис тумачи да се под његовим утицајем могу одбацити основе логичке мисли и, враћајући се срећи детињства, уживати у давно заборављеној слободи.⁶ Вероватно се овим регресив-

⁵ Искуство из наставне праксе има теоријско поткрепљење у Фројдовом учењу о хумору и условима под којима се јавља комично. Фројд сматра да најповољнији услов за појаву комичног уживања представља опште ведро расположење, одређена предиспозиција за смех, када се све чини комичним. Уколико постоји предиспозиција, то ведро стање – еуфорију може изазвати једна једина досетка. Често ће се онај ко пође у позориште да гледа неку комедију, или ко се одлучи да чита комичну литературу, захваљујући тој намери смејати и оним стварима којим се не би смејао у животу. Штавише, може се смејати и при самом очекивању да се смеје или када види да комичар наступа иако овај још није ни покушао да га насмеје. (С. Фројд, *Досетка и њен однос с несвесним*, 1905, и: *Хумор*, 1928)

⁶ Упоредити: „Ако посматрамо његову (комичку) учестаност у психичком животу, најважнији или, пре, најјаснији однос комичног са детињством јесте оно што би се

ним карактером комичног (у значењу које му даје Ернст Крис) може објаснити и допадљивост комичног за ученика. У духу ауторовог тумачења, могло би се закључити да је књижевно дело са елементима хумора већ самим његовим присуством подешено да мотивише за своје читање.

2. У социологији културе, социјалној психологији и психоаналитичкој традицији је познато да се веза између појединаца унутар групних и колективних односа појачава у мери у којој се повећава њихова осећајна блискост, усаглашава њихово расположење. Ову покретљивост (флуентност) емоција најбоље илуструје појава тзв. заразног смеха. Испитујући како смех постаје групна ситуација, Ернст Крис објашњава да он тада не мора да буде нужна реакција на неки заједнички стимуланс, већ да сам по себи може да представља садржај и потврду савеза између насмејаних људи. Када се ограничи контролна и инхибитивна улога појединаца и ојача веза групе, онда мотив за смејање долази у позадину.⁷ Заразност смејања аутор види као „заједничку регресију“, у којој један део енергије ослобођене за смех потиче од уштеде, смањења утrophка, „који би се иначе употребио да се сачува наше одрасло понашање“.⁸

могло назвати регресивним карактером комичног. [...] Савршен пример овог типа понашања јесте задовољство у говорењу бесмислица; ту баратамо речима као што смо чинили кад смо били деца“. (Е. Крис, *Психоаналитичка истраживања у уметности*, „Култура“, Београд, 1970, стр. 222)

⁷ Упоредити: „Испитајмо како се то образује савез између насмејаних људи и смех постаје групна ситуација. Можемо ли се надати да помоћу илустрације о причању вицеа нађемо задовољавајући одговор? Аргумент против тога пружен је једноставним посматрањем: у групној ситуацији човек се може придружити смеху мада није потпуно упознат с поводом за смех, или уопште није упознат. У том тренутку смех није нужна реакција на заједнички стимулус. Смех групе више не тражи ‘мету’ смејања, он може сам по себи представљати и садржај и потврду пакта. Мотив за смејање доћи ће тако у позадину кад се веза масе довољно ојача, а истовремено ограничи контролна и инхибитивна функција појединца. Свако слабљење ега може да убрза то стање, а лака опијеност је најсигурнији начин.“ (Е. Крис, *наведено дело*, стр. 240)

⁸ Аутентично, шире објашњење илустровано је примером и наводи се у тексту који следи: „Почнимо с претпоставком да неки повод изазива заједничко избијање смеха међу посматраним људима – можда причање неког вица. Ово је пример познат из Фројдовога описа: комуникација једног искуства или узајамног искуства комичног кроз причање вица утиче на слушаоце као ‘позив на заједничку агресију и заједничку регресију’. Један део ослобођене психичке енергије – ако узмемо, на пример, агресивни виц – долази од уштеде у трошењу енергије за репресију, други део, добитак задовољства, долази од заједничке регресије и заједничког коришћења инфантилног начина мишљења. Добитак задовољства од регресије показује нам да одрасли захтева извесну катексу, то јест, трошење енергије да би се повиновао радним методама примарног процеса који избија у инфантилним начинима мишљења садржаним

У расправи о смеху филозоф Анри Бергсон износи тумачење да је уживање у комичном инкопатибилно са осећањем усамљености, јер је смех – увек смех једне групе. Штавише, он у себи крије неку задњу мисао о споразумевању, о некој врсти завере са осталим, стварним или само замишљеним људима који се смеју. Другим речима, смех мора да одговара извесним захтевима друштвеног живота и има друштвено значење у корисним циљевима општег усавршавања.⁹

Ефекат групног смеха, који појачава кохезију групе, користи се и у настави. Приликом обраде хумористичког текста успоставља се афективна блискост међу ученицима, али она се не испољава само као осећање заједничког задовољства и уживања већ и као појачана спремност за рад и колективно деловање. Кохезија колектива код сваког ученика јача вољу да се до циља дође личним и заједничким залагањем свих појединаца у њему. Уз то, ведро расположење у групи појачава осећање пријатности и атмосферу толеранције, у којој се боље и ефикасније ради, а, у исто време, ученик се навикава да прикладно поступа када се нађе у улози слушаоца и сабеседника, чиме се развија не само култура говора и комуникације већ и општа култура ученика.

3. Познато је да хумористичко дело изазива осећања ведрине, опуштености, задовољства код читаоца. Психологија овакве пријатне („здраве“) емоције, према основном хедонистичком, односно афективном тону који преовлађује на доживљајном плану, разликује од непријатних емоција. Добро расположење је генератор унутрашњег мира и задовољства. У његовој основи се налазе емоције које позитивно утичу на наше физичко и ментално стање. Модерна теорија о емоционалној интелигенцији¹⁰ овакве доживљаје, који у најширем виду обухватају осећања уживања и љубави, означава и као „конструктив-

---

у комичном одраслих. И тако смех указује на једно, у двоструком смислу, узајамно разумевање и узајамну кривицу.“ (Е. Крис, *наведено дело*, стр. 239)

⁹ Видети: А. Бергсон, *Смијех*, „Знање“, Загреб, 1987, стр. 20.

¹⁰ Емоционална интелигенција представља способност коришћења интелигенције у послу, међуличним односима и свакодневном животу. То је метаспособност која омогућава да се успешно користи не само „хладна“, апстрактна, логичка интелигенција, него и остале способности и вештине неопходне за здрав и успешан живот. Психолог Д. Големан сматра да те друге способности, односно особине личности, чине емоционалну (персоналну) интелигенцију. Склоп црта које сачињава емоционална интелигенција чине следеће способности: саморазумевање (сагледавање сопствених потреба, осећања, способности), самоконтрола (обуздавање „токичких“ и „деструктивних“ емоција, као што су бес или страх), самоувереност (самопоуздање и оптимизам), емпатија (разумевање осећања других уживљавањем), способности успостављања складних односа са другима и решавања интерперсоналних сукоба). (Видети: Д. Големан, *Емоционална интелигенција*, „Геопоетика“, Београд, 2002 и: Ж. Требјешанин, *Речник психологије*, „Стубови културе“, Београд, 2004, стр. 449)

не емоције“. У врсте конструктивних емоција спадају ведрина, опуштеност, пријатност, задовољство, срећа, дружељубље. Сматра се да су људи који имају развијену емоционалну интелигенцију успешнији у друштву и породици, и да су ментално и физички здравији и опуштенији. Са друге стране, зна се да негативни доживљаји, „токсична“ стања стрепње, страха, незадовољства и слично, могу да произведу висок степен тензије у настави, која слаби пажњу и спремност за рад код ученика, што се има у виду посебно када се ради о стварању кооперативне климе у настави.

4. Психолошка тестирања показала су да добро расположење (смех, задовољство, ведрина) повећава способност креативног мишљења и да повољно утиче на решавање интелектуалних и интерперсоналних проблема. Из ове чињенице психолог Данијел Големан изводи закључак да смејање, као врста усхићења, „помаже људима да мисле отвореније и да се слободније изражавају запажајући детаље који би, у супротном, могли да им промакну“. То није више само способност неопходна за креативни рад „него и вештина препознавања међусобних веза и предвиђања међусобних последица услед донетих одлука“.¹¹ Он образлаже интелектуалну корист доброг смеха у случајевима изнајажења креативних решења. Према једном истраживању, људи који су током теста креативног мишљења гледали видео-снимак са смешном омашком спикера дошли су до инвентивнијег решења од оних који су гледали филм о математици или увежбавали одређени задатак.

На основу наведених тумачења изводи се закључак да се значај хумора, ведрине и веселости може повезати са њиховом улогом у емоционалним и менталним процесима. Пошто је афективни потенцијал хумора и смеха несумњиво присутан и у настави, ту је хумор могуће успешно користити и у мотивисању ученика за рад на књижевном делу.

Мотивисање ученика за читање и тумачење књижевног дела и његово доживљавање, сазнавање и вредновање, корелативни су процеси који се налазе у узрочно-последичном односу. У настави књижевности различити извори мотивације проналазе се у три саодносна света, књижевном делу (естетски предмет), ученику (реципијент) и наставнику (личност и инструктивно деловање). Мотивисање хумором у првом реду изводи се из хумористичког текста, али не искључује остале видове испољавања хумора у настави (хумористичку тематику у приказивању доживљене стварности, духовитост у гледиштима и ставовима ученика, запажање смешног у људским поступцима) као изворе мотивације.

Од свих извора мотивације хумором највећи подстицај за развијање читалачких интересовања код ученика представља сам хумористички текст. У настави књижевности одломак или хумористички текст у целини могу се користити за мотивисање у следећим приликама:

---

¹¹ Д. Големан, *наведено дело*, стр. 81.

- ако се репрезентативним хумористичким одломком ученици мотивишу за читање дела у целини (на пример, хумористичким описима дечака Трте и Лазе Цврце из романа *Хајдуци* Б. Нушића мотивишу се за читање дела у целини; одломком са елементима хумора за читање „озбиљних“ дела као што су Ненадовићева *Писма из Италије*, дело *Животи и прикљученија* Доситеја Обрадовића и друго);
- када се одабраним одломком из једног дела ученици подстичу на читање другог, програмског дела истог писца (на пример, погодним одломком из приче *Поход на Мјесец* подстиче се читање других прича из збирке *Башића слезове доје* Бранка Ћопића);
- када се хумористичким делом једног писца ученици побуђују на читање дела других аутора истог књижевног периода (рецимо преко хумористичких прича и романа Стевана Сремца мотивишу се за читање других хумористичких и сатиричних дела епохе реализма у програму или, у другом случају, ако се путем одговарајућег избора песама из *Плавој жакети* Душана Радовића буди интересовање за друга и другачија дела савремених српских песника).

Пошто је мотивациони потенцијал хумора изразито значајан у настави, са његовим учинком рачуна се од почетног до завршног разреда школе. Добро је да се у школи чешће користи мотивација хумором и његово афективно деловање на ученике. Најбоље је када се то чини уз помоћ књижевног дела, али се дешава да подстицајност и естетска вредност хумористичког текста у настави нису искоришћене у довољној мери. То ће показати осврт на *Писма из Италије* Љубомира Ненадовића.

Писма из Италије објављена су најпре под насловом *Владика црногорски у Италији* у опозиционом листу „Србија“ у периоду од децембра 1868. до маја 1869. године. У приказу доживљаја и опсервација са путовања најзначајније место је дато Његошу. Путописац наводи околности у којима је упознао Његоша (Напуљ, март 1851; владика је испуљен болешћу и забринут због вести о Омер-паши Латасу, који се спрема у поход на Црну Гору), а у даље приповедање уноси и догађаје који се збивају током путовања. О пределима, знаменитостима и сапутницима с којима се на путу сусреће, путописац приповеда на лирски, осећајан начин. У обликовању Његошевог лика и ликова његових пратилаца (сердари Ђука и Андрија и перјаник Вукало) запажују се и елементи комике, која произлази из онога што се у литератури (Проп) назива „комика разлика“, а у датом случају се односе на цивилизацијске и етичке разлике и на укрштање супротних животних вредности.

Дани које је путописац са Његошем провео у Италији представљени су као најлепши део његовог путовања по свету. У *Писмима* Ненадовић је желео посебно да осветли Његошев слободарски лик. Како су она објављена у опозиционом листу који је крајем шездесетих година 19. века предводио у борби за

политичке слободе у обреновићевској Србији, Миодраг Поповић сматра да су имала и одређен политички смисао.¹²

У једном слоју *Писама из Италије* Ненадовић се показује као романтичарски песник, који на лирски начин, у пантеистичком духу оживљава величанствену лепоту природе, посебно драж напуљског пејзажа, односно топле напуљске зоре:

Путнику, кад је гледа, чини се да му се она умиљава; чини му се да се то лепо сунце само њему рађа и да га сва ова дивота зове у своје загрљаје (...) ¹³

Персонификована слика напуљске зоре доживљава се као симболични израз приповедачеве присности са светом и природом, којој он полетно хрли, јер у њој налази изворе радости и милине. Миодраг Поповић добро примећује да је лепота *Писама из Италије* у ствари „лепота пишчевог романтичног доживљаја света, који нас, по неким лирским тоновима, подсећа на Бранка Радичевића“.¹⁴

Други, доминантнији слој *Писама из Италије* чини приповедање о Његошу, којим је и сам Његошев лик стилизован на романтичарски начин: он је дат више као песник и слободар, него као црногорски владика. Међутим, у овом лику Ненадовић посебно истиче карактерне особине као што су: умност и интелектуална озбиљност, достојанство и родољубље, духовитост. Преко овог јунака, али и преко ликова Његошевих пратилаца, у Ненадовићеву путописну прозу улази хумор пун ведрине. Као писац, Ненадовић жели да развесели читаоца, да га смехом ободри и подстакне на оптимизам, па је његов хумор углавном топао и благ. Доживљај комичног потиче из различитих извора: он се производи путем комичних разлика између ликова који припадају различитим културама, путем анегдотске и вербалне комике, а некада и помоћу ситуационе комике и комичног у карактеру јунака.

Одговарајући одломци са елементима хумора налазе се и у школским читанкама.¹⁵ Осим несумњивих мотивационих вредности, хумористички одломци имају и низ наставних погодности.

¹² Видети: М. Поповић, *Историја српске књижевности. Романџизам II*, Београд, 1972.

¹³ Љ. Ненадовић, *Писма из Италије* (одломци), у: *Читанка за 8. разред основне школе*, Београд, Завод за уџбенике, 2008, стр. 52. Сва даља навођења из овог извора биће означена бројем стране у загради иза цитата.

¹⁴ М. Поповић, *наведено дело*, стр. 248

¹⁵ Видети *Читанку за 8. разред* (Завод за уџбенике, Београд, 2010). Ту су одабрани одломци који репрезентују важније особине Ненадовићевог путописа: субјективност и лиризам приповедања, хумор изражен у епизоди о Нероновим бањама и у Његошевом коментару делова Ненадовићевог списа *Обилић*, као и епизоде о Омерпаши и о ланцима у цркви Светог Петра у Риму. У овом избору посебно место је дато одговарајућим одломцима са елементима хумора, јер су они подстицајни за читање и обраду Ненадовићевог дела.

- Пружају доста уметничких података (појединости) о Његошевом књижевном лику и о карактеру различитих култура, којима припадају ликови у Ненадовићевом делу; адекватније представљају путописно-забавни карактер Ненадовићеве прозе; откривају функционалност комичног у обликовању и портретисању ликова и у дочаравању расположења наратора; омогућавају увид у комично као конституент смисла и порука дела; показују да интелектуална досетка учествује као комичко средство у стварању Његошевог књижевног лика (на пример, начин на који је Његош коментаришао делове Ненадовићевог спева *Обилић* говори о његовој виспренности и духовитости); износе ефекат смешног који настаје из цивилизацијских разлика и укрштања супротних животних навика (као у другом примеру, у Нероновим бањама).

На основу стручног увида у *Писма из Италије* (довољно је ако је увид на нивоу осврта, као што је изнето у тексту) и избора одговарајућих одломака, може се планирати овакво (или слично) подстицање ученика.

1. Пратите на који начин је путописац изразио своје доживљаје, утиске и рефлексије са путовања по Италији. – Чиме је све заокупљен и занет његов дух? – Анализирајте удео осећајног, лирског приповедања на читаоца.
2. Наведите уметничке чињенице помоћу којих ћете образложити зашто је у *Писмима из Италије* Ненадовић највише писао о Његошу. – Уочите особине које красе Његоша и ситуације у којима се оне испољавају. – Анализирајте како Његош реагује на вести које му стижу из Босне и Крајине. – При том обратите пажњу на његове речи, лице и изражајно понашање. – Како се јарост, која владику тада обузима, манифестује у његовом изгледу, држању и говорном испољавању владике? – Зашто он Омер-паши жели да прође „трагом свију потурчењака“ и да се на Страшном суду погледа „у очи са Обилићем“? За какву му кривицу изриче ову клетву? – Објасните зашто у цркви Светог Петра у Риму владика није целивао часне вериге. Протумачите смисао његових речи: „Црногорци не љубе ланце“. Које се свевремене вредности њима афирмишу? – Шта на основу истакнутих појединости закључујете о Његошевом карактеру?
3. Анализирајте који су уметнички чиниоци из путописа код вас побудили ведро расположење и смех. – У виду можете да имате одломак о посети Нероновим бањама или Његошев коментар одломака дела *Обилић*. – Шта је смешно у ситуацији у којој се у бањи затичу Ђука и Вукало? Добро је да запазите по чему се Ђукино понашање и Вукалов изглед разликују од средине у којој се налазе и да објасните зашто оно што је различито у датој ситуацији делује као смешно и шаљиво. – Анализирајте пример у ком се види Његошева досетљивост и

духовитост. – Образложите како комични елементи доприносе от-
кривању и карактеризацији Његошевог лика и ликова његових пра-
тилаца.

Хумористички одломци из Ненадовићевог путописа побуђују код ученика
смех и пријатне доживљаје, па се тим путем издвајају као *леја* и *занимљива*
месџа која привлаче пажњу и дуже се памте. У хумористички интонираној си-
туацији у Нероновим бањама смех извире из свакодневних животних прилика
у којима су се нашли Ђука и Вукало. Они не познају начин живота и навике
Италијана, па им бања не личи на лековито купалиште у коме се може ужи-
вати, већ на неку ђавољу рупу. Зато је Ђукино и Вукалово понашање, којим се
они издвајају из те средине, необично и смешно. Што су разлике оштрије, то је
њихов комични потенцијал већи.¹⁶ Овде је остварен Вукаловим изгледом (из
рупе са топлем водом излази сав знојав и прљав) и Ђукиним необичним пона-
шањем и речима: „Ђе си, јадан Вукало? Ја мнија е погибе у ту ђавољу бању!“ Са
старијим ученицима, а посебно са ученицима средње школе ове речи се могу
коментарисати и шире, као пример комике подстицане типовима културних
разлика. Према распрострањеном схватању нашег народа, рупи (јами, про-
валији) придаје се смисао доњег света или приступа у њега.¹⁷ Исти образац
архаичног мишљења у Ђукином доживљају у то кобно место уводи и Вукала.
За њега је бања материјализована представа провалије којом се улази у други,
доњи свет.

Пажњу путописца заокупља посебно владика. У његовом лику наглашавају
се брижност и озбиљност, мотивисане приликама у Црној Гори. На вести које
му одатле стижу владика реагује осећањима која се испољавају у целокупној
његовој појави. Издваја се изражајан опис његовог лица:

Нигда га дотле нисам видео у јарости. Речи су му летеле као зрна из
пушке; из његових очију уклонио се беше онај благи, замишљени поглед.
Тиха лака румен прелазила му је преко образа, и прикупљала се на јагоди-
цама; па је опет за час ишчезла, и остављала после себе још веће бледило
него што је пре било. Није друкше, него кад утреш капљу црвеног вина са
најфинијег, белог, карарског мермера. (52)

¹⁶ О комици разлика В. Проп каже: „Ако се сложимо да сваки народ има своје спољашње
и унутрашње норме живљења које се конституишу са развојем културе, онда ће нам
се све оно што овим нормама не одговара чинити смешним. Овде се крије разлог за-
што нам тако често странци изгледају смешни. Они су заправо смешни само уколико
се нечим издвајају, својим необичностима разликују од оних код којих су допутова-
ли“. (В. Проп, *Проблеми комике и смеха*, Нови Сад, 1984, стр. 56.)

¹⁷ Упоредити: В. Чајкановић, *Доњи свет код сѣарих*, у: *Миш и религија код Срба*, на-
ведено издање, стр. 77–99, и: *Словенска мишологија: енциклопедијски речник* (редак-
тори Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић), Септер Book World, Београд, 2001,
стр. 427.

Иако су прилике тешке јер земљи прети опасност од Омер-паше Латаса, владика је сачувао душевну и интелектуалну снагу којом их превазилази. Она се манифестује у понашању и говорном испољавању, посебно путем духовите досетке. У једном случају досетка је добронамерна и критичка реакција на спилатељски поступак у делу *Обилић*.

Тога дана донео сам му две-три стотине стихова о Обилићу да му читам. Желео сам да видим како ће му се свидети овај први покушај моје драмске поезије. Како се спусти у своју велику столицу и мало од љутње утиша, замолим га да му читам *Обилића*, и он пристаде. Читао сам му како кнез Лазар говори на збору војвода, и како му војводе одговарају. Бојао сам се да му не будем досадан са читањем; зато сам често застајкивао и питао: „Хоћу ли даље читати?“ „Читај, чоче! Шта ме питаш!“ Кад сам прочитао све што сам имао, упита ме: „Је ли то цијело прво дјејство?“ „Није, господару; него је то друго дјејство“, одговорих му ја. „А што ми нијеси“, рече, „читао најпре прво дјејство?“ „Оно још није написано.“ „Како то!“ „Нисам имао стрпљења, него сам почео одмах друго дјејство“, одговорим му ја. На те речи он се слатко насмеје; узме мој рукопис, и, разгледајући га, рече опет гласно смејући се: „*Да си њочео одмах са њејим дјејсџвом, љрије ди дио љоџов*“. (52–53)¹⁸

У другом примеру, у инвективи на лажне вредности којима се клањају као реликвији, досетка је узвишени и супериорни гест патриотизма, који је сажет у речима „Црногорци не љубе ланце!“

У цркви Светог Петра, као особита светиња, чува се ланац којим је свети Петар у Јерусалиму у тамници био везан. [...] Калуђер, кад га показује отменим путницима, са великом пажљивошћу отвара скрињу, вади ланац из памука, и, са особитом побожношћу и смиреношћу, приноси га поклоницима, те га они – клечећи, са скрштеним рукама – целивају. Кад је калуђер принео владици ове вериге, владика их одмах узе у своје руке, растеже их да види колике су; и, чудећи се како су дугачке, рече: „Ала су га добро везали!“ Затим их врати одмах калуђеру, који од чуда једва је могао запитати: „Зар их неће Ваша светлост целивати!“ Владика му, полазећи одговори: „Црногорци не љубе ланце!“ (53)

Одабрани хумористички одломци представљају експресивне пунктове са којих се могу сагледати и све друге битније вредности и стваралачки поступци у Ненадовићевом путопису *Писма из Иџалије*. Зато се на основу њих ученици могу мотивисати да прочитају већи број одломака или дело у целини и тако га свестрано упознају анализирајући не само његову хумористичку него и лирску и озбиљну тематику.

¹⁸ Подвукла Љ. Б.

Хумористички текстови или одломци имају прворазредну улогу у образовању и васпитању ученика јер омогућавају да се, често боље него у другим текстовима, ученици уживе у уметнички свет дела, да у њему уживају и да афективним путем, помоћу смеха, увиђају и просуђују његове битније вредности. У том смислу, и сама обрада књижевних дела увек се може усмерити према хумору као једном од интеграционих чинилаца.

Хумористичка приповетка и роман су предмет школске интерпретације, али се хумористички одломци могу користити и у другим подручјима наставе књижевности и српског језика – у граматички (као пример за откривање језичких појава и њихове експресивности) и настави писмености (као узор за оригинално хумористичко причање, духовито извештавање), у стилским вежбама и у оспособљавању ученика за тумачење експресивних одлика песничког језика у средствима вербалне комике, алузији, иронији, контрасту, хиперболи, градацији, анегдоти. Књижевни текст може бити литерарно подстицајан за приказивање доживљене стварности јер уметнички свет побуђује сећање на личне доживљаје, виђену предметност и познате особе. Зато се ученици поводом прочитаних дела упућују да приказују асоцирану тематику. Атрактивни романи за децу, као што су *Хајдуци* Бранислава Нушића и *Орлови рано леће* Бранка Ћопића, обично подстичу тематику о дружењу, несташлуцима и авантурама. Поводом ових и других дела о дечјим дружинама могу се обрађивати одговарајуће шаљиве теме, на пример: *Испричаћу вам нешто смешно*, *Послујте који ме засмејавају*, *Несклад између жеља и способности*, *Савремена јокондирена шиква*, *Свако време има своје Феме*. Закључује се да шаљиве народне приче, анегдоте и хумористичка места у књижевним делима уопште успешно подстичу хумористичку тематику за приказивање доживљене стварности. То су теме под следећим насловима: *Сви смо јрснули у смех*, *Шала је успела*, *Смешан одговор на часу*, *Анегдота из ђачкој живој* и друго.

У настави се извор мотивације може наћи у ширем хумористичком испољавању ученика. Шаљиво причање је стваралачки чин. Ведрина и добро расположење у настави могу бити побуђени добрим избором хумористичке теме за говорне и писане вежбе, домаће задатке, писмене саставе. Да би ученици у том раду постигли ваљане резултате, треба их плански обучавати и на методичан начин уводити у хумористичко приповедање и описивање. Ово се може остварити на више начина:

1. упућивањем ученика да читају и угледају се на узорне хумористичке писце (Чехов, Твен, Нушић, Ћопић), на шаљиве народне приче које воле да читају, на комедије, филмове и глумце, које воле да гледају;
2. нуђењем гледишта (углова посматрања) која омогућавају да се личности, појаве и догађаји, који се описују, или о којима се приповеда, сагледају на хумористички начин (истицањем њихових смешних поступака и речи; проналажењем смешних ситуација створених за-

меном, забуном, прерушавањем; уочавањем комике у подражавању, у сличности, у повлађивању накарадном укусу и навикама; комичним преувеличавањем и карикирањем одређених појава и особина као што су покондиреност, брзоплетост, лаковерност);

3. запажањем смешног у поступцима и изгледу комичних типова какви су: ситничар, цепидлака, закерало, педант, замлата, каћиперка;
4. коришћењем сликовитих израза (фразема), изрека и пословица у хумористичком приповедању и описивању ових и сличних типова (на пример, замлата, „млати празну сламу“, „пресица из шупљег у празно“, „сецка воду пилићима“; ситничар, цепидлака и закерало траже „длаку у јајету“ и терају „мак на конач“; педант истражује „Маркове конаке“, „туче воду у авану“, „цепца длаку на четворо“; каћипер и ветропир „мало једу, ал' се лепо носе“, „иду као сапета квочка“, „иду као по јајима“; замлата „зврчи као муха у празном лонцу“; уображенко „да нема носа, пасео би траву“);
5. охрабривањем ученика да се на хумористички начин осврну на своје мане и слабости, односно да их виде у „искривљеном“ огледалу или очима неког другог;
6. истицањем хумористичке тематике у народним изрекама и пословицама и њиховим образлагањем и обрадом.

Као пример, наводимо хумористичку тематику под следећим насловима:

Држ' се њројо, на свадби сам дила (У народу се ово каже када неко после какве части поново једе.)

Видла жаба ће се коњи кују ња и она диџла ноју (Вук је забележио да се ово у шали пева уз чашу рђи, тј. човеку који није ништа, а прави се да је нешто велико.)

Мало једе ал' се лејо носи.

Кад се њиква њокондири (Мисли се кад се погосподи онај коме не приличи, или када се почне стидети свог пређашњег стања.)

Нашла слика њрилику; Сасџала се лажа и њолажа; Сваки Циџанин своја коња хвали

*Весело срце кудељу њреге; Свака је шала њола истџине*¹⁹

Хумористичка тематика има широк, свевремени значај и васпитне вредности. Она обухвата људске слабости и друштвене појаве које се не могу локализовати јер имају корене у самој природи људи. Зато је увек актуелна и занимљива, нарочито када се хумористичка тема добро анализира. Ако је у питању тема под насловом *Држ' се њројо, на свадби сам дила*, да издвојимо један пример,

¹⁹ Наведено према: Вук Стефановић Караџић, *Српске народне њословице*, у: *Дела Вука Караџића*, приредио М. Пантић, „Просвета“, Београд, 1969.

ученици се могу подстицати у више праваца: да духовито представе особине облапорне особе (њено понашање, телесни изглед), или да опишу ситуацију у којој је стидљивко поред богате трпезе остао гладан, или да се духовито наругају „ноблесу“ који се окупио на популарном пријему за „веома важне особе“ на коме су све вредности, од материјалних (храна), до духовних (врлине) изокренуте у своју супротност.

Пријемчивост за хумор појачава се развијањем мноштва способности и васпитних вредности код ученика као што су: самопоуздање и оптимизам, толерантност и разумевање других, добродушност, самокритичност, емоционална и интелектуална зрелост. Зато је развијање осетљивости за хумор, за његово доживљавање, стварање и тумачење, један од трајних циљева наставе књижевности и српског језика. Добра настава отвара врата култури активног учења, критичког мишљења, креативног писања... Она ствара самосвојне и аутономне личности, ученике који познају и развијају своје вредности и могу да се непоткупљивим смехом супротставе кичу и шунду у друштвеном животу.

6. СВЕСНА АКТИВНОСТ УЧЕНИКА У ОБРАДИ КЊИЖЕВНОГ ТЕКСТА

У историји наставе књижевности у школи може се издвојити више методичких система, који се доводе у везу са различитим схватањем циљева наставе и са разликама у концепцији њене педагошке и друштвене функције.²⁰

Методичке системе наставе књижевности обележио је променљив однос према ученику као учеснику у настави и према наставном градиву помоћу кога се он образује и васпитава. Прекретницу у развоју модерне наставе представљало је програмско и методолошко померање књижевног дела у средиште наставног и сазнајног процеса и афирмисање свесне активности и саморадне ученика као примарних, прворазредних чинилаца у односу између књижевног дела и ученика/читаоца. У околностима високопродуктивне наставе књижевности, која је истраживачки и проблемски усмерених, сазнајна делатност и резултати рада у највећој мери су условљени путем *радне моћивисаности, емотивне анијажованости и мисаоне активности* ученика.

²⁰ Д. Росандић неке методичке системе групише бинарно (догматско-репродуктивни, репродуктивно-експикативни, интерпретативно-аналитички, проблемско-стваралачки и корелацијско-интеграцијски) а друге издваја појединачно (комуникацијски, отворени, мултимедијски, тимски систем). На њихово формирање, како сматра Росандић, утицала су променљива схватања садржаја наставног градива и структуре предмета књижевности у школи, као и методска усмереност и сврховитост наставе. (Упоредити: Д. Росандић, *Методика књижевне одгоја*, Загреб, 2005, стр. 203 и даље)

У савременој настави полазиште за обраду књижевног дела налази се у методичкој теорији и пракси *стваралачке наставе* књижевности, у којој је књижевно дело темељни предмет проучавања и извор књижевног образовања и васпитања ученика. У настави која има стваралачки карактер ученик је субјект оспособљен да истраживачки делује, активно стиче знања и развија литерарне способности, речју, да реагује и потврђује се као делотворно биће.

Дидактичку и сазнајну основу стваралачке наставе чини схватање да је учење процес који се одвија помоћу свесне активности и саморадне ученика. Стваралачки, проблемски прилази и истраживачки рад у настави књижевности иманентни су самом предмету ове наставе, књижевном делу, и литерарној комуникацији која се успоставља у односу са њим. У овом подручју наставе ваљаност је у великој мери условљена степеном њеног стваралаштва.

Функционалним облицима рада може да се појача интеракцијски однос између ученика и књижевних садржаја. У таквим радним околностима од наставника се очекује да ваљано остварује своју менторску улогу. Менторски рад наставника почива на његовом инструктивном деловању и партнерству с ученицима, односно на методичкој умешности и инвентивности којима побуђује радозналост за читање и тумачење дела и антиципира његов сазнајни пут у свести ученика. Припремајући се за наставу, наставник се усредсређује на оперативно планирање, на стручно предвиђање и методолошко условљавање циљева и динамике рада. Успешној настави посебно доприноси његово умење да предвиђа, проналази и подстиче ефикасне облике образовне и васпитне комуникације ученика са естетским светом књижевног дела. Зато у средиште припремања долази оперативно предвиђање и стручно условљавање циљева и токова обраде дела, управо планирање оригиналних приступа и функционалних поступака којима ће се омогућити доживљајно ангажовање и истраживачко и критичко деловање ученика. У високо продуктивној настави стварање ефикасних начина рада и мотивисање ученика подешавају се према проналажењу методологије којом се богати и превазилази постојеће методичко искуство. Тако је тежња за оригиналним радом и инвентивним поступањем исходиште у ком се сусрећу сва ваљана настојања и активности наставника и ученика.

У средишту интерпретативно-истраживачке и проблемске наставе књижевности у школи налази се књижевно дело као *стваралачка ѝракса*. Његово читање, доживљавање и тумачење има примат над проучавањем теорије и историје књижевности, због чега се у први план рада истичу садржаји рецепције и интерпретације књижевних текстова условљени узрастом ученика (знање, читалачка вештина и искуство) и одговарајућим емоционалним и рационалним способностима, као што су емпатија и пројектовање, стваралачко и критичко мишљење, помоћу којих дело постаје предмет естетског уживања и спознаје. Облици рада путем којих се дело уводи у проучавање усклађују се с тумачењем да је оно естетски предмет који се конституише у *акцијима свессти*

примаоца, али се гледишта на конкретно дело, у складу са знањем и могућностима ученика, отварају и према *йоредбеним іледишійима* на садржаје у које се укључују и друга дела књижевног жанра, књижевне епохе и традиције.

Стваралачка настава књижевности рачуна на ученика који се преноси у дело и разложно га просуђује. Он читање не доживљава само као наставни задатак већ и као духовну потребу и естетско уживање. Читалачко умеће почива на чулној машти, на фантазијском, критичком и стваралачком мишљењу, на знању, запажању, памћењу. Ако је створила активног читаоца, настава књижевности остварила је јединствен и дугорочан циљ.

Савремено проучавање књижевности у школи показује да су рецепцијска комуникативност књижевног дела и свесна активност ученика саусловљене са начином на који дело *усмерава іледишійа и актіивносійи чийіаоца*. У таквим околностима побуђивање на свесну активност обавља се уз помоћ подстицајног методичког поступања, које уважава сазнајни процес, али се усклађује и са текстом, са стратегијом текста, његовом структуром и стваралачким поступцима, и са читалачком реакцијом/делатношћу ученика.

Када се књижевни текст укључује у сазнајне токове и васпитну и образовну комуникацију са учеником, онда се активира читава мрежа релација између текста и ученика. Ови претпостављени, али и саусловљени, *сараднички* односи могу се појачати ако се у складу с њима моделује адекватно методичко поступање, па се са одговарајућим гледиштима на уметнички свет дела усклађује проблемски рад ученика и инструктивно деловање наставника. При томе су сви облици наставног рада и методички приступи тексту ваљани у оној мери у којој су подстицајни за ученика, његова осећања, машту и стваралачко ангажовање. У настави у којој се књижевном делу прилази као стваралачкој пракси, која потврђује исправност примењених поступака, писац се не посматра само као уметнички творац дела већ и као методичар с којим треба да се сарађује. Зато се у методичкој литератури саветује да се наставни поступци и принципи не уносе споља у дело већ да се потраже у делу и тако настава моделује из самог њеног средишта. У оваквим наставним условима функционалне методичке радње у проучавању текста, као што су доживљајно и истраживачко читање, истраживачки задаци и пројекти, интерпретација текста, здружено јачају ученичку саморадњу у сазнавању и вредновању дела. Тада се у подстицајима за рад на тексту могу проблематизовати следећи елементи: персонална позиција читаоца и лирског субјекта или читаоца и приповедача, може се подстицати фантазијска активност, посебно чулна машта и унутрашња очигледност, побуђивати емоционално пројектовање читаоца у уметнички свет књижевног дела и слично.

Незаобилазни део припремања за обраду песме *Ала је лей овај свей* Јована Јовановића Змаја, на пример, обухвата мотивисање ученика на естетско перципирање и унутрашњу чулност. Оно се односи на проналажење и истицање

адекватних истраживачких становишта са којих ће се ученици емоционално пројектовати, замишљати и чулном имажинацијом оживљавати уметнички свет песме. Јер, у овој песми су сви мотиви, готово без изузетка, дати само у именичком облику. Они, дакле, нису конкретизовани, сликовито развијани и описно усмеравани, него су отворени за појачано чулно актуализовање. Помоћу десетак именица чије значење није ничим управљано према неком појединачном или посебном својству, отварања је могућност да читалац/ученик у њих унесе своје слободно поимање и лично доживљавање, да се уживи и прикладно актуализује уметнички свет песме и тако богати сазвучје њених сензорних, афективних и асоцијативних вредности.

Приликом тумачења *Ћулића Ала је леј овај свет* у првом плану наћи ће се гледишта и углови посматрања који омогућавају да се маштом и емпатијом призива и побуђује овако сугерисана „рајевина“:

Ала је леп
овај свет –
онде поток,
овде цвет;
тамо њива,
овде сад;
ено сунце,
ево хлад;
тамо Дунав,
злата пун,
онде трава,
овде жбун.
Славуј пева,
не знам гди –
овде срце,
овде ти!

Све што је у песми, у даху и усхиту, унето је у башту рајских лепота и сласти. Поток и цвет, њива и сад, сунце и хлад, Дунав који просијава златом – представљају мотиве поетског простора који се, премда је само именован, у чулној имажинацији насељава привлачним обиљем. Овде све живи и креће се, жубори, хучи, пева, опија мекотом и мирисима. Све узбуђује наклоном лепотом и осваја даровима чулног и љубавног уживања. Али овом обиљу у стваралачкој уобразиљи нема краја пошто се све недоречености и неодређености мотива могу попуњавати стално побуђиваним низом нових чулних слика. Тако се сугерише да се усхићење стиховима *Ала је леј овај свет*, које је на непосредан начин изражено већ на самом почетку песме, не мора тумачити само довођењем

у везу са лепотама представљеног света већ и са необичном моћи песме да читаоца подстакне на стваралачко уживање током кога се он уноси у свет песме, маштом га допуњава и прикладно актуализује.

Подстицање и развијање унутрашње чулности спада у врсту посебно оригиналних методичких поступака. Њих наставник ствара у складу с песмом, онда када интерпретацијско становиште методично подешава према стваралачким поступцима. У том смислу не превиђа се тежња узорног аутора да своје уметничке побуде подели са читаоцем, наговештена и путем настојања да се читалац уведе у средиште песме и тако му се омогући да њен уметнички свет посматра из централне тачке, односно са места на коме се лирски субјект налази у загрљају вољене жене. До овога уметничког средишта воде немирно чуло и променљива, динамична перспектива, која се помера од најдаљег „тамо“ до најближег „овде“. Прилогом „овде“ маркирана је стајна тачка субјекта који свет око себе посматра и запажа из непосредне близине. Али ова централна перспектива пренета је читаоцу на сугестиван начин, чиме се његова позиција приближила позицији лирског субјекта, с којим, тако, може да удружи своје искуство и доживљаје. У уметничком свету песме радозналом ученику понуђено је, дакле, становиште са кога ће се емоционално пројектовати, замишљати и чулном имагинацијом оживљавати уметнички свет песме. Зато проналажење и истицање адекватних видова истраживачке и стваралачке активности ученика у тумачењу уметничког света песме *Ала је лей овај свей* може да садржи овакво или слично прикладно подстицање.

Препусти се уметничком свету песме. Пустите нека те њиме воде жива машта и радознало чуло. Уживај у његовим лепотама. Оживи му боје, звуке, мирисе и покрете. Тумачи како доживљаваш и разумеш стихове „Ала је леп / овај свет“ у песми. – Уживи се у улогу лирског субјекта па заједно с њим оживи поетски простор. Анализирај уметничке знаке помоћу којих је сугерисан утисак о његовој гостољубивости и покретљивости. Нека ти при томе као путоказ послуже и прилози „овде“, „онде“ и „тамо“. Одреди где се у простору налази лирски субјекат. Подели с њим стајну тачку из које ћеш сагледати лепоте које му заносе чула и дух. – Анализирај шта га највише узбуђује и заокупља. У машти се задржи и на мотивима сунца и славуја. Спреми се да објасниш њихов симболични смисао. Тумачи како се преко слика природних лепота љубав уздиже на највећу цену.

Када је тежиште рада усмерено на оригиналан сазнајни пут који укључује појачану пажњу, више гледишта и фантазијско мишљење, ученик је позван да асоцира и ствара, да тражи сопствене путеве и решења, предњачи у оригиналном мишљењу и да развија доказни поступак којим потврђује своје утиске, тумачење и вредновање дела. Усклађивањем прилаза са персоналном ситуацијом назначеном текстом и са фантазијском активношћу и чулним искуством ре-

ципијента (укључивање активности и очекивања читаоца) остварује се могућност да се успостави близак контакт са светом песме и да се тај свет доведе у везу с учениковим расуђивањем о смислу и порукама песме. Наведени пример показује да се читалачка вештина ученика који је оспособљен за активну наставу књижевности афирмише кроз јединство чулног и логичког сазнавања, у виду фантазијског, емоционалног и рационалног ангажовања. Методичари говоре и о чулној имагинацији или унутрашњој очигледности, о стваралачкој машти, рационалној усмерености и критичкој радозналости према тексту, о „савезу срца и ума“ у приступу књижевном делу. Применом принципа „савеза срца и ума“, односно јединства сензибилности и ерудиције, стварају се услови да ученик у настави стваралачки реагује, да своје „ја“ отвори према новим искуствима и доживљајима, да мења и богати ранија искуства, открива нове истине, поставља нове хипотезе, развија аналогije, уочава логику процеса које упознаје, да се отвара према властитом доживљају, речју, да се потврђује као активно, делатно биће. Тако је проучавање књижевног дела подигнуто на ниво стваралачког реаговања („читаачевог одговора“), а наставни процес је усмерен на развијање стваралачких могућности ученика.

Треба нагласити да се са развојем теорије и праксе тумачења књижевности у настави стварају услови да се *читалачка компетенција* условљава знањем и способностима ученика да преузима улоге какве су му намењене у књижевним текстовима. Он открива претпостављене начине на које треба да делује и следи их приликом тумачења. Када је створила читаоца припремљеног да разуме смернице дела, настава књижевности је остварила један од својих приоритетних циљева. У њој је ученик оспособљен да чита књижевна дела различитих твораца, стилских формација и књижевних епоха, да их упоређује, вреднује и тумачи на стваралачки, поуздан и активан начин.

7. О СТАНДАРДИМА УЧЕНИЧКИХ ПОСТИГНУЋА ЗА КРАЈ ОБАВЕЗНОГ ОБРАЗОВАЊА У ОБЛАСИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Образовни стандарди за крај обавезног образовања односе се на стечена знања, вештине и способности (компетенције) ученика. Везују се за појединачне наставне предмете и одређују на различитим нивоима сложености когнитивних процеса. Као пожељни *резултати учења*, они представљају описе оног што се очекује да ученик треба да научи, тј. да зна, разуме и уме да уради на крају циклуса учешћа у основношколском образовном процесу.

Приликом израде предлога стандарда за крај основног образовања, стручници тим се определио за следећи методолошки приступ²¹:

- дефинисање пожељних резултата учења на крају осмогодишњег образовног циклуса и њихово усклађивање с актуелним наставним програмима за основну школу;

- израда испитног инструментаријума (задатака, тестова) који поседују проверене метријске карактеристике (операционализација дефинисаних пожељних резултата);

- планирање и предлагање метода проучавања, наставних материјала, ресурса и потребних искустава ученика ради усвајања жељених знања и вештина и развијања потребних способности на најприкладнији и најефикаснији начин.

Мада се овај приступ ослања на прилагођене иностране приступе формирању и дефинисању стандарда ученичких постигнућа, он је у знатној мери адаптиран и преобликован у складу с потребама земље у којој живимо. Како су посебности, поготово кад је реч о наставном проучавању српског језика, књижевности и језичке културе, приликом одређивања ових стандарда наглашено присутне и важне за одређивање националног идентитета, значајно су уважени предлози, искуства, стручне и наставничке компетенције чланова тима за израду стандарда, те је поменути методолошки приступ представљао само полазиште, окосницу или базу за издвајање и образлагање исхода и формирање инструментаријума, а потом и дефинисање пожељних резултата учења.

Иако се у раду тежило што већем усклађивању стандарда са садржајем школског програма за предмет *српски језик*, важно је напоменути да је одређеним сегментима програма дат приоритет. При том се пошло од самеравања садржаја који је заиста неопходно уградити у основу која се стиче у обавезних осам разреда, као и од могућности будућег коришћења и примене стеченог знања. Управо из тог разлога приступило се диференцирању различитих нивоа сложености именованих стандарда, те су обликована три нивоа: основни, средњи и напредни. Такође, настојало се да се већина предвиђених и очекиваних резултата учења може самерити, тј. поуздано проценити, да би се, приликом испитивања, што приближније одговорило на питање: како ћемо знати да ли су ученици постигли пожељне резултате и развили нужне компетенције. С тим у вези, одређени су облик и начин провере остварења циљева. У изради инструмената за мерење остваривања стандарда ученичких постигнућа, приоритет је дат садржају који се дефинише у терминима мерљивог понашања ученика и може се проверавати тестовима. Остварен је и значајан помак у изради задатака веза-

---

²¹ Методолошки приступ на који се ослања израда стандарда је адаптиран *Резултатима учења усмерен исходом* (*Outcome Based Education Spady* 1988; 1993; 1994), осавремењен методолошким упутствима *Mc Tighe* и *Wiggins* (2003; 2004) и њиховим *Планирањем уназад* (*Backward Design*).

них за самеравање и вредновање апстрактних садржаја наставног предмета, као и за објективно оцењивање одговора отвореног типа и форме есеја.

Систем одређивања и разрађивања стандарда постављен је дефинисањем пожељних резултата учења на крају основног образовања, што омогућује даље разлагање образовних стандарда за сваки разред, сваку област у оквиру појединог предмета и сваку тематску целину унутар подобласти, у односу на узраст ученика. Као кључне карактеристике образовних стандарда наведени су:

- проверљивост спецификованих образовних исхода,
- фокус на темељима знања,
- кумулативност (узимају се у обзир сва битна знања која ученик стиче током образовања),
- диференцијација,
- разумљивост,
- изводљивост и
- обавезност за све.

За предмет српски језик образовни стандарди су формирани за области: *Читање, Писање, Језик и Књижевност*. Неке од формулација које су дефинисане као стандарди није било могуће тестирати задацима којима су испитивана остала ученичка постигнућа, али су оне укључене у завршни документ (нпр. у области *Књижевност*: ученик/ица развија потребу за читањем књижевноуметничких текстова и способност да се самостално служи књигом као извором сазнања, у области *Грамађика*: ученик/ица има позитиван став према дијалектима – свом и туђем – или разуме важност књижевног језика за живот заједнице и за лични развој...).

Природа оваквих тестирања и истраживања спроведених на ученицима није дозволила ни да се, као важна област у предмету српски језик, испитује језичка култура у оквиру усменог изражавања, али ће у будућим самеравањима ученичких постигнућа и та област морати да буде укључена у проверу која ће показивати реалну остварљивост предложених стандарда.²²

---

²² „У образовне стандарде, после одговарајућих испитивања и одређивања нивоа, треба укључити и област *Усмено изражавање*. Као основа за дефинисање стандарда у тој области може послужити следећи списак знања и умења: ученик правилно изговара гласове; поштује књижевнојезичку норму у говору; изражајно чита уметнички текст обрађен у настави и изражајно казује научен текст; препричава текст без сажимања или са сажимањем; зна да исприча о стварном или измишљеном догађају, у првом или трећем лицу, поштујући изворну хронологију или ретроспективно; уме усмено да обавести некога о нечему и опише нешто (да усмено сачини експозиторни и дескриптивни текст); уме да учествује у расправи; уме да формулише своје мишљење и да га јавно искаже и има изграђену културу комуникације (културу сопственог изражавања, као и слушања и поштовања туђег мишљења).“ Цитат преузет из увод-

На основу спровођених тестова у Србији, могло се закључити да ученици показују лоше резултате у области *Читанье*. Истраживања (увидом у национална и ПИСА тестирања) показују да су наши ђаци успешнији у продуктивном и аналитичком читању књижевних текстова него што је то случај с информативним текстовима. Због тога је веома важно на часовима српског језика ученике упућивати како да са разумевањем читају различите врсте текстова, а затим проверавати такво читање непознатог текста.

Нови програми, управо из тог разлога, предвиђају садржаје којима се наставници подстичу и обавезују да са ученицима раде на разумевању различитих врста текстова. Наиме, искази којима се описује шта ученик или ученица треба да зна и уме на крају примарног школовања сугеришу јасне наставне циљеве које ваља остварити. Они су усклађени и са испитивањима како се може радити на ојачавању читалачких компетенција ученика.

Док се у наставним програмима глобално наводе садржаји на којима ће се радити у оквиру једног разреда, описи стандарда, диференцирани по нивоима ученичких могућности и способности, представљају крајње исходе до којих се у раду с ученицима долази, уз коришћење програмских садржаја. Зато је пожељно да програми обезбеде довољан и адекватан материјал на коме би се, преданим радом, дошло до остварења тих исхода. Но, и усклађивање програмских садржаја са стандардима за крај обавезног образовања биће предмет даљих реформи у области *Српски језик*.

Примера ради, у области *Читанье* ученик се подстиче да проналази експлицитне и имплицитне информације у мање или више сложеним текстовима, линеарним или нелинеарним; да тумачи (интерпретира) текст тако што разуме његово основно и пренесено значење, препознаје намену текста, образлаже његове поруке и смисао, увиђа значај појединих делова текста за развијање његове основне идеје, издваја чињенице којима се илуструју и доказују ставови изнети у тексту и сл. Потом, ученик се подстиче да уочи и образложи исту информацију различито исказану, да повезује информације у оквиру једног или више текстова, да закључује о утемељености сложенијих тврдњи о тексту, промишља и вреднује текст, издваја делове текста који поткрепљују различите ставове, пореди и критички вреднује формално-садржинске одлике текстова на основу свог знања и читалачког и животног искуства.

Зато је за наставу српског језика посебно значајно проучити описе резултата учења у овој области и поступно се с ученицима кретати од основног нивоа, усложњавајући обим вештине читања и читања са разумевањем.

Следећи пример показује како се један стандард у поменутој области шири и усложњава. Док се на основном нивоу предвиђа да ученик чита текст с ра-

---

ника документа *Предлој образовних стандарда за крај обавезног образовања*, са сајта Министарства просвете.

зумевањем (наглас и у себи), средњи ниво укључује и различите стратегије читања: летимично читање – ради брзог налажења одређених информација; истраживачко читање (читање с оловком у руци) ради учења, извршавања различитих задатака, решавања проблема и читање ради уживања. На напредном нивоу, у оквиру поменутог стандарда, проналазе се, издвајају и упоређују информације из два дужа текста сложеније структуре или више њих (према датим критеријумима).

Приликом испитивања читања примећено је да се многи задаци којима се испитују и вреднују ученичка постигнућа преклапају с облашћу *Књижевност*. Рецимо, искази којима се дефинише умеће ученика да протумачи различите елементе књижевног дела, позивајући се на само дело, или способност да изрази свој став о конкретном делу и да га образложи, могу се у потпуности везати за стандарде у области *Читање*. На пример, ученик издваја из текста аргументе у прилог некој тези (ставу) или аргументе против ње; изводи сложеније закључке засноване на тексту. Но, без обзира на ову чињеницу, стручни тим за израду стандарда сматрао је да се област *Књижевност*, због своје посебности и значаја и у научном и у уметничком смислу, мора издвојити од *Читања*. Иако се поједини сродни садржаји преклапају, они се посматрају с различитих становишта и њиховом реализацијом остварују се другачији наставни циљеви.

Како су стандарди дефинисани на различитим нивоима сложености когнитивних процеса, важно је истаћи да су постојећи нивои усклађени с ревидираном Блумовом таксономијом знања и когнитивних процеса²³.

На димензије когнитивних процеса можемо се осврнути и с аспекта методике наставе. Први проблем који се може наметнути након увида у низ – памћење, разумевање, примена, анализа, евалуација и креирање – питање је редоследа. Наиме, примена знања се често показује као знатно захтевнији процес, за који је неопходна и посебна врста обуке и увежбавања но што је то случај с осталим поменутим процесима. Други проблем стиче се у разумевању значења процеса анализе, који, у суштини, не можемо посматрати раздвојено од синтезе. Управо глаголи који се везују за овај процес – упоредити, рашчланити, резимирати, закључити, откривати, разликовати, повезати, преиспитати, комбиновати, преуредити и сл. – захтевају тзв. аналитичко-синтетички приступ

²³ Ревидирана Блумова таксономија (Anderson, Krathwohl, 2001) има облик дводимензионалне таблице. Једно је димензија знања (врсте знања које се учи, продукти учења), а друго димензија когнитивних процеса (који се користе за учење). Димензија знања садржи четири нивоа: чињенично, концептуално, процедурално и метакогнитивно знање), а димензија когнитивних процеса шест нивоа (памћење, разумевање, примена, анализа, евалуација, креирање). Виши нивои укључују ниже нивое и представљају сложенија знања и сложеније процесе – савладавање виших нивоа подразумева савладавање свих нижих нивоа. То значи да је ова таксономија хијерархијска класификација процеса и продуката учења.

(нпр. тумачењу књижевноуметничког текста) јер, да би се садржај упоредио са другим, да би се откривале појединости значајне за интерпретацију, да би се могло закључивати о различитим појавама у књижевноуметничком тексту, неопходно је синтетичко мишљење које аналитички приступ чини сврсисходним и утиче на обликовање различитих информација у креативно осмишљену и оригинално сагледану целину.

Евалуација и креирање везују се за напредни ниво у стицању знања и утичу на формирање највиших наставних циљева:

- оспособљавање ученика за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- упознавање језичких појава и појмова; овладавање нормативном граматику и стилским могућностима српског језика.

Поред покушаја да предвиђени стандарди прате школске програме, важно је самерити колико они могу да егзистирају и изван програмског садржаја, те колико су флексибилни у односу на дате садржаје. Може се рећи да управо они елементи овог документа, који могу постојати као изванпрограмски, дају могућност наставнику да развија аутономију у оквиру свог занимања, бира текстове (и књижевне, у оквиру допунског избора, и некњижевне, на којима ће се објашњавати програмски садржаји из језика, књижевности и језичке културе), као и редослед савладавања предметног садржаја и при том поштује значајне наставне принципе.

Приликом израде инструментаријума за вредновање ученичких постигнућа пошло се од методолошке поставке утврђене током вишегодишњег рада на пројектима Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања, у које је укључивана израда задатака за национално и критеријумско тестирање ученика различитих разреда основне школе (област *Српски језик*).

Начин на који ће се организовати будуће самеравање ученичких знања, вештина и способности донекле се разликује од већ утврђеног облика провере знања приликом полагања пријемних испита за средњу школу. После завршеног осмогодишњег школовања генерација осмака 2010/2011. полагаће малу матуру. Садржаји који ће у оквиру завршног испита бити тестирани, везиваће се за ученичке стандарде за крај обавезног образовања. У том смислу, ученици ће показати у ком обиму и на ком нивоу су досегнули исходе наставе српског језика и колике су њихове индивидуалне могућности.

У документу Стандарда²⁴ описано је шта заправо значе формулисани нивои ученичких постигнућа: „Нивои образовних стандарда описују захтеве различите тежине, когнитивне комплексности и обима знања, од једноставнијих ка сложеним. Сваки наредни ниво подразумева да је ученик савладао знања и вештине са претходног нивоа.

На првом нивоу описани су захтеви који представљају базични или основни ниво знања, вештина и умења. Очекује се да ће скоро сви, а најмање 80% ученика/ученица постићи тај ниво. На базичном нивоу налазе се темељна предметна знања и умења, то су функционална и трансферна постигнућа неопходна како за сналажење у животу, тако и за наставак учења. Знања и умења са основног нивоа најчешће су мање сложена од оних са средњег и напредног нивоа, али то није увек случај. Овде су смештена и она знања и умења која нису једноставна, али су тако темељна да заслужују посебан напор, који је потребно уложити да би њима овладали готово сви ученици.

На другом нивоу описани су захтеви који представљају средњи ниво знања, вештина и умења. Он описује оно што просечан ученик/ученица може да покаже. Очекује се да ће око 50% ученика/ученица постићи или превазићи тај ниво.

На трећем нивоу описани су захтеви који представљају напредни ниво знања, вештина и умења. Очекује се да ће око 25% ученика/ученица постићи тај ниво. Знања и умења с овог нивоа су трансферна, пре свега за наставак школовања. Компетенције са напредног нивоа по правилу су и когнитивно сложене од оних са базичног и средњег нивоа. То значи да се од ученика очекује да анализира, упоређује, разликује, критички суди, износи лични став, повезује различита знања, примењује их и сналази се и у новим и нестандартним ситуацијама.

Детаљније образложење садржаја стандарда по нивоима, исказима и областима, уз приказ одабраних задатака којима се ти искази могу мерити, дати су у посебним приручницима за поједине наставне предмете, намењеним наставницима.“

Задаци који ће за то бити осмишљавани могу се сагледати и као модели по којима ће наставник стварати нове примере за вежбање, а стручна већа наставника српског језика ваљало би да започну прављење такозване „банке задатака“ у којој би се чували разноврсни примери за испитивања ученичких постигнућа.

Поједини садржаји области *Читање* и области *Књижевности* природно се преклапају, а задаци ће бити осмишљени тако да се стандарди за крај обавезног образовања испитују на различитим типовима текстова.

²⁴ *Предлоі сїандарда за крај обавезної образовања*, Република Србија, Министарство просвете и спорта, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2007. www.mp.gov.rs

Према типу захтева, задаци се могу поделити на следећи начин:

а) задаци отвореног типа:

- кратак одговор,
- есеј;

б) задаци затвореног типа:

- вишеструки избор,
- табеле.

Задаци затвореног типа примерени су испитивању садржаја из области *Језик*, док из области *Књижевности* решавањем оваквих задатака ученик показује у ком обиму је савладао књижевнотеоријске садржаје, термине, особености књижевних епоха и стилова; препознаје ли текстове обавезне лектире која је у школском програму (одабрана дела српских класика); разуме ли употребу одређених језичкостилских средстава и сл.

Испитивања везана за разумевање идејног слоја текста, у оквиру интерпретације (тумачења књижевног дела), уз укључивање аналитичко-синтетичког, компаративног и проблемског приступа књижевноуметничком тексту, поузданије се могу спровести давањем задатака отвореног типа (у форми кратког одговора или есеја), али су такви задаци захтевнији за прегледање и оцењивање.

Процењивање одговора код задатака есеја посебно је сложено и може бити мање објективно од бодовања одговора који се дају заокруживањем, подвлачењем, повезивањем или спаривањем датих примера или предлога решења. Ипак, многи елементи предложених стандарда за крај основног образовања поузданије се могу проверити задацима отвореног типа, нарочито кад је реч о областима *Књижевности* и *Писање*. У том смислу, као и при оцењивању писмених састава (домаћих задатака, писмених вежби, писмених задатака), наставнику се сугерише да у вредновању ученичког одговора типа есеја самери колико су остварени следећи стандарди:

- ученик саставља експозиторни, наративни и дескриптивни текст који је јединствен, кохерентан и унутар себе повезан;
- ученик саставља разумљиву, граматички исправну реченицу;
- ученик свој језик прилагођава медијуму изражавања (говору, односно писању), теми, прилици и сл.; препознаје и употребљава одговарајуће језичке варијетете (формални и неформални);
- ученик зна и доследно примењује правописну норму.

Пре израде задатака отвореног типа ученик се обавештава на шта посебно да обрати пажњу док своје мисли организује у писмени одговор. Подстиче се да размишља о томе колико су јасне (разумљиве и граматички тачне) реченице које бележи; колико је убедљива слика атмосфере или дешавања изнетих у задатку; да ли је одговорено на задату тему; да ли је начин изражавања прилагођен теми; како су примењена правописна знања; има ли рад одговарајуће

композиционе елементе (каква је структура састава); у којој мери су забележене мисли међусобно повезане, јединствене; да ли је садржај одговора прилагођен писаном начину изражавања који се од усменог може разликовати и по избору речи и по сложености реченице; јесу ли у раду истакнути елементи који су важнији и значајнији у односу на оне који су споредни (мање битни); колико су поуздано поткрепљене тврдње којима се доказују (аргументују) одређени ставови...

Овакво наставничко поступање допринеће изради бољих писмених одговора ученика, а процењивање одговора добијених у облику састава биће објективније.

У области *Језик* задаци ће бити постављени такође спрам захтева стандарда, различити по типу и форми. Примери за ове задатке преузимаће се из ауторске и народне књижевности, свакодневног говора, научних и научнопопуларних дела, часописа и сл., са жељом да се и тако покаже колико је наука о језику свуда око нас.

Многим примерима и питањима ученици ће бити подстицани да уоче како стечено знање могу применити у свакодневном животу; да размишљају о правим животним вредностима, развијају критички дух, креативно мишљење, оригиналност, машту, као и дух толеранције, уз уважавање различитости.

Увођењем бираних примера различитих типова текста у задатке ваљало би тежити истицању хумористичне ноте, указивању на занимљивости из многих животних области, укључивању ученичког предзнања и стеченог животног искуства у решавање понуђених задатака. Извесна пажња може се поклонити и изгледу задатака, тј. графичким решењима.

Важност постојања стандарда за крај основног образовања из области *Српски језик* лежи и у томе што се, преко овако дефинисаних исхода ученичких постигнућа, нуди могућност ширења практичних наставних циљева, значајно се уважава принцип индивидуализације у настави и ствара се добра основа за даљи развој и напредовање сваког ученика. Претпоставља се да ће задаци, којима се проверава мера одређених нивоа знања, бити пре свега привлачни ученицима и да ће се њиховом решавању приступити као забавном садржају, уз задовољство које прати разоткривање проблема, што додатно доприноси квалитетнијем учењу и трајнијем запамћивању градива, као и његовој даљој употреби у стварном животу.

8. КОЛИКО ПОЗНАЈЕМ КЊИЖЕВНОСТ (РЕШЕЊА ЗАДАТАКА ИЗ РАДНЕ ВЕСКЕ)

1. рефлексивне, социјалне

2. а) балада, б) бајка, г) новела ђ) љубавна песма

3. б) субјективност

г) сажетост израза

е) ритмичност

4. а) *Ройсџиво Јанковић Сџојана* 4

б) *Кнежева вечера* 2

в) *Бој на Мишару* 5

г) *Диода Јакишића* 3

д) *Урош и Мрњавчевићи* 1

5

1. Анђелија

2. Илија Бирчанин

Женидба Душанова 3 6

3. цар Душан

4. Дмитар Јакишић

Женидба краља Вукашина 7 9

5. Марко Краљевић

6. Милош Војиновић

Почетак дуне њрошив дахија 2 8

7. Вукашин Мрњавчевић

8. Алекса Ненадовић

Диода Јакишића 4 1

9. Видосава

6. а) ...танка струка, а висока стаса,

коса јој је кита ибришима,

очи су јој два драга камена,

обрвице с мора пијавице...

дескрипција

б) Господара слуге послушаше,

отворише на авлији врата,

под гостима коње приватише,

Коње воде у подруме доње,

миле госте на бијелу кулу.

нарација

в) „Винограде, мили рукосаде,

ко је тебе мени засадио,

никада те веће брати неће!

монолог

- г) „Чедо моје, Милић-барјактаре,
 ће су свати, ће ти је ђевојка? (...)
 „О, старице, моја мила мајко,
 иду свати, не воде ђевојке... _____ дијалог

7. б) биографије владара и црквених поглавара

8. а) Белешке о људима, запажањима и утисцима понетим са путовања.
путопис

б) Хронолошке, датиране белешке о догађајима у којима је аутор учествовао у одређеном периоду. _____ дневник

в) Ретроспективне белешке аутора о успоменама на нека значајна историјска и културна збивања. _____ мемоари

г) Опис сопственог живота (или само одређених етапа) од рођења до тренутка писања. _____ аутобиографија

9. а) фуснота б) библиографија

10. 1. Опис лика, као у овом одломку, зове се _____ портрет.

2. – епитетима

– поређењима (у завршном делу последње реченице наговештени су елементи контрастног описивања)

11. а) метафоричном употребом глагола, придева и прилога

в) употребом презента и глаголског прилога садашњег

г) употребом синонима

12. Тема дела Милоша Црњанског Сеобе, које је по својој жанровској припадности (књижевној врсти) роман, узета је из историје угарских Срба у 18. веку. Радња се збива 1744. и 1745. године, у време кад је Вук Исакович предводио славонско-подунавски пук на војну против француског краља.

13. б) ретроспективно приповедање

14.

Д	Р	А	М	А			
И	Р	О	Н	И	Ј	А	
Ј	У	Н	А	К			
А	Н	Е	Г	Д	О	Т	А

Л	Е	Г	Е	Н	Д	А				
О	Н	О	М	А	Т	О	П	Е	Ј	А
Г	Р	О	Т	Е	С	К	А			

15.

4

– Нисам, бабо, ага од Рибника,
ја сам, бабо, твоје чедо Ива.

3

Ману сабљом Сенковићу Ива,
аги копље до руке просече.

2

– Што б' се, бабо, рува поплашио?
Ја с' не бојим ни жива курјака...

1

Књигу пише ага од Рибника,
па је шаље Сенковићу Ђурђу...

5

– Господа ми не би веровала
да сам тамо био на мејдану,
да оданде обележја немам.

16. А)

„ФЕМА (ухвати га за руку): Марш из моје куће, тражи мајсторице код твога оца, а не код ноблеса. Ух! (Наједанпут га пусти.) Ух! Усмрадила сам руку! (Дува у руку, па је после брише марамом.) Сад је морам три дана прати, док је опет у ноблес доведем.

ВАСИЛИЈЕ: Мајсторице, то није лепо од вас.

ФЕМА (полети на њега, па се опет тргне): Вуци се, кад ти кажем, из моје куће, или ћу тако пандуре дозвати.“

Б)

б) Дидаскалије помажу читаоцу драмског текста да замисли изглед сцене, односно амбијент; мимику, гестове ликова...

в) Дидаскалије (ремарке) представљају врсту упутства редитељу и глумцима како да поставе драмско дело на сцени.

17.

Слика мора у песми <i>Подне</i> Јована Дучића пуна је разноврсних, на необичан начин помешаних утисака светлости, боја, мириса, тишине...	ДА / НЕ
Аутор приповедака <i>Мрачајски њрошо</i> , <i>Јаблан</i> , <i>Кроз међаву</i> је Стеван Сремац.	ДА / НЕ
Песма Васка Попе <i>Очију њвојих да није</i> је елегична и сукоб међу ликовима је основни покретач радње у њој.	ДА / НЕ
У нашој књижевности најзначајнији представници романтизма су: Вук Караџић, Петар Петровић Његош, Бранко Радичевић, Ђура Јакшић, Јован Јовановић Змај и Лаза Костић.	ДА / НЕ

18.

	писац	књижевни род
1. <i>Покондирена њиква</i>	<u>Јован Стерија Поповић</u>	<u>драма</u>
2. <i>Писмо мајци</i>	<u>Сергеј Јесењин</u>	<u>лирика</u>
3. <i>Увела ружа</i>	<u>Борисав Станковић</u>	<u>епика</u>
4. <i>Горски вијенац</i>	<u>Петар Петровић Његош</u>	<u>епика</u>
5. <i>Сумњиво лице</i>	<u>Бранислав Нушић</u>	<u>драма</u>
6. <i>Светили њродови</i>	<u>Јован Јовановић Змај</u>	<u>лирика</u>

19.

20. а) Свети Сава	и	Тешан Подруговић	<u>НЕ</u>
б) Доситеј Обрадовић	и	Карађорђе	<u>ДА</u>
в) Бранко Радичевић	и	Петар Петровић Његош	<u>ДА</u>
г) Алекса Ненадовић	и	Љубомир Ненадовић	<u>НЕ</u>

21. 1. Јован Стерија Поповић	<u>1</u> Фема
2. Иво Андрић	<u>7</u> Реља Кнежевић
3. Добрица Ђосић	<u>8</u> владика Његош
4. Милош Црњански	<u>2</u> везир Јусуф
5. Лаза Лазаревић	<u>4</u> Вук Исакович
6. Растко Петровић	<u>5</u> Благоје казанџија
7. Петар Кочић	
8. Љубомир Ненадовић	

22.

1. ономатопеја 2. асонанца 3. алитерација

23.

ЛИРИКА	ЕПИКА	ДРАМА
<i>Ојомена</i>	<i>Бој на Мишару</i>	<i>Сумњиво лице</i>
<i>Свејли іродови</i>	<i>Сеоде</i>	<i>Ромео и Јулија</i>
<i>Очију њвојих да није</i>	<i>Деоде</i>	<i>Грађанин њлемић</i>
-----	-----	-----

24. Од колико строфа се састоји сонет? Од четири .

Упиши на линији назив строфе од четири стиха. Катрен .

Како се зове строфа од три стиха? Терцина .

9. РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ (РЕШЕЊА ЗАДАТАКА ИЗ РАДНЕ СВЕСКЕ)

ЗАДАЦИ ЗА „ЗАГРЕВАЊЕ“

- Издвој из текста и препиши на линије називе седам раса паса.

1. (кокер) шпанијел
2. препеличар
3. њу фаундленд
4. пудлица
5. дога
6. далматинац
7. афрички басенци

- Колико раса паса се сматра да је створио човек?
Сматра се да је човек створио више од двеста раса паса.

- Како се зове врста пса који не лаје?
Афрички басенци

- Према овом тексту, у којим крајевима света се сматра да пси једу само рибу?

Сматра се да пси на Камчатки и у Норвешкој једу само рибу.

- Према којој животињи пас показује необјашњиву нетрпељивост?

Према јежевима. Према мачкама. (Признаје се било који од ова два одговора.)

- Која врста пса заслужује да се помене у оваквом чланку, а то није учињено? Образложи свој одговор и запиши га.

Ученик, према сопственом нахођењу, може поменути неку врсту пса о којој се у овом чланку не говори. Прихватају се и одговори који су везани за псе мешанце.

ЗАСТАНИ И РАЗМИСЛИ!

- Наведи три особености паса које подржавају веровање да они воде порекло од изумрле врсте вука или шакала:

а) грађа скелета, лобање, вилице

б) живот у чопору

в) затрпавање измета

(признаје се и: чување хране за дане глади; прикривање трагова; оглашавање завијањем)

- На основу текста опиши пса који је радостан и спреман да се мази.

Пас који је радостан има размакнуте уши, исплажен језик, трепераво тело и размахан реп. Он је спреман да се мази, опуштен је (као и човек с којим се игра), спокојан и весео.

- Ако је, према овом тексту, тврдња тачна, заокружи Т, ако је нетачна, заокружи Н.

Дуговечније су расе малих паса.	Т	Н
Већина паса се боји јежева.	Т	Н
Сви пси лају.	Т	Н
Сви пси добро трче и пливају.	Т	Н

- Откриј којим вештинама пси баш и не могу да се похвале, па одговоре напиши на линијама.

а) У брзом трку не могу нагло да скрећу.

б) Пењањем на дрво не могу баш да се похвале.

в) Зазиру да ходају поред понора јер пате од вртоглавице.

- На основу текста објасни како пси регулишу желудачне сметње.

Да би из желуца одстранили остатке костију или хране која им не прија, знају да одаберу травке које ће да изазову повраћање или дијареју.

- Допуни табелу као што је започето. Неки подаци односе се на две животиње, а неке животиње су носиоци две особине.

	ЊУ ФАУНД- ЛЕНД	ПУДЛИ- ЦА	ДОГА	ПРЕПЕ- ЛИЧАР	ШПА- НИЈЕЛ	ДАЛМА- ТИНАЦ
Ко одлично плива?	мајстор- ски, плива и рони					
Ко је најхалапљивији?			дога јер дневно може да поједе четири кило- грама хране			
Ко има изузетно развијено чуло мириса?				расе ловачких паса, попут шпаније- ла или препели- чара	расе ловачких паса, попут шпани- јела или препе- личара,	
Ко уме да опонаша човека?		пудлицу одликује спосо- бност да опонаша човека				

	ЊУ ФАУНД- ЛЕНД	ПУДЛИ- ЦА	ДОГА	ПРЕПЕ- ЛИЧАР	ШПА- НИЈЕЛ	ДАЛМА- ТИНАЦ
Ко је неустрашиви чувар стада?	њу фаунд- ленд је снажан и неустра- шив чувар стада					
Ко може зубима да ухвати своју кожу?						далма- тинац је једини пас који зубима може да ухвати своју кожу

- Закључи из контекста шта значи реч *цуњавац* па напиши образложење.

Цуњавац је пас који има изузетно развијено чуло мириса, стално нешто њушка и добар је трагач.

ЧИТАЛАЦ – МАЈСТОР

- Заокружи слово испред наслова који се, као најпрецизнији, може дати овом чланку:

б) Најстарији човеков пратилац

- Посматрај други пасус као засебну целину, па издвој пет кључних речи које запажаш у њему.

домаћи пас

порекло (преци)

грађа

чопор (живот у чопору)

навике (особине)

- Заокружи слова испред две реченице којима се исказује субјективни став аутора овог текста.

б) Подвијање репа код пса подсећа на људско прикривање лица.

в) Уколико се пси спријатеље, помагаће један другоме у невољи.

- Објасни зашто је у завршном пасусу синтагма „израз лица“ стављена под наводнике.

Овде је поменута синтагма употребљена у пренесеном значењу. Она се користи за описивање људског лица које се мења у зависности од тога шта особа осећа, у којој се ситуацији налази, шта жели да постигне одређеном мимиком... Различит изглед лица код пса постиже се више механичким померањем ушију и вилице, него свесном променом израза.

- Издвој из текста једну тврдњу с којом се не слажеш или у коју не верујеш и објасни свој став.

Примери за тврдње:

- Пас једе све што и човек, и животињску и биљну храну, а подједнако му прија сирова, кувана или печена.
- У неким крајевима, као на Камчатки и у Норвешкој, пси једу само рибу, док у крајевима где роди много грожђа, као рецимо у Грузији, могу да живе само од гроздова овог воћа које откидају са чокота.

Могуће образложење:

Сматрам да није вероватно да пси могу да живе само од рибе или једући грожђе. Такође, има паса којима не прија једнако сирова и кувана храна, а неки пси не подносе кости. Пси не би смели да једу шећер који човек користи у исхрани. Алкохол им никако не прија.

- Напиши резиме (сажетац) овог текста у седам реченица.

Домаћи пас има латинско име *Canis familiaris*.

Најстарија је домаћа животиња чији преци потичу из каменог доба.

Одабирањем и укрштањем добијене су расе које највише одговарају човечким потребама, а могу да се поделе у две велике групе – ловачке и неловачке псе.

Пас једе све што и човек, и животињску и биљну храну, а подједнако му прија сирова, кувана или печена.

Сви пси добро трче и пливају.

Али, и поред свих заједничких особина, свака раса има одређене предности и мане, различитости и јединствености.

Осећања и намере животиње виде се и по положају тела и репа.

10. ПОПИС ЛЕКТИРЕ ЗАСТУПЉЕНЕ У ЧИТАНЦИ

Андрић, Иво

Књиџа / Иво Андрић. – У: *Панорама*, избор приповедака о деци. – Нови Сад: ИТП „Змај“, 1997. – стр. 74–92

Андрић, Иво

Мосџ на Жейи; Књиџа / Иво Андрић. – У : *Сабране ѿриповейџке* / приређивање и поговор Жанета Ђукић-Перишић. – Београд: Завод за уџбенике, 2008. – стр. 73–75, 224–229

Бановић Сџрахџиња; *Марко Краљевић* и *Муса Кесеџија*. – У : *Срџске народне ѿјесме II* / приредио Владан Недић. – Београд: Просвета, 1968. – стр. 191, 287. – (Дела Вука Караџића)

Бећковић, Матија

Прича о свеџиом Сави / Матија Бећковић. – У : *Изабране ѿсеме и ѿеме*. – Београд: БИГЗ, 1990. – стр. 263–264

Гибинс, Дејвид

Аџланџиџа / Дејвид Гибинс; превела Летиџија Мартини. – Београд: Лагуна, 2006. – стр. 23–30

Гревс, Роберт

Злаџино руно / Роберт Гревс; превели Боривоје Недић и Живојин Симић. – Београд: Просвета, 1957. – 589 стр.

Давичо, Оскар

Срџија / Оскар Давичо. – У : *Вишџња за зџдом*. – Београд: Просвета : Сарајево: Свџетлост, 1969. – стр. 11–14

Драџи и неџдраџи; *Момак и џевојка*; *Најљейиши мирис*; *Не мисле се уџиџи већ љуџиџи*; *Радосџи у ѿџмињању*; *Рџџа и џевојка*. – У : *Срџске народне ѿјесме I* / приредио Владан Недић. – Београд: Просвета, 1969. – стр. 203, 272, 344, 304, 345. – (Дела Вука Караџића)

Жениџџа Милића џарјакџара; *Смрџи Омера* и *Мериме*. – У : *Срџска народна књижевносџи* / приредила Марија Клеут. – Нови Сад: ИК Зорана Стојановића: Сремски Карловци, 2001. – стр. 96–99, 106–107

Задавников занимљиви водич кроз I српски устанак / Посебан додатак уз број 2761. – Београд: Библиотека NON PLUS ULTRA, 2005. – стр. 10–17

Јакшић, Ђура

Отаџбина / Ђура Јакшић. – У : *Сабрана дела Ђуре Јакшића; Песме*; приредбо, предговор и напомене написао Душан Иванић. – Београд: Слово љубве, 1978. – стр. 101–102

Јесењин, Сергеј

Писмо мајци / Сергеј Јесењин. – У : *Сабрана дела II* / Редакциони одбор др Милорад Живанчевић, Миодраг Сибиновић, Никола Бертолино. – Београд: Народна књига : Култура, 1966. – стр. 164–166

Ћсењин, Сергей

Писмо к матети / Сергей Ћсењин. – В: *Стихотворениџ и поемы*. – Ленинград: Советский писатель, 1956. стр. 188–189.

Јовановић, Јован, Змај

Ала је лей овај свей; Месечина – Ал' месеца нема; Тихо ноћи / Јован Јовановић Змај. – У : Певанија. – Београд: Просвета, 1968. – стр ...?, 31, 39

Јовановић, Змај Јован

Свейли іробови / Јован Јовановић Змај. – У : *Одабрана дела Јована Јовановића Змаја*; Певанија I. – Нови Сад: МС, 1983. – стр.

Караџић, Вук Стефановић

О српској народној џоезији / Вук Стефановић Караџић. – Београд: Просвета, 1964. стр. 134–138

Киш, Данило

Ноћ и магла / Данило Киш. – У : *Библиотјека Свјетски џисци, Дјела Данила Киша*. – Загреб : Глобус: Београд: Просвета, 1983. – стр. 7, 17–22, 25–27

Кочић, Петар

Кроз међаву / Петар Кочић. – У : *Одабране џријовейке II*. – Београд: Нолит – Школска библиотека, 1959. – стр. 107–123

Лазаревић, Лаза

Све ће џо народ џозлајџији / Лаза Лазаревић. – У : *Пријовейке*. – Београд: ИП „Рад“, 1966. – стр. 319–334

Максимовић, Десанка

Оймена; Пролетње њесме II / Десанка Максимовић. – У : *Песме* / уредник Живан Милисавац. – Београд : Нови Сад, ..., 1966. – стр. 24, 43. – (Српска књижевност у 100 књига)

Матавуљ, Симо

Пилијенда (Из Горње Далмације) / Симо Матавуљ. – У : *Сабрана дела Симе Матавуља; Пријовијке II*. – Београд: Завод за уџбенике : Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 2007. – стр. 361–364

Миловановић, Душан

По Светој гори ка Хиландару / Душан Миловановић. – Београд: Сезам Медико, 2004. – стр. 15–20

Молијер

Грађанин племић / Молијер – У : *Изабране комедије I* / приредио Решко Димитријевић. – Београд: Просвета, 1950. – стр. ....?

Немушти језик; Усуд. – У : *Дела Вука Караџића; Српске народне пријовијке* / приредио Мирослав Пантић. – Београд: Просвета, 1969. – стр. 69–71, 117–121

Ненадовић, Љубомир

Писма из Италије / Љубомир Ненадовић. / приредила Милојка Деспот. – Сарајево: Свијетлост, 1965, стр 40–41; 28–50, 51–53, 105

Ненадовић, Прота Матеја

Мемоари / Прота Матеја Ненадовић. – У : *Српска књижевност у сто књига*, књ. 20. – Београд : Матица српска : Нови Сад : СКЗ, 1957. – стр. 23–24, 63–66

Нушић, Бранислав

Сумњиво лице, Хајдуци / Бранислав Нушић. – Београд: Новинско издавачко предузеће „Јеж“, 1966. – стр. 41–48. – (Сабрана дела Бранислава Нушића)

Петрарка, Франческо

Канцонијер / Франческо Петрарка. – Београд: Просвета, 1974. – 126 стр.

Петровић, Петар, Његош

Горски вјенац / Петар Петровић Његош. – Београд: Просвета, 1947. – стр. 16, 32–33, 34, 36, 37, 53–56, 112–113

Петровић, Јасминка
У њојима; Добро дошли / Јасминка Петровић. – У : Бонтон. – Београд: КЦ, 2008. – стр. 15–17

Петровић, Растко
Африка (Са путописном картом Александра Дерока) / Растко Петровић. – Београд: Просвета, 1955.

Попа, Васко
Очију њвојих да није / Васко Попа. – У : *Песме*. – Београд: Просвета, 1968. – стр. 48

Поповић, Миодраг
Словенски аџија / Миодраг Поповић. – У : *Вук Стефановић Караџић*. – Београд: Нолит, 1972. – стр. 111–114

Почетак дуне њројив дахија; Боја на Мишару. – У : *Српске народне њјесме IV* / приредио Владан Недић. – Београд: Просвета, 1969. – стр. 100, 148. – (Дела Вука Караџића)

Речник ѣрчке и римске мѡѡлоѡије / Д. Срејовић; А. Цермановић-Кузмано-вић. – Београд: СКЗ, 1979.

Рилке, Рајнер Марија
Љубавна ѡесма / Рајнер Марија Рилке. – У : *Изабране ѡесме* / избор, предговор, превод и напомене Бранимир Живојиновић. – Београд: Нолит, 1986. – стр. 228

Секулић, Исидора
(Нема краја ѡеми) О царском достѡјансѡву језика / Исидора Секулић. – У : *Огледи и записи*. – Нови Сад: МС : Београд : СКЗ, 1971. – стр. 419–452

Српска гјевојка. – У : *Дела Вука Караџића; Српске народне ѡјесме I* / приредио Владан Недић. – Београд : Просвета, 1969. – стр. 363–364

Српска гјевојка. – У : *Српске народне ѡјесме I* / приредио Владан Недић. – Београд: Просвета, 1969. – стр. 363. – (Дела Вука Караџића)

Српски мѡѡлошки речник / Ш. Кулишић; П. Ж. Петровић; Н. Пантелић. – Београд: Етнографски институт САНУ : Интерпринт, 1998. – стр. 317–319, 350, 444–446

Станковић, Борисав

Увела ружа / Борисав Станковић. – У : *Сабрана дела Борисава Станковића*, књига прва / приредио Живорад Стојковић. – Београд: Просвета : Слово љубве, 1979. – стр. 83–87, 119–120

Спојан и Љиљана. – У : *Поезија и критика 1* / приредили Н. Мијушковић, С. Филимоновић. – Београд: Нова књига, 1975. – стр. 64

Теодосије, Хиландарац

Житија / Теодосије / приредио Димитрије Богдановић. – Београд: Просвета: СКЗ, 1988. – 373 стр. – (Стара српска књижевност, књига 5)

Ћосић, Добрица

Деобе / Добрица Ћосић. – Београд: Просвета; Сарајево: Свјетлост, 1966. – стр. 31–32, 44–45; (Сабрана дела Добрице Ћосића, књига трећа)

Хемингвеј, Ернест

Старац и море / Ернест Хемингвеј; превео Александар Стевановић. – Београд: Књига Комерц, 1995. – 117 стр.

Hemingway, Ernest

The Old Man and The Sea / Ernest Hemingway. – Moskva: Nakladatelstvi Progress, bez godine izdanja. – 128 str.

Црњански, Милош

Ламенї над Беоїрадом / Милош Црњански. – У : *Лирика* / приредио Живорад Стојковић. – Београд: Задужбина Милоша Црњанског : БИГЗ : Српска књижевна задруга : L'Age d'Homme, 1993. – стр. 104-105, 114-115. – (Дела Милоша Црњанског; т. 1)

Crnjanski, Miloš

Seobe / Miloš Crnjanski. – Beograd: Nolit, 1987. – 238 str.

Шекспир, Вилијам

Ромео и Јулија / Вилијам Шекспир. – У : *Целокуйна дела*, књига трећа / приредили Боровоје Недић и Живојин Симић. – Београд: БИГЗ : Народна књига : Нолит : Рад, 1978. – стр. 380–384

11. ЛИТЕРАТУРА ЗА НАСТАВНИКЕ

- 1) Андрић, Милка, *Наставно проучавање народној писаници*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
- 2) Бајић, Љиљана, *Методички приручници збирци приповедне прозе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
- 3) Бајић, Љиљана, *Одабране наставне материјалије*, II издање, Библиотека Књижевност и језик, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- 4) Бајић, Љиљана, *Проучавање хумористичке прозе у настави*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- 5) Деретић, Јован, *Историја српске књижевности*, НОЛИТ, Београд, (било које издање).
- 6) Зборник *Ка савременој настави српског језика и књижевности* (књижевност), Библиотека Књижевност и језик, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- 7) *Књижевност и језик*, Часопис Друштва за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- 8) Мркаљ, Зона, *Наставно проучавање народних приповедака и предања*, Библиотека Књижевност и језик, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2008.
- 9) Николић, Милија, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Завод за уџбенике, Београд, 2010.
- 10) Николић, Милија, *Стилске вежбе*, Просветни преглед, Београд, 2000.
- 11) Павловић, Миодраг, *Припремање наставника и ученика за тумачење књижевних дела*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- 12) Пешикан, Јерковић, Пижурица, *Правилник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, (било које издање од 1998.)
- 13) Речник књижевних термина, НОЛИТ, Београд, 1985.
- 14) Росандић, Драгутин, *Методика књижевности одјога*, Школска књига, Загреб, 2007.
- 15) *Свети речи*, часопис за српски језик и књижевност, Друштво за српски језик и књижевност, Београд.
- 16) *Српски језик кроз шестове*, Библиотека Књижевност и језик, Београд, 1998.

- 17) Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић, *Граматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.
- 18) Тартаља, Иво, *Теорија књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
- 19) *Тестови из српског језика* (са општинског, међуопштинско-регионалног, окружног и републичког такмичења ученика основних школа) из језика и језичке културе од 1990-2009, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- 20) Цветановић, Владимир, Вук Милатовић, Александар Јовановић, *Методика наставе српског језика* (избор текстова), Учитељски факултет, Београд, 1995.
- 21) *Школски час српског језика и књижевности*, ИП Ваша Књига, Београд.

Др ДУШКА КЛИКОВАЦ

др ЉИЉАНА БАЈИЋ

др ЗОНА МРКАЉ

НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

У 8. РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

Прво издање, 2010. година

Издавач: Завод за уџбенике, Београд, Обилићев венац 5, www.zavod.co.rs

Ликовни уредник: Гордана Лесковац

Лекџори: Љиљана Митровић, Росанда Вучићевић

Графички уредник: Стеван Паковић

Корекџор: Ружица Живановић

Компјутерска ѿриџрема: Александар Петров

Обим: 11½ штампарска табака

Формат: 16,5 × 23,5 cm

Рукопис предат у штампу августа 2010. године.

Штампање завршено септембра 2010. године.

Штампа „Службени гласник“, Београд